

G. Libermanis

BALTIJAS
STARPTAUTISKA
AKADĒMIJA

Makroekonomikas pamatrādītāji

LIETIŠKA CILVEKA CEĻVEDIS

34805

УДК 33 (075.8)

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

Li 027

0308059225

Autors: © G. Lībermanis

Makroekonomikas pamatrādītāji 2007 g. – 182 lpp., formāts
– A5, tirāža – 300 eks.

Sagatavošana drukāšanai un nodrukāšanai tipogrāfijā:

Datorsalikums SIA “Jumi”

Iespiests SIA “Jumi”

Adrese: Rīga, LV-1009, Lienes 19,

e-mail: jumi@apollo.lv

tālr./fakss: 67312365

© BSA, 2007

ISBN 978-9984-763-49-1

Ievads

Kas ir galvenais Latvijas tautsaimniecības turpmākajā attīstībā? Vieni apgalvos, ka visnotaļ jāstiprina valsts aizsardzība, citi – ka jākāpina iedzīvotāju dzīves līmenis, mērķtiecīgi apkarojot postošo inflāciju. Būs tādi, kas uzskatīs, ka neatliekami jāsekmē investīciju piesaisti vai aktīvāk jāizvērs eksports. Izglītības, zinātnes, kultūras plaukums – ir cita atbilde uz izvirzīto jautājumu, Katru no šiem viedokļiem var vispusīgi loģiski pamatot un aizstāvēt. Bet ir kaut kas tāds, kas ir pamatā visiem minētajiem centieniem, jebkuru mērķu īstenošanas obligātais nosacījums. Tā ir ekonomikas intensīvā un reizē efektīvā izaugsme. Šī atbilde nav diskusijas objekts, bet, tā sakot, „patiesība pēdējā instancē”.

Ekonomikas izaugsme ir daudzšķautnaina problēma, kas teorētiski un praktiski aptver visu makroekonomiku. Mūsu mācību līdzeklim nav tik plašs saturs. Uzmanība galvenokārt pievērsta iekšzemes kopprodukta (IKP) ražošanai, sadalei, izlietošanai, visiem faktoriem, kas nosaka šī produkta apjoma pieaugumu, tai skaitā konkrēti Latvijā. Šī iemesla dēļ analizēti atražošanas veidi, IKP dažāda struktūra, privātā un valsts patēriņa, investīciju un ārējo sakaru loma. Grāmatā ietverta arī Latvijas iekšzemes kopprodukta turpmākās attīstības prognoze, salīdzinot ar citām Eiropas Savienības dalībvalstīm. Autors mēģinājis rast atbildi uz aktuālu jautājumu vai Latvijas ekonomikai draud pārkarsēšana? Runa iet par mijiedarbību starp IKP izaugsmi un inflāciju. Globalizācija un iekšzemes kopprodukta pieaugums ir cita nozīmīga problēma, kas analizēta piedāvātā mācību līdzeklī.

Darbs satur atgādinājumu par dažām metodoloģiskajām atziņām, kas nepieciešamas makroekonomisko problēmas skaidrošanai.

Autors balstījies uz savām iepriekšējām publikācijām izdevniecībā „Kamene”, visupirms uz „Makroekonomika”, otrais labotais un papildinātais izdevums, Rīga, 2004.

1. nodaļa. Dažas makroekonomikas metodoloģijas atziņas

1.1. Ko pēta makroekonomika

Mikroekonomika pēta koku. Ar ekonomikas teoriju apbruņojies lasītājs it labi zina, ka mikroekonomika pēta tās cēloņsakarības, kas saistās ar mājsaimniecību, atsevišķu pircēju, pārdevēju, patērētāju, ražotāju, pakalpojumu sniedzēju ekonomisko uzvedību, saimniecisko rīcību. Uzņēmēja, pārvaldnieka, darba devēja un darba ņēmēja daudzpusīgā ekonomiskā uzvedība gan pēc cēloņiem, gan pēc sekām ir sarežģīts sakarību kamols, kuru atšķetināt ir mikroekonomikas uzdevums. Vienskaitlī preces cena, dabas resursu, darba spēka, kapitāla un uzņēmēj spēju ražīgais spēks, ienākumu veidošana ir mikroekonomikas pētījumu tiešais objekts. Tas pamato mikroekonomikas raksturojumu, ka tā pētot atsevišķu koku.

Makroekonomika – meža analīze. Makroekonomika pēta tautsaimniecības kopsakarības. Nākas iedziļināties garās jo garās ķēdes reakcijās, kad sarežģītajiem makroekonomiskajiem procesiem grūti atrast sākumu. Tipiska makroekonomiska problēma ir tautsaimniecības proporciju veidošana, līdzsvara nosacījumi un cēloņi, kas šo līdzsvaru uztur vai grauj. Tāpat kā koku lēģions veido mežu, kādas valsts it visu mājsaimniecību ražīgā darba kopējais rezultāts nosaka makroekonomikas pamatkategorijas iekšzemes kopprodukta apjomu. Tas dod tiesību apgalvot, ka makroekonomika pētī mežu.

Vienu un to pašu problēmu var brīžiem pētīt gan mikro, gan makro līmenī. Tā cenu veidošana atsevišķai precei konkrētā tirgū ir mikroekonomikas jautājums, toties pētot vispārējo cenu celšanos tautsaimniecībā, inflācijas cēloņus un sekas, mēs nonākam īstos makroekonomikas džungļos, kad atsevišķa koka detalizētā apskate maz ko dod.

Valsts ekonomikas loma – makroekonomisks jautājums. Gadu desmitiem rit principiāls strīds kādai jābūt valsts loma tirgus saimniecībā. Uzvarētāju šinī teorētiskajā duelī ar praktisko priekšlikumu ieročiem kā nav, tā nav. Bet viss šī jautājuma komplekss ir cieši „iespundēts” makroekonomikas mucā. Tā makroekonomiski „grēcīga” ir valsts ekonomikas politika, kas sekmē vai iegrožo iekšzemes kopprodukta izaugsmi, nosaka valsts budžeta veidošanas konkrētos vaibstus. Analīzei jāpakļauj ekonomiskās politikas motivācija, lobistu iedarbība, dažkārt arī kāda pasākuma starptautiskā rezonanse. Katram ekonomikas politikas pasākumam nepieciešams makroekonomisks pamatojums.

Makroekonomikas saknes mikroekonomikā. Starp mikro – un makroekonomiku nav ne Ķīnas mūra, ne necaurbrienamu purvu. Ekonomika ir vienota. Tie ir zinātnieki – prātvēderi, kas augstākās skaidrības vārdā vienus procesus raksturo kā mikroekonomiskus, citus kā makroekonomikas. Lūk, piemēri: iekšzemes kopprodukta veidošana ir nepārprotami makroekonomiskā parādība; šī procesa sākums – produkcijas ražošana vai pakalpojumu sniegšana atsevišķā uzņēmumā, organizācijā, iestādē, tātad mikroekonomikā. Investīcijas, eksports, imports kā IKP izaugsmes faktori un izlietojuma formas sakņojas mikrolīmenī. Tāpat inflācija ir mikroekonomisko parādību – konkrēto preču celšanos makroekonomiskā sintēze. Ja koki ir kropli, nevar būt stalts mežs. Cita atziņa: atsevišķi koki – kropli vai stalti – vēl neveido mežu. Tikai īpaši nosacījumi ļauj kopumu raksturot kā mežu. Līdzīgi ir ar mikroekonomiskajām parādībām un makroekonomiskajām kategorijām – nepieciešami cita rakstura attiecības, savdabīgas cēloņsakarības.

1.2. Motivācija makroekonomikā

Motivācijas loma. Jebkura normāla cilvēka rīcība ir motivēta. Lai cik sarežģīta arī būtu *homo sapiens* psihe, vienmēr eksistē pamudinoši faktori, kas liek cilvēkiem attiecīgi uzvesties. Šie faktori ir loģiski ana-

lizējami. Ja kāds cilvēks sāk rīkoties nemotivēti, ačgārni no normālās loģikas viedokļa, viņš kļūst sabiedrībai bīstams. Šādu cilvēku nākas izolēt no sabiedrības speciālās medicīnas iestādēs.

Ekonomikas centrālā problēma ir saimniekotāju subjektu jebkuru darbinieku motivācijas cēloņsakarību izdibināšana. Tas nozīmē izpētīt, tikt skaidrībā, kādi nosacījumi (cēloņi) nosaka kādus rezultātus (sekas). Bez motīvu izzināšanas mākas nevar ne izprast, ne vadīt saimnieciskos procesus, prognozēt konkrētas ekonomiskās uzvedības (rīcības) tuvākās un tālākās sekas.

Vai makroekonomika ir motivācijas darbalauks? Pirmais iespaids - motivācija ir likumsakarīgs mikroekonomikas fenomens. Ekonomikas zemākā līmenī motivēti darbojas tirgus visdažādākie subjekti. Makroekonomika ir kā spēku paralelograms, kopsavilkums, vispārinājums. Bet arī makroekonomikā atbilde uz jautājumu „kāpēc?” nav iegūstama bez motīvu analīzes. Visa makroekonomika ir motivācijas caurausta. Tas nenozīmē, ka makroekonomikā nevar būt tīri matemātiskas sakarības, kas ar motīviem tieši nav saistīta. Ja makroekonomika ir cilvēku ekonomiskās uzvedības vispārinājums, tad šī uzvedība ir motīvu rosināta. Jābrīdina no problēmas vienkāršošanas. Visi cilvēki nerīkojas vienādi, jo atšķirīgi reaģē uz motīviem. Tāpēc makroekonomikā motivācija izpaužas caur lielo skaitļu likumu. Tautsaimnieciskais rezultāts ir cilvēku vairākuma uzvedības auglis. Tas ir jāņem vērā. Absolūtā vienprātība tiek krāšņi apcerēta tikai diktatoriskos režīmos. Ekonomiskā uzvedība kā kaut kas totāli vienots bez likločiem ir tukšs sapnis vai laidņu un durkļu draudu rezultāts.

Sociālo grupu motivācija. Makrolīmenī motivācijai ir būtiska iezīme: te darbojas nevis autonomi indivīdi, bet lielas sociālās grupas, kuras vieno un saliedē kopīgi motīvi, vienādas intereses. Atsevišķu cilvēku individuāli centieni sociālās grupas sastāvā ir jau atmesti. Palicis tikai kopīgais. Vispārinājuma augstākā virsotne ir *homo economicus*. Tas nav ne uzņēmējs, ne baņķieris, ne pircējs, ne pārdevējs, ne biržas brokeris, ne bezdarbīgs vērtspapīru turētājs, ne akciju vai valūtas

spekulants. Tas ir tirgus ekonomikas vispārināts subjekts. Arī *homo economicus* pēc sociālā stāvokļa nebūt nav viendabīgs. Tāpēc makroekonomika pēta un ievēro sociālo grupu motivāciju.

Makroekonomikas likumi. Atziņa, ka zinātnes likumi izsaka stabilu, arvien atkārtoto cēloņsakarību, pilnā mērā attiecas uz makroekonomiskiem likumiem. Pēc savas dziļākās būtības tie ir ekonomiskās uzvedības motivācijas likumi. Motīvs (reizē cēlonis) ir pamats pavisam noteiktām sekām – ekonomiskai uzvedībai, kas aptver arī vispārinātā veidā sociālo grupu rīcību. Cēloņsakarība turpinās, brīžiem ievadot ķēdes reakciju, un galīgās sekas ir noteikti tautsaimniecības attīstības rezultāti: ekonomikas augšupeja un lejupslīde, naudas apgrozības un tās pirkjspējas konkrētās iezīmes, bezdarba raksturs un apmēri, dzīves līmenis, sociālā diferenciācija, ārējās tirdzniecības un maksājumu bilance utt. Izsekot cēloņsakarību ceļu no sākotnējās motivācijas līdz tautsaimnieciskam gala rezultātam ir makroekonomikas tiešais pienākums, brīžiem augstākā māksla.

Motivācija saistībā ar skaitlisko lielumu. Jau mikroekonomikā tiek noskaidrots, ka motivācija ir sistēma ar daudzām apakšsistēmām. Tāpat analīzei pakļauts sakars starp īpašuma attiecībām un to izpausmes formām. Šo atziņu makroekonomika pārņem, manto no mikroekonomikas nobriedušu rezultātu veidā. Bet ir tādi motivācijas elementi, kas makroekonomikā izpaužas atkārtoti, turklāt ar varenu spēku. Te vispirms ir jāmin tā motivācija, kas saistās ar ekonomisko parādību skaitlisko lielumu. Iekšzemes kopprodukta dinamiku kā makroekonomisko parādību izprast bez motivācijas, kas balstās uz kvantitatīvām attiecībām, nav iespējams.

Dž. M. Keinsa investīciju multiplikators virspusēji ir matemātiska formula. Dziļākais pamats – ienākuma saņēmēja motivācija. Dž. M. Keinss pat runā par ekonomikas psiholoģisko pamatlikumu. Bezdarbs gūst jaunu kvalitāti, pastāvot noteiktam skaitliskam lielumam. Darba ņēmēju atlaišana no darba devēju puses ir rūpīgi pārdomāta motivēta rīcība. Visiem makroekonomiskiem pamatrādītājiem ir matemātisks

ietērps. Un kārtējo reizi uz jautājumu „kāpēc?” ir jāatbild ar motivācijas analīzi skaitliskā statistiskā konkrētībā.

Ideoloģiska, gnozeoloģiska motivācija. Uzdrošinos apgalvot, ka ideoloģiska, gnozeoloģiska motivācija makroekonomikā ir tā centrālā prizma, caur kuru starus lauž jebkura cita motivācija. Ideoloģiskā nostāja motivē ekonomiskās sistēmas tipa izvēli. Tā sīvā bezkompromisa cīņā, kas norisinājās Latvijā 1990. – 1991. gadā, bija principiāla cīņa par nākotni – vai Latvijā saglabāt komandekonomiku (sociālistisko plānsaimniecību), vai droši mesties tirgus ekonomikas apkampienos. Sava motivācija bija komunistiem interfrontiešiem un to pretiniekiem – Tautas frontes idejiskiem tēviem un ierindas censoņiem. Šīs cīņas rezultāts tad arī noteica ekonomiskās uzvedības motivācijas mehānismu rītdienai. Uzvaru svinēja tirgus saimniecības piekritēji. Tas nozīmēja, ka bija jāizskauž vecais motivācijas mehānisms, un sākās titānisks darbs pie tirgus ekonomikas motivācijas sistēmas izveides. Šodien nevienam nav šaubu, ka lauru vainags pienākas tiem, kas izcīnīja neatkarīgas Latvijas atjaunošanu, tādu sociāli ekonomisko attiecību pamattipu, ko droši var dēvēt par mērķtiecīgu pāreju uz efektīvu tirgus ekonomiku.

Taču problēma nebūt nav izsmelta. Savs izšķirošs vārds jāsaka gnozeoloģiskai motivācijai. Gnozeoloģija ir izziņas teorija. Praktiski runa ir par dažām tirgus saimniecības teorijām, kas katra saistās ar noteiktu motivācijas mehānismu. Atkarībā no tā, kāds konkrēti ir šis mehānisms, tiek motivēta noteikta ekonomiskā rīcība, kas savukārt nosaka vienas vai otras sekas, tīkamāku vai mazāk tīkamu rezultātu.

Jau vairākus gadu desmitus nerimstas akadēmisks strīds starp keinsismu un monetārismu. Strīda ābols nebūt nav abstraktās tēzes, bet gan ekonomiskas politikas virzieni. Mūsdienų šķēpi tiek laužti ap pieprasījuma un piedāvājuma teoriju (keinsisma un monetārisma atvases). Katra no šīm teorijām pūlas ieviest savu motivācijas mehānismu, kas nozīmē ekonomisko uzvedību ievirzīt noteiktā gultnē.

Mūsaprāt, šīs teorijas bieži tiek propagandētas tīrā veidā, atrauti

no Latvijas sūrās realitātes. Tas, kas dod labus panākumus Zviedrijā, Īrijā, Austrijā vai turpat kaimiņos Somijā, ne vienmēr krāšņi uzdīgst Latvijas augsnē. Ārzemju pieredze motivācijas sistēmas izveidē ir jāstudē, jāzina un kritiski jāvērtē. Bet Latvija ir Latvija ar savu vēsturi, 50 okupācijas gadiem, daudzām īpatnībām. Kāda ir Latvijai vispiemērotākā motivācijas sistēma? Šaubos, vai te bez korektīvam var ieviest motivācijas mehānismu, kas veidojies citā vidē, citos apstākļos, zemē ar citu ekonomikas brieduma pakāpi. Akli kopēt te vienas, te otras valsts pieredzi nozīmē braukt no grāvja grāvī. Gnozeoloģiskai motivācijai jābūt Latvijai piemērotai. Motivācijas „uzvalkam” jābūt uzšūtam pēc Latvijas mēra. Kādu motivācijas sistēmu mēs pamatos izvēlēsimies, tādi būs arī daudzi motivācijas apakšsistēmas elementi. Tāpēc gnozeoloģisko motivāciju tirgus ekonomikas ietvaros pārvērtēt nav iespējams.

1.3. Atgriezeniskā saikne makroekonomikā

Ne tikai mikroekonomikā. Sarakstīts vesels grāmatu kalns par atgriezeniskās saiknes principu izmantošanu mikroekonomikā, atsevišķu uzņēmumu vai apvienību vadībā. Cēlonis nosaka sekas, informācija par sasniegto rezultātu atgriezeniski iedarbojas uz cēloni. Sekas ar cēloni nemitīgi mainās vietām. Vadības komandu korekcija, kuras nepieciešamību nosaka atgriezeniskā saikne, palīdz īstenot loto mērķi.

Vai atgriezeniskā saikne darbojas makroekonomikā? Noteikti! Turklāt ar lielu spēku, bet visai sarežģītās formās. Cikliskā attīstība, inflācija, bezdarbs, multiplikatora-akseleratora mehānisms un daudzas citas parādības ir atgriezeniskās saiknes aktīvas darbības izpausme.

Makroekonomikā cēlonis, kas ievada atgriezeniskās saiknes ķēdes sakarības, neaptver atsevišķu saimniekošanas parametru, bet plašus tautsaimnieciskus kompleksus, veselās nozares. Tāpat sekas, kas atgriezeniski iedarbojas uz cēloni, var būt aptverošs tautsaimniecisks

rezultāts, piemēram, IKP nozaru griezumā un valstī kopumā, investīciju kopapjoms, kopējais pieprasījums un piedāvājums, inflācija.

Atgriezeniskās saiknes informācija. Šī informācija parasti ir agregāta, aptver lielus blokus. Tāda ir Latvijas statistikas pārvaldes informācija par iepriekšējā mēneša patēriņa cenu izmaiņām (speciāls preses izlaidums). Ja šīs cenas pieaugušas gada gaitā vairāk nekā par 5 %, tas ir atgriezeniskās saiknes sāpju signāls par inflāciju. Latvijas statistikas ikmēneša biļetena plašā informācija būtībā ir simtu simtiem atgriezeniskās saiknes dažāda rakstura signāli. Īpašs statistisks krājums vēstī par makroekonomiskajiem rādītājiem. ANO un Eurostat, citu starptautisku organizāciju sagatavotā statistiskā informācija jau satur salīdzināmus rādītājus (atgriezeniskās saiknes signālus), kas aptver ne tikai valstis, bet arī visu pasauli, plašus reģionus, integrētās valstu apvienības, piemēram, Eiropas Savienību. Šī informācija visupirms domāta valstu valdībām, lai tās varētu novērtēt un koriģēt savu ekonomisko politiku, tātad reaģēt uz atgriezeniskās saiknes signāliem. Izvirzās jautājums kā makroekonomikā notiek atgriezeniskās saiknes ķēdes saslēgšana?

Tirgus un demokrātija kā atgriezeniskās saiknes mehānisms. Tirgus ar saikni starp pieprasījumu un piedāvājumu, cenu svārstībām, līdzsvara cenas veidošanās, konkurence ir tipisks atgriezeniskās saiknes mehānisms. Vēlēšanu rezultāti kā reakcija uz ekonomiskiem un politiskiem panākumiem un neveiksmēm raksturo atgriezenisko saikni politikā. Demokrātija ir visai pievilcīgs atgriezeniskās saiknes mehānisms, kas spēj reaģēt uz informācijas sāpju signāliem. Būtiska īpatnība makroekonomikā ir tā, ka tirgus atgriezeniskā saikne ir aktīvi saistīta ar atgriezenisko saikni politikā. Tirgus un demokrātija ir vienas aptverošas atgriezeniskās saiknes medaļas divas cieši saistītas puses. Tirgus bez demokrātijas un demokrātija bez tirgus tikai vājina atgriezeniskās saiknes iedarbības spēku, virknē gadījumu pat pārtrauc atgriezeniskās saiknes darbību. Efektīvai saimniekošanai tas ir bīstami. Arī korupcija un birokrātisms ir normālas atgriezeniskās saiknes naidnieki. Pat „blats” grauj gan tirgu, gan demokrātiju. Atgriezeniskās

saiknes mehānisms ekonomikā un politikā ir mērķtiecīgi jākonstruē, jāsargā no izkropļojumiem, iznīcības, laiku pa laikam jāpielāgo jauniem apstākļiem, vienmēr jāuztur kaujinieciskā formā. Tas ir viens no saimniekošanas panākumu garantiem makrolīmenī.

Ideālā variantā atgriezeniskās saiknes ķēdes saslēgšana demokrātijas apstākļos praktiski notiek sekojoši. Saņemti signāli, ka būtiski palēnijasies valsts ekonomiskā attīstība, draud recesija, pieaudzis bezdarbs, apdraudēts iedzīvotāju sasniegtais dzīves līmenis. Valdība nekavējoties sāk rīkoties: tiek izstrādāti priekšlikumi kā stimulēt ekonomisko izaugsmi, vairot darba vietas, pilnveidot vai pat radikāli pārkārtot ekonomisko politiku; nepieciešamās svētīgās ekonomiskas reformu projekts tiek iesniegts parlamentam. Deputāti iesniegtos priekšlikumus vispusīgi apspriež, rūpīgi vērti un ar labojumiem pieņem. Ekonomika gūst straujākās attīstības impulsu.

Kas nosaka šo reakciju uz atgriezeniskās saiknes signālu makro līmenī? Demokrātijas gaisotnē valdība ir atkarīga no parlamenta, bet parlaments no vēlētāju vairākuma. Pēdējā tiešās intereses saistās ar ekonomikas izaugsmi, bezdarba mazināšanu. Augšā aprakstītais ir visai vienkāršots scenārijs. Šai ziņā raksturīgas bija notikumi Ungārijā 2006. gada septembrī. Premjers interni paziņoja savas partijas aktīvam, ka valdība apzinīgi melojusi, izskaistinot situāciju valsts ekonomikā; melu nolūks – nodrošināt valdošai partijai labvēlīgu balsojumu gaidāmajās vēlēšanās. Kad šī informācija kļuva plašāk zināma, opozīcija sarīkoja visai aktīvas protesta akcijas ar kategorisku prasību valdībai demisionēt.

Parasti situācija nav tik vienoizīmīga. 2006. gadā tāpat kā divos iepriekšējās gados Latvijas ekonomikā bija raksturīgs gan visai straujš IKP pieauguma temps, gan augsta inflācija ar tās negatīvajām sekām. Valdība neko nedarīja, lai inflāciju apturētu, iegrožotu, t.i. reakcija uz makroekonomiskās atgriezeniskās saiknes nopietnu sāpju signālu izpalika. Saeimas vēlēšanas rezultāti 2006. gada oktobrī atspoguļoja kā ekonomiskā kursa panākumus, tā neveiksmes, gan daudzas citas realitātes iekšēja un ārēja politikā.

Mikrolīmenī ekonomiskais piespiešanas mehānisms atgriezeniskās saiknes kontūru saslēdz samērā ātri un asi. Makrolīmenī reakcija uz neitrāli informējušajiem un sāpju signāliem īstenojas ar kavējumu un bieži vien ir politiski pastarpināta. Kritiķi teiks, ka tirgus ekonomikai un demokrātijai piemīt būtiski trūkumi. Tam jāpiekrīt; tikai cilvēces gaišākās galvas neko pilnīgāku labāku nespēj piedāvāt.

1.4. Pozitīvā un normatīvā makroekonomika

Pozitīvā makroekonomika. Aprakstīt esošo liekas gaužām vienkārši. Attiecībā uz makroekonomiku tā būtu pozitīvā makroekonomika. Patiesībā runa nav par faktu aprakstu. Virssarežģīts uzdevums ir analīze, makroekonomisko procesu cēloņsakarību noskaidrošana. Meklējumi un vēlreiz meklējumi, lai spētu pārliecinoši atbildēt uz jautājumu „kāpēc?”. Analīzes metodes ir daudz un dažādas. Caur kādu prizmu, pēc kāda kritērija vērtēt sasniegto? Tas ir dziļi principiāls jautājums, no kā ir atkarīgs pozitīvās ekonomikas tēls; 2 – 3 % liels iekšzemes kopprodukta pieaugums kādā ES dalībvalstī trešā gadu tūkstoša sākumā liecina par normālu, ciešamu attīstību. Latvijai šāds augšanas temps ir lēns, ja mēs gribam pārrēdzamā nākotnē sasniegt šīs dienas ES valstu vidējo ekonomiskā brieduma pakāpi ar atbilstošu dzīves līmeni.

Normatīvā makroekonomika. Kas reāli ir normatīvā ekonomika? Tās apraksts nav platoniska ziņkārība. Runa ir par analīzi, kas nepieciešama, lai izstrādātu priekšlikumus kā dzīvot labāk, krāšņāk, pilnasinīgāk. Te talkā nāk normatīvā makroekonomika. Normatīvā makroekonomika atbild uz jautājumiem „kā jābūt?”, „ko varam un ko vēlamies sasniegt?”, „kā to panākt?”. Normatīvā makroekonomika noraida gaudošānu: „Sēžam dūksnājā, nezinām, kā izrāpties uz sausa zaļā zara.” Augšupejas faktori, labklājības nosacījumi, trūkuma iznīdēšanas ieroči, lūk, kas interesē normatīvo makroekonomiku. Uz priekšu, uz augšu, pretī labākai dzīvei, tie nav populistiski lozungi lētticīgajiem, bet zinātniska programma. Ne utopija, ne sapņu pils, ne fantāzijas

lidojums, bet reāli sasniedzamais. Tāds ir normatīvās makroekonomikas saturs, ja tā balstās uz teorijas atziņām. No pozitīvās makroekonomikas uz normatīvo makroekonomiku – tāds ir ceļš, pa kuru autors vedīs lasītāju.

1.5. Secinājumi

Tautsaimniecība ir vienots organisms, kurā var atšķirt divus būtiski atšķirīgus līmeņus – mikrolīmeni un makrolīmeni. Ražošana, pakalpojumu sniegšana notiek mikrolīmenī, tās likumsakarības pēta un apraksta ekonomiskas teorijas daļa – mikroekonomika. Vienlaikus veidojas sarežģītas attiecības, īpašas cēloņsakarības visā tautsaimniecībā jeb makrolīmenī. Tas pēta un apraksta cita ekonomikas teorijas daļa – makroekonomika. Populārs ir salīdzinājums, ka mikroekonomika pēta koku, makroekonomika – mežu.

Makroekonomika tāpat kā mikroekonomika jābalsta uz cilvēku ekonomiskās uzvedības, rīcības motivāciju. Īpatnība ir tā, ka jāanalizē nevis atsevišķu subjektu, bet lielu grupu rīcības motivācija. Nozīmīgi ir makroekonomiskajos pētījumos ievērot atgriezeniskās saiknes mehānisma darbību, attiecīgo signālu veidošanu, kontūru saslēgšanu, reakcijas īpatnības. Galvenā īpatnība ir tā, ka reakcija uz atgriezeniskās saiknes signāliem ir politiski pastarpināta. Tirdzniecības ekonomika un demokrātija darbojas roku rokā kā atgriezeniskās saiknes īstenošanas mehānisms.

Makroekonomisko problēmu risināšana cieši saistīta ar politisko spēku rīcību, valsts ekonomisko politiku.

Pirmās nodaļas specifiskais raksturs attur no nepieciešamības sniegt pamattermiņus un pašpārbaudes jautājumus, kādi atrodami citās šīs mācību grāmatas nodaļās.

2. nodaļa. Makroekonomiskie pamatrādītāji

Ar ko sākt makroekonomisko pamatanalīzi? Acīmredzot vispirms jānoskaidro, kā attīstījusies kādas valsts, tostarp arī Latvijas, tautsaimniecība. Būtiski svarīgi ir izdibināt, vai ekonomikai raksturīga augšupejas tendence, vai arī saimniecība ieslīguši sastinguma purvā, vai, vēl ļaunāk, rit ekonomikas lejupslīde. Ar tendenču konstatēšanu nepietiek. Makroekonomiskie procesi prasa konkrētu kvantitatīvu raksturojumu.

Mikroekonomikā viss ir gaužām vienkāršs. Grāmatvedības dati, gada bilance satur plašu informāciju vispusīgai un dziļai panākumu un neveiksmju analīzei. Peļņa un zaudējumi nepārprotami liecina, kā ir saimniekots, kādi rezultāti ar plusa vai mīnusa zīmi ir sasniegti ražošanas faktoru mijiedarbībā. Saprotais, grāmatvedībai ir savi speciāli paņēmieni, maskēšanās veidi, gājieni pa „kreisi”, kas rada „pozitīvas” novirzes. Nav noslēpums, ka nereti tiek praktizētas divas grāmatvedības: pirmā – valsts ieņēmumu dienestam nodokļu aprēķinam, bet otrā – sev, lai uzņēmējs precīzi zinātu, kādi ir īstie saimniekošanas augļi. Tas viss sarežģījas makrolīmenī. Tautsaimniecības rezultātu uztvere un analīze ir grūti risināms uzdevums. Te palīdz valsts jeb t. s. „kroņa” statistika.

2.1. Iekšzemes kopprodukts (IKP)

2.1.1. Iekšzemes kopprodukta saturs un aprēķināšana

Principiālais pamats. Vērtēt kādas valsts ekonomisko attīstību ieteicams pēc jaunrades rezultāta, pēc tās papildu produkcijas un pakalpojumiem, ko no jauna saņem sabiedrība. Šādam raksturojumam tieši atbilst pievienotais vērtīgums (vērtība). Katram ražošanas resursam, kas tiek izmantots saimniekošanā, ir jaunrades spēks. Šis jaunrades spēks izpaužas konkrētā kategorijā ar noteiktu lielumu. Dabas

resursi sniedz sabiedrībai renti, darbaspēks ar darba starpniecību nodrošina darba algu, kapitāls rada procentus, uzņēmējspējas ir peļņas avots. Tikai nav jāaizmirst, ka četri ražošanas resursi un atbilstošie faktori funkcionē mijiedarbībā. Viņu jaunrades spēks cits citu papildina, vienoti rada pievienoto vērtīgumu (vērtību). Tirgus attiecības sadala minētos ienākumus (renti, darba algu, procentus un peļņu) starp ražošanas resursu īpašniekiem. Šo ienākumu kopsumma veido pievienoto vērtīgumu (vērtību). Šī pievienotā vērtīguma (vērtības) dinamika labi raksturo ekonomikas attīstību tautsaimniecības mērogā. Tāpēc ne tikai teorija, bet arī praktiskā statistika tieši pievienoto vērtīgumu (vērtību) ir izraudzījusies par makroekonomikas pamatrādītāja – iekšzemes kopprodukta – pamatu.

Iekšzemes kopprodukts pret sabiedrisko kopproduktu. Varētu likties, ka saimniekošanas rezultātu vispilnīgāk atspoguļo it visu saražoto ražojumu un sniegto pakalpojumu cenu kopsumma noteiktā laika sprīdī. Šāds aptverošs rādītājs tiek dēvēts par sabiedrības kopproduktu. Sīkāka analīze liecina, ka sabiedrības kopprodukts, tieši otrādi, rāda ainu greizā spoguļi. Šī it kā vienkāršā, viegli uztveramā rādītāja ģenētiskais grēks – atkārtotais rēķins. Minēsim elementāru piemēru. Tiek ražots patēriņa priekšmets no tērauda. Procesa sākums: tiek iegūts dabas resurss – dzelzsrūda ar daudziem piejaukumiem. (Mēs abstrahējamies no tā, ka dzelzsrūdas ieguvei tiek lietoti daudz dažādu ražošanas resursu.) Tiek fiksēts tās vērtīgums, praktiski cena. Tālāk flotācijas procesā izdala tīru dzelzi. Statistika centīgi uzskaita flotācijas rezultātu. Tas nozīmē, ka dzelzsrūda sabiedrības veikumā jau lēsta divas reizes. Dzelzi pārvērš čugunā. Pēdējo arī čakli ietver ražošanas rezultātā. Dzelzsrūda sabiedrības kopproduktā jau parādās trešo reizi. Čuguns speciālā elektrokrāsnī tiek pārkausēts tēraudā. Tēraudu piešķaita pie saražota. Līdz ar to dzelzsrūda tiek uzskaitīta jau ceturto reizi, tīra dzelzs – trešo, čuguns – otro, tērauds – pirmo. Tēraudu velmē. Velmējumi jāpieskaita gada sniegunam. Dzelzsrūdai tiek parādīts gods tikt skaitītai piekto reizi, tīrai dzelzij – ceturto. No velmējuma izgatavo patēriņa priekšmetu. Ko mums vēsta statistika, ja lēš sabiedrisko kopproduktu? Dzelzsrūda tiek uzskaitīta sešas reizes, dzelzs pēc

flotācijas – piecas, čuguns – četras, tērauds – trīs, velmējums – divas, patēriņa priekšmets, no patēriņa viedokļa gala produkts – vienu reizi. Pēdējā apstākli arī ir „suns aprakts”. Vērtējot ekonomikas attīstību pēc pievienotā vērtīguma (vērtības) kopsummas, vērtēšanas pamats ir gala produkts, pievienotais vērtīgums (vērtība). Vadoties pēc sabiedriskā kopprodukta veidošanas metodikas, mēs iegūstami rezultātu, kas pārstāv atkārtotu rēķinu un reizē starpproduktu – ražošanas līdzekļus, kas ir lemti tālākai pārstrādāšanai. Pilnīgi skaidrs, ka pievienotais vērtīgums (vērtība) „tīri” raksturo ekonomikas augšupeju un lejupslidi atšķirībā no sabiedriskā kopprodukta, kas nepamatoto noviržu ziņā var droši pretendēt uz lauru vainagu. Kropls rādītājs makroekonomikai nav vajadzīgs.

IKP aprēķināšanas trīs iespējas. Mērīt jaunradīto valsts mērogā var trejādi: *pirmkārt*, pēc **izdevumiem**, *otrkārt*, pēc **ienākumiem**, *treškārt*, pēc **cenām**. Pievērsīsimies pirmajai pieejai. No jauna saražotais prasa izdevumus, resursu izlietojumu. Saskaitot izdevumu kopsummā, mēs gūsim informāciju par iekšzemes kopproduktu. Kas veido šos izdevumus? Nav ne mazāko šaubu, ka par dabas resursu jaunrades spēku jāmaksā rente. Lai jaunrades procesā piedalītos ar darbu, jāpērk vai jānomā darbaspēks. Tas prasa izdevumus – darba algu un sociālos maksājumus. Lieli izdevumi parasti saistās ar ražošanas resursu – kapitālu. Tas apmaksājams ar tīrā ražīguma augli – procentiem no kapitāla un amortizācijas atskaitījumi. Saskaitot izdevumu elementus, teorijā arī peļņu raksturo kā izdevumu. Ar peļņu tiek apmaksāti tie izdevumi, kas saistās ar uzņēmējspējām. Tā kļūst iespējams kādā laika sprīdī „tīri” saražoto produktu izteikt, lēst kā izdevumu kopsummā.

Pirmās pieejas loģiskais turpinājums ir visu ienākumu saskaitīšana. Ienākumi kalpo saražotā, pakalpojumu apmaksai. Ienākumus no ražošanas resursu pārdošanas veido rente, darba alga, procenti no kapitāla, peļņa. Var uzrakstīt šādu vienādojumu:

Izdevumu kopsumma gala
 produkcijas ražošanai un
 pakalpojumu sniegšanai
 noteiktā laika posmā
 (gadā, ceturksnī,
 mēnesī) tīrā veidā

=

Naudas ienākumi, kas gūti
 noteiktā laika posmā,
 pārdodot gala produkciju
 un pakalpojumus.

Šī vienādojuma abas puses ir pilnīgi identiskas. Tā ir medaļa, ku-
 ras puses neatšķiras. Ja abstrahējamies no iespējamām neprincipiā-
 lām atkāpēm, runa ir par viena un tā paša lieluma dažādu mērīšanu.
 Mēģināsim konkretizēt iekšzemes kopprodukta atšķirīgus mērīšanas
 veidus.

Izdevumi līdzinās ienākumiem. Jauns skats. Lietojot dažādas
 skatu prizmas, mēs negūstām jaunu rezultātu. Mainās vienīgi redzes
 leņķis, atklājas jauns skats uz problēmu.

2.1.tabula

Iekšzemes kopprodukta (IKP) aprēķins pēc izdevumiem un pēc ienākumiem

Aprēķins pēc izdevumu summas, iegādājoties preces (produkciju un pakalpojumus)		Aprēķins pēc ienākumu summas, kas veidojas preču (produkcijas, pakalpojumu) radīšanas procesā, tiek saņemts pēc to realizācijas
Mājsaimniecības patēriņa izdevumi +	=IKP=	Amortizācijas atskaitījumi +
Uzņēmējdarbības investīciju izdevumi +		Rente +
Preču (produkcijas un pakalpojumu) valsts iepirkums +		Darba alga +
Ārzemju izdevumi		Procenti +
		Peļņa

Pievienotais vērtīgums (vērtība). Visai bieži IKP aprēķina izmantojot saražotās produkcijas un sniegto pakalpojumu cenas no tām atskaitot materiālās izmaksas, izņemot amortizācijas atskaitījumus. Iegūtais lielums ir pievienotais vērtīgums (vērtība), no jauna radītais produkts naudas izteiksmē.

Amortizācijas atskaitījumi IKP sastāvā. Pamatkapitāla nolietojumu kā kaut ko jaunradītu raksturot nevar. Ar kādām tiesībām tad amortizācijas atskaitījumus ieskaita IKP? Teorētiski satriekt lupatlēveros šādu nostāju nenākas grūti. Amortizācijas atskaitījumi ir īpaši izdevumi. Starpproduktā tos neieskaitīsi. Pamatkapitāla nolietojums ir cieši saistīts ar pamatkapitāla lielumu, cenu. Vareni amortizācijas atskaitījumi var liecināt, ka izmantots plašs un dārgs pamatkapitāls. Šie atskaitījumi spēj liecināt par brangām investīcijām, bet pēdējās sekmē ekonomikas augšupeju. Rodas pamats amortizācijas atskaitījumus ieskaitīt IKP kā potenciālu iekšzemes kopprodukta pieauguma avotu. Nelieli amortizācijas atskaitījumi, it sevišķi tādi, kas samazinās, ir pamatkapitāla un investīciju sašaurināšanās bezkaislīgi liecinieki un lepnu, tehniski augstvērtīgu rītdienu nesola. Tāpēc IKP „grēks”, ieskaitot amortizācijas atskaitījumus iekšzemes produktā, ir pelnījis indulgenci. Rādītājs ar zināmu atrunu orientēts uz rītdienu. Nevar noliegt, ka tas ir makroekonomiski attaisnojams.

Var minēt vēl divus argumentus par labu amortizācijai IKP sastāvā. Investīcijas kalpo nevis vienam gadam, bet vairākiem gadu ražošanas cikliem. Tas nozīmē, ka pamatkapitāla nolietojums ilgst gadiem. IKP ik gadus saņem kaut ko klāt, palielinās uz šo atskaitījumu rēķina.

Vienlaikus amortizācijas atskaitījumi, pievienoti IKP, nozīmē, ka IKP gada laikā nav iespējams pilnā apjomā patērēt. Makroekonomiski atražošanas procesi prasa, lai amortizācijas atskaitījumi tiktu saglabāti pamatkapitāla atjaunošanai nākotnē. Šāda nepieciešamība no rītdienas attīstības viedokļa šaubas nerada. Tas nenozīmē, ka nevar veidot nozīmīgu makroekonomisko rādītāju, kas amortizācijas atskaitījumus nesatur.

2.1.2. Iekšzemes kopprodukts makroekonomisko pamatrādītāju sistēmā

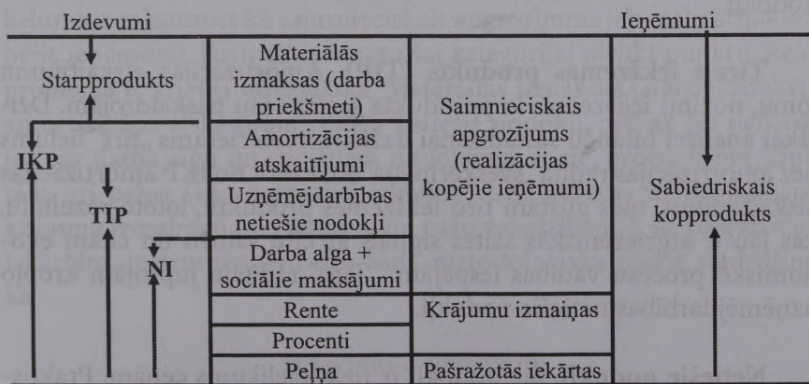
Nacionālie rēķini (konti). Izdevumu un ieņēmumu salīdzināšanā identiskus lielumus plaši lieto makroekonomiskos aprēķinos un statistiskajā uzskaitē. Pēc šī principa veidoti t. s. nacionālie rēķini jeb konti. Šie nacionālie rēķini izdevumu pusē akumulē visus pievienotā vērtīguma (vērtība) elementus kā IKP pamatu. Galvenais ir tas, ka IKP nesatur materiālās izmaksas – starpproduktu. Vienlaikus tiek loģiski pēc reālā satura sakārtoti trīs makroekonomiski pamatrādītāji:

- iekšzemes kopprodukts (IKP);
- tīrais iekšzemes produkts (TIP), kas atšķirībā no IKP ir „tīrs” no amortizācijas atskaitījumiem;
- nacionālais ienākums (NI), kas nesatur uzņēmējdarbības netiešos nodokļus.

Ieņēmumu pusi pārstāv sabiedriskais kopprodukts un tā sastāvdaļas. Šāda saimniekošanas rezultātu uztvere pēc izdevumiem un ieņēmumiem valsts mērogā noteiktā laika periodā tiek raksturota kā nacionālie rēķini jeb konti. Šī metode ir uzņemta ANO visnozīmīgāko statistisko ieroču arsenālā.

2.1. shēma

Nacionālie rēķini (konti)

Starpprodukts. Materiālo izmaksu (izņemot amortizācijas atskaitījumu) izslēgšanu no saimniekošanas rezultāta mēs jau pamatojām. Atkārtotais rēķins tiek totāli izslēgts. Nepastāv nekāda rezultātu izskaistināšanas iespēja. Jaunrades lielums parādās bez novirzēm un izkropļojumiem.

Iekšzemes kopprodukts. IKP makroekonomisko pamatrādītāju saimē ieņem dominējošo vietu. Ekonomikas augšupeja un lejupslīde, starptautiski salīdzinājumi (valūtas kurss tos dara neprecīzus) vienmēr balstās uz IKP. Šī rādītāja nozīmīgs paveids ir iekšzemes kopprodukta lielums un dinamika uz vienu iedzīvotāju vai arī uz vienu darbaspējīgo. Šie rādītāji visumā precīzi spēj raksturot ražošanas resursu atdevi. Vienlaikus jāuzsver, ka no IKP nedrīkst gaidīt pārāk daudz. Kā kopsavilkuma rādītājs naudas izteiksmē, kas nekādi neatspoguļo sadales attiecības, tas nespēj parādīt, kāds ir dotās valsts iedzīvotāju dzīves līmenis. Pēdējais ir atkarīgs no IKP struktūras, sadales proporcijām starp sociālām grupām. Minēsim vienkāršotu piemēru.

100 IKP = 10 – rente, 10 – procenti no kapitāla, 70 – darba alga, 10 – peļņa. Pretmetā 100 IKP = 8 – rente, 15 – procenti no kapitāla, 55 – darba alga, 22 – peļņa. Divi 100 IKP sadales piemēri būtiski atšķiras pēc sociālās diferenciacijas pakāpes. Līdz ar to IKP ir lielums, kas var sadalīties lielā skaitā sociālo proporciju. Te ekonomika jau pāriet sociālā politikā. Jautājumu sarežģī amortizācijas atskaitījumi un netiešie nodokļi.

Tīrais iekšzemes produkts (TIP). Amortizācijas atskaitījumu lomu, nozīmi iekšzemes kopprodukta sastāvā jau paskaidrojām. Dziļākai analīzei bilanču sastādīšanai dažkārt nepieciešams „tīrs” lielums bez amortizācijas radītā „svešķermeņa”. Atskaitot no IKP amortizācijas atskaitījumus, mēs gūstam tīro iekšzemes produktu, loloto rezultātu, kas jau ir atgriezeniskās saites signāls ar citu saturu un citām ekonomisko procesu vadības iespējām. „Tīro” rādītāju joprojām kropļo uzņēmējdarbības netiešie nodokļi.

Netiešie nodokļi. Šie nodokļi ir tiešs pielikums cenām. Praktis-

ki runa ir par pievienotās vērtības nodokli, akcīzes nodokli, muitas nodokli. Šo nodokli it labi jūt pircēja kabata, jo tas sadārdzina preci. Vienlaikus tas ir pavisam reāls lielums, kuru pircēji skaitliski reti kad zina. Vai, pērkot veikalā maizes klaipu, apavu pāri, kaklasaiti, rakstāmgaldu, krāsu tālrādi, pircējam ir kaut kāda jausma par netiešo nodokļu lielumu? Pat aprēķināt šo nodokli ar teicamām zināšanām nodokļu gudrībās nenāksies viegli. Tikai dažos grāmatvedības dokumentos, piemēram, „Lattelekom” rēķinos par telefonsarunām ir precīzi norādīti pievienotās vērtības nodokļa lati un santīmi. Vai kāds šoferis lauza galvu, aprūtinā savu „pelēko vielu” ar akcīzes nodokļa lēšanu? Kārtējā atbilde skan „nē!”. Jo augstākas ir cenas, jo zemāka ir lata pirktspēja un iedzīvotāju dzīves līmenis (ar nemainīgiem ienākumiem). Tāpēc makroekonomiskajā rādītājā, kam jāatspoguļo starp citu arī privātā patēriņa apjoms, proti, nacionālā ienākumā (NI) netiešie nodokļi obligāti jāizslēdz.

Sabiedriskais kopprodukts kā sabiedrības ieņēmumi. Izdevumiem jāsakrīt ar ieņēmumiem, tāda ir nacionālo rēķinu pamatprasība. Sabiedrisko kopproduktu var raksturot daudzveidīgi.

Sabiedriskais kopprodukts = starpprodukts + gala produkts

Tirgus ekonomikā sabiedrības kopprodukts vispirms ir visu realizēto materiālo labumu un pakalpojumu kopsūma. 2.1. shēmā šis lielums ir raksturots kā saimnieciskais apgrozījums jeb realizācijas kopējie ieņēmumi. Formāli te varētu šai kategorijai pielikt punktu. Reāli problēma ir krietni sarežģītāka. Materiālās izmaksas (starpprodukts), amortizācijas atskaitījumi, daļēji netiešie nodokļi, nemaz jau nerunājot par darba algu un sociāliem nodokļiem, rente, procenti par kapitālu, arī peļņa (kā alternatīvā izmaksa) tieši attiecas uz produkcijas krājumu izmaiņām un ražojumiem pašu vajadzībām, t. sk. pašražotām iekārtām, instrumentiem utt. Šāda metodoloģiska pieeja nodrošina, ka

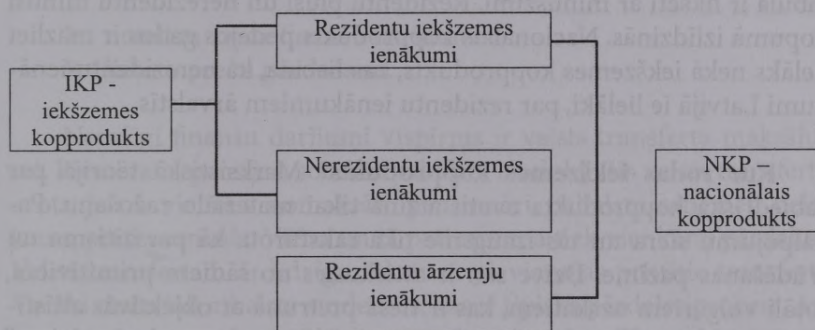
Izdevumi = Ieņēmumi

Nacionālais kopprodukts (NKP). Starp makroekonomiskiem pamatrādītājiem īpašu vietu ieņem nacionālais kopprodukts. Ar ko tas atšķiras no iekšzemes kopprodukta? Jebkuras valsts iedzīvotāji dalās rezidentos un nerezidentos. Šāds dalījums parasti saistās ar pilsonību. Pilsoņi ir dotās valsts rezidenti. Ārzemnieki – nerezidenti. Latvijai ir savas īpatnības. Rezidentu saimei pieskaitāmi ne tikai Latvijas pilsoņi, bet arī tās pastāvīgie iedzīvotāji nepilsoņi, kas nav nevienas citas valsts pilsoņi, bet pastāvīgi dzīvo Latvijā. Virknē valstīs ir liels skaits legālo un nelegālo imigrantu (piemēram, ASV.), kas problēmu sarežģī.

Latvijas iekšzemes kopproduktu rada tirgus subjekti – rezidenti un nerezidenti Latvijas teritorijā. Latvijas nacionālo kopproduktu rada tikai rezidenti gan LR, gan ārpus tās. Pievienotais vērtīgums (vērtība), kas kā nerezidenta kopējie ienākumi veidoti Latvijā, nacionālajā kopproduktā neietilpst. Toties tā pievienotais vērtīgums (vērtība), kas kā rezidentu ienākumi dzimuši ārzemēs, ir nacionālā kopprodukta likumīga sastāvdaļa. Iekšzemes kopprodukta un nacionālā kopprodukta sakarību var izsekot pēc 2.2. shēmas.

Aprēķinot nacionālo kopproduktu, ir noteiktas grūtības sadalīt kopuzņēmumu ienākumus. Statistikas un vadības praksē, makroekonomikas analizē biežāk lieto iekšzemes kopprodukta rādītāju. Nacionālā kopprodukta dinamika ir nozīmīga valstīm ar plašām ārzemju investīcijām, piemēram, Vācijai, ASV, Japānai un dažām citām, kā arī valstīm, kam ir lieli ārējo investīciju objekti.

Iekšzemes un nacionālā kopprodukta sakarība

Lai pilnīgāk izprastu saistības un atšķirības starp iekšzemes kopproduktu un nacionālo kopproduktu, ieskatīsimies 2.2. tabulā.

2.2 tabula

Saistība starp iekšzemes kopproduktu un nacionālo kopproduktu¹
(faktiskajās cenās, milj. latu)

	2004	2005	2006 I+II-
Iekšzemes kopprodukts	74213	8937,3	4944,1
Neto atlīdzība nodarbinātajiem	117,6	205,1	123,6
No ārvalstīm saņemtā atlīdzība nodarbinātajiem	122,7	214,2	170,0
Ārvalstīm samaksātā atlīdzība nodarbinātajiem (mīnuss)	5,2	9,0	6,4
Ārvalstīm samaksātie nodokļi par ražojumiem (mīnuss)	15,6	29,8	16,6
No ārvalstīm saņemtā subsīdija par ražojumiem	22,4	78,7	78,2
Neto īpašuma ieņēmumi	-282,4	-377,6	-312,6
No ārvalstīm saņemtie īpašuma ieņēmumi	142,2	191,8	124,2
Ārvalstīm samaksātie īpašuma ieņēmumi (mīnuss)	424,6	569,5	436,9
Nacionālais kopprodukts	7263,3	8813,7	4816,8

¹ Latvijas makroekonomiskie rādītāji, 2/2006, 54., 55. lpp.

2.2. tabulā rezidentu saņemtā atlīdzība un ienākumi no ārvalstīm ir atzīmēti bez zīmes (būtībā plusi) un ir nacionālā kopprodukta ienākumu veidošanas faktors. Toties nerezidentu ienākumi Latvijā ietilpst iekšzemes kopproduktā, bet neietilpst nacionālā kopproduktā un 2.2. tabulā ir fiksēti ar mīnuszīmi. Rezidentu plusi un nerezidentu mīnusi kopumā izlīdzinās. Nacionālais kopprodukts pēdējos gados ir mazliet lielāks nekā iekšzemes kopprodukts, kas liecina, ka nerezidentu ienākumi Latvijā ie lielāki, par rezidentu ienākumiem ārvalstīs.

Kur rodas iekšzemes kopprodukts? Marksistiskā teorija par sabiedriskā kopprodukta avotu atzina tikai materiālo ražošanu. Pakalpojumu sfēra un tās izaugsme tika raksturota kā parazitisma un trūdēšanas pazīme. Dzīve sen ir atteikusies no šādiem primitīviem, totāli vulgāriem uzskatiem, kas ir tiešā pretrunā ar objektīvās attīstības tendencēm un veselo saprātu. Pretstatā šādiem „revolucionāriem” uzskatiem tirgus ekonomikas teorija reāli parāda, ka iekšzemes kopprodukts rodas šādās sfērās:

- 1) nefinanšu organizācijās (jebkuros uzņēmumos, arī mājsaimniecībā) ražošanas un pakalpojumu sfērā;
- 2) bankās, krājizdevumu sabiedrībās (ar savu pakalpojumu loku);
- 3) valsts organizācijās, kas sniedz iedzīvotājiem dažāda rakstura pakalpojumus (ministrijās, tiesu iestādēs, policijā, robežapsardzē, armijā u. c.);
- 4) kultūras, izglītības iestādēs, kas specifiskā formā „ražo” iedzīvotājiem pakalpojumus;
- 5) veselības aprūpē (sniedz visai nozīmīgus dzīves un darbaspēju saglabāšanas pakalpojumus).

Kur nerodas IKP? Vai ir tādas tautsaimniecības darbības sfēras, kur neveidojas pievienotais vērtīgums (vērtība), nerodas iekšzemes kopprodukts? Izrādās, ka ir! Teorētiski to izskaidrot nav grūti. Ekonomikā pazīst zināmu tiru pārdales procesu, kur viens un tas pats lielums tiek pārdaļīts. Dažkārt pat vairākkārt. Pārdale nav jaunrades process. Jaunais te nerodas. IKP nepalielinās. Sabiedrība no pār-

dales nekļūst bagātāka. Ekonomiskai darbībai līdz ar to ir neražīgs raksturs.

Teorijā parasti izdala divus neražīgos darbības veidus:

- noteikta veida finanšu darījumus:
- lietoto preču pārdošanu.

Neražīgi finanšu darījumi vispirms ir valsts transferta maksājumi. Piemēram, pensijas, sociālie pabalsti. Nodokļi, šis valsts transferta avots, jau ir vienreiz nomaksāti, pensionāri, pabalstu saņēmēji neko jaunu preti nesniedz. Viena un tā pati summa tiek vienkārši pārdalīta. Valsts transfertam ar līdzīgu raksturu pievienojas privātie transferti. Vecāki materiāli atbalsta studentus, kas ir tipisks pārdales process. Arī mantojuma saņemšana nekādi nesaistās ar jaunā radišanu. Mantojums var būt miljoniem liels, bet sabiedrība tieši bagātāka no tā nekļūst. Arī mantojuma nodoklis ir tipiska pārdales forma.

Neražīgs raksturs ir arī operācijām ar vērtspapīriem. Reālā kapitāla dublikāts tiek pirkts un pārdots, pāriet no rokas rokā. Jaunrade tā nav. Īpašnieku maiņa un tikai. Valsts un privātfirmu vērtspapīru kursu celšanās vai krišanās un ar to saistītie spekulatīvie darījumi un ienākumi paši par sevi nav pievienotā vērtīguma (vērtības) rašanās. Uzņēmējdarbībā radītais tiek pārdalīts. Arī visveiksmīgākā valūtas spekulācija IKP nepalielina. Biržas operācijas no IKP veidošanas viedokļa ir neražīgas.

Attiecībā pret lietoto preču pārdošanu ir vairāk nekā skaidrs, ka ražošanas rezultāts nedubultojas. Lietotas mēbeles, automašīna, pat dators var tikt pārdots vairākkārt, nevairojot pievienoto vērtīgumu (vērtību), nepalielinot IKP.

2.2. Nacionālais ienākums un tā izlietojums

Vistīrākais rādītājs. Nacionālā ienākuma rādītāju Latvijas oficiā-

lajā statistikā neatrodam. Rodas jautājums, cik tas ir pamatoti, jo nacionālais ienākums ir „vistirākais” makroekonomikas pamatrādītājs. Kā jau minējām, tanī neietilpst ne starpprodukts, ne amortizācijas atskaitījumi ne netiešie, nodokļi. Formulas veidā nacionālo ienākumu var attēlot šādi:

$$NI = SKP - SP - AA - NN$$

NI – nacionālais ienākums,
SKP – sabiedriskais kopprodukts,
SP – starpprodukts,
AA – amortizācijas atskaitījumi,
NN – netiešie nodokļi.

Pēc naturāli lietišķās formas NI ir patēriņa priekšmeti, sadzīves pakalpojumi, investīciju preces, proti, it visas preces, ražošanas līdzekļi un ražošanas pakalpojumi uzņēmējdarbības paplašināšanai. No izlie-tošanas viedokļa $NI = C + I$, citiem vārdiem, valsts un privātais patēriņš (C) plus investīcijas (I). NI līdz ar to ir rādītājs, kas nosaka dzīves līmeni un ekonomikas attīstības iespējas.

Raksturojot nacionāla ienākuma lielumu kā iedzīvotāju dzīves līmeņa noteicēju, pievērsīsimies dažām patēriņa teorijām.

Dž. M. Keinsa galējā tieksme patērēt. Pētījumi liecina, ka, augot iedzīvotāju ienākumiem, aug arī privātais patēriņš, īpatnība ir tā, ka patēriņa pieauguma temps atpaliek no ienākumu pieauguma tempa. Tā, piemēram, iedzīvotāju ienākumi zināmā laika posmā pieauguši par 10 %; iedzīvotāju patēriņš – par 6 %. Šo cēloņsakarību (skaitļi izraudzīti patvaļīgi) Dž. M. Keinss nosaucis par galējo tieksmi patērēt un raksturojis kā „psiholoģisko pamatlikumu”. Būtiski ir tas, ka paliecinās tā nacionālā ienākumu daļa, kas spēj kalpot investīcijām.

Miltona Frīdmena permanento ienākumu teorija. Šī teorija saista patēriņu ar ienākumiem, ievērojot patēriņa permanento rakstu-

ru, kas pārsniedz vienu gadu. Patēriņš ģimenes ietvaros nebūt nav tieši proporcionāls katra īsa perioda ienākumiem. Daļa ienākumu turpmāk kalpo konkrēto preču veidā ilgāku laiku, vairākus gadus. Vienreizēji lielāki patēriņa izdevumi turpmākos gados neatkārtojas. Pastāv iespēja, ka ienākumi samazinās, kad kāds strādājošs ģimenes loceklis saslimst. Tomēr ģimenes kārtējais patēriņš nesamazināsies, jo ir droša pārlicība, ka zaudējumi tiks turpmāk kompensēti, Secinājums ir šāds: ienākumus un patēriņu saista nevis īslaicīgs periods, bet patēriņa permanentais novērtējums; tiek izvērtēts patēriņš un ienākumi ilglaicīgā periodā. Tas atstāj iespaidu uz kārtējā perioda patēriņu.

Franko Modiljāni dzīves cikla koncepcija. Uzvedību patēriņa jomā Franko Modiljāni saista ar visu dzīves ciklu. No vienas puses, cilvēki novērtē savus ienākumus visa dzīves cikla garumā. No otras puses, no visas dzīves cikla viedokļa tiek prognozēti arī patēriņa izdevumi. Uzskatāms piemērs ir mājas iegāde uz kredīta, kad maksājumi jāveic divus un pat trīs gadu desmitus. Daudzās ģimenēs samērā agri tiek atlicināta nauda bērnu mācībām augstākajās mācību iestādēs. Jāizvērtē arī ienākumu un patēriņa izmaiņas, atstājot aktīvo darba lauku un pārejot pensionāru kārtā. Savlaicīgi ietaupījumi var būtiski izlīdzināt patēriņu visā dzīves ciklā neatkarīgi no konkrētiem ienākumiem kādā atsevišķā dzīves posmā. (Miltons Frīdmens un Franko Modiljāni ir Nobela prēmijas laureāti ekonomikā.)

Minētām patēriņa teorijām ir ciešs sakars ar nacionālā ienākuma izlietošanu, ar tā patēriņa daļu, un atstāj iespaidu uz makroekonomiskām proporcijām. Citas teorijas detalizē patēriņa sakarības. Vācu statistiķis Ernests Engells pirms apmēram 120 gadiem pēc masveida datiem noskaidroja, ka līdz ar ģimenes ienākumu pieaugumu pārtikas izdevumu īpatsvars samazinās; izdevumi apģērbam, dzīvoklim, komunālajiem pakalpojumiem relatīvi maz mainās, bet tēriņš kultūras vajadzībām pieaug. Tika formulēts t. s. Engellsa likums. Saskaņā ar šo likumu ar pārējiem vienādiem nosacījumiem pārtikas izdevumu īpatsvars ģimenes budžetā ir labklājības indikators: jo relatīvi mazāki ir šie izdevumi, jo turīgāka ir ģimene. Engellsa likums ir izmanto-

jams starptautiskos salīdzinājumos. Ar zināmām īpatnībām šī likuma darbība vērojama arī pašlaik Latvijā. Jaunbagātnieku ģimenēs, augot ienākumiem, izdevumi pārtikai pēc īpatsvara samazinās. Vienlaikus, salīdzinot ar iepriekšējiem periodiem, parādās arvien jauni patēriņa objekti ar komforta raksturu. Komunālie pakalpojumi bieži vien pieaug (neatkarīgi no tarifu „uzbriešanas”, jo jaunbagātnieks pārceļas no pieticīga mitekļa uz lielāku, lepnāku un krietni dārgāku dzīvokli vai savrupmāju pilsētas apkaimē).

2.3. Neformālā ekonomika un tās paveidi

„Pelēkā” ekonomika. Katrā tirgus ekonomikas zemē ir neformālā ekonomika, ko statistika tieši nespēj uztvert. Vispirms jāmin „pelēkā” ekonomika, kas ir legālās jeb „baltās” ekonomikas nelegālā daļa. Oficiāli reģistrēto uzņēmumu ietvaros, maksā algas vai to pielikumu aploksnēs, uzkrāj fondu kukuļdošanai „vajadzīgiem” cilvēkiem. Šos līdzekļus nodrošina ražojot un realizējot „kreiso” produkciju, neuzskaitot sniegtos pakalpojumus. Saprotams, no šīs nelegālās ekonomikas nodokļi netiek maksāti. Visi to it labi zina, arī tiesībsargājošās iestādes, nodokļu dienesta atbildīgie darbinieki. Nekādas pārbaudes, kvalificēts audits „pelēkai” ekonomikai klāt netiek: legālā grāmatvedība ir pilnīgā kārtībā. Vienlaikus „pelēkā” ekonomika ir korupcijas finansiālais balsts. Tā ir nepārprotama preču ražošana un realizācija, kur veidojas pievienotais vērtīgums (vērtība) un tātad arī IKP.

„Melnā” ekonomika. No „pelēkās” ekonomikas jāatšķir „melnā” ekonomika. Pēdējai galvenās iezīmes ir darbība, kas ar likumu ir aizliegta, oficiāli neeksistē, tai nav juridiskās adreses, visi norēķini apiet likumu ar lielu likumu. Šī nelegālā ekonomika jēdzienu „nodokļi” nepazīst. Kā piemēru var minēt narkobiznesu, visādu viltotu dzērienu, ieroču un sprāgstvielu neatļautu ražošanu un pārdošanu, kontrabandu, arī prostitūciju (ja tā nav atļauta). Ar „melno” ekonomiku cenšas cīnīties, šo to atklāj, kādu pieķer, sauc pie kriminālatbildības, bet tas ir piliens ekonomiskās noziedzības okeānā.

Ēnu ekonomika. „Pelēkā” ekonomika plus „melnā” ekonomika veido ēnu ekonomiku. Statistiķi lēšot pa ceturkšņiem un gadiem IKP lielumu, visās valstīs „baltajai” ekonomikai jeb oficiāli saņemtajiem datiem pieskaita arī daļu no ēnu ekonomikas.

Izvirzās vismaz divi nozīmīgi jautājumi. Vai visās valstīs „pelēkā” un „melnā” ekonomikas īpatsvars visaptverošā pievienotā vērtīgumā (vērtībā) ir vienāds? Kādā apmērā Latvijā tiek noteikts šis statistikai neziņotais nelegālās ekonomikas lielums, rūpīgi rēķinot pēc starptautiski atzītās metodoloģijas un metodikas IKP apmēru? Atbilde uz pirmo jautājumu ir skaidra: katrai valstij dažādu konkrēto apstākļu dēļ tā sauktās neformālās ekonomikas lielums ir visai atšķirīgs. Var minēt F. Šnaidera un D. Ernstes nopietnu pētījumu „Ēnu ekonomika. Lielums, ražošanas cēloņi un sekas”, kura datus pārpublicējis krievu laikraksts „Argumenti i fakti” 2001. g. 17. nr. Tā vecās kapitālisma valstīs ēnu ekonomikas („pelēkā” un „melnā”) īpatsvars reālā IKP sastāvā esot šāds: vizzemākais procents ir Šveicei - 8,1 %, pēc tam ASV - 8,9 %, Japānai - 11,1 %, likumpaklausīgajai Vācijai - 14,9 %, kopumā godīgajai Zviedrijai - 19,9 %, visaugstākais ēnu ekonomikas īpatsvars esot Grieķijai - 29,0 %, Itālijai - 27,3 %, Spānijai un Portugālei - 23,1 %. Cita aina vērojama tagad neatkarīgajās valstīs, agrākās PSRS republikās. Izņēmums esot Uzbekistāna (lasi un brīnīs) - tikai 8 %. Visaugstākais ēnu ekonomikas īpatsvars raksturīgs tautsaimnieciski noplicinātajā Gruzijā - 63,0 %, Ukraina var lepoties ar „tikai” 47,3 %, Krievija - ar 41,0 %.

Kāda ēnu ekonomikas daļa ārzemju pētnieku vērtējumā ir Baltijas trijotnei? Visaugstākais ēnu ekonomikas līmenis esot Latvijā - 34,8 %, Lietuvā - 25,2 %, Igaunijā - 18,5 %. Bijušā sociālistisko valstu blokā attiecīgais rādītājs vispieticīgākā izrādās Slovākijā - 10,2 %, toties Čehijā - 14,5 %, Polijā - 13,9 %, Ungārijā - 28,4 %, Bulgārijā - 32,7 %. Ko var secināt no šiem procentiem? *Pirmkārt*, tikai to, ka atšķirības ēnu ekonomikas relatīvajā lielumā ir krietni raibākas nekā dzeņa vēders. *Otrkārt*, visi šie īpatsvari ir iegūti sarežģītu vērtējumu rezultātā, kam obligāti ir subjektīva piegarša. Tā savukārt ir ideāla augsne nopietnām

klūdām. Piemērs tālu nav jāmeklē: saskaņā ar Latvijas statistikas pārvaldes aplēsēm (būtībā vērtējuma) ēnu ekonomikas daļa no IKP ir 16 – 17 %. Kam īsti ticēt – Latvijas kroņa statistiķiem vai ārzemju speciālistiem, kuru vērtējums ir divas reizes augstāks par pašmāju aplēsēm?

Ir pamats domāt, ka faktiski neformālās ekonomikas (ēnu ekonomikas un pašražošanas ekonomikas) īpatsvars ir lielāks par Latvijas statistiķu pieņemto; šis rādītājs attīstības pozitīvā gaisotnē samazinās.

Pašražošana un IKP. Teorētiskā skatījumā ir jāatšķir naturālā saimniecība un mūsdienu pašražošana. Pilnīgā jeb īstā naturālā saimniecība nepazīst nekādus sakarus ar tirgu. Patērētājs visu sev saražošana pati, izmantojot viņam bez maiņas un pirkšanas pieejamos resursus. Tāda naturālā saimniecība jau sen vairs nepastāv. Mūsdienu pašražošanai ir divi paveidi. Pirmkārt, ražošana, pakalpojumu sniegšana pašu vajadzībām. Otrkārt, tāda pati darbība par samaksu tiek veikta citam, tātad īstenojas preču ietērpā tikai bez jebkādas statistiskās uzskaites. Gan pirmajā, gan otrajā gadījumā vismaz daļa no nepieciešamajiem resursiem ir jāpērk (piemēram, ražošanas līdzekļi). Šie sakari ar tirgu liek pašražošanas pirmo paveidu raksturot kā daļēju naturālo saimniecību atšķirībā no pilnīgās. Raksturosim šo atziņu ar reālās dzīves faktiem.

Latviešu zemnieks savā kaktiņā, savā stūrītī zemes, ražojot sev, savai ģimenei pārtiku pati, neko nepārdodams, ir spiests šo to pirkt, kaut vai elektrību, sāli, metāla darbarīkus, apģērbu, skolas grāmatas un rakstāmpiederumus bērniem, kaut ko vēl. Taupīgi (teiksim atklāti – trūcīgi) dzīvojot, šāda zemnieku ģimene kaut kā iztiek ar bērnu pabalstu naudu, gadījuma peļņu, gados vecākie – no nelielās pensijas. Galvenā saite ar tirgu ir nepieciešamā pirkšana, arī nelieli naudas ieņēmumi.

Latviešu zemnieks nav amerikāņu fermeris, kas savas augsti mehānizētās fermas govju pienu nedzer, bet to pasterizētu, vitaminizētu, rūpnieciski sagatavotu ilgākai glabāšanai pērk veikalā; šim fermeriem

nav ne sakņu dārza, ne kartupeļu lauka ģimenes uzturam. Patiešām, kāpēc pašam tērēt laiku kartupeļu audzēšanai, mizošanai un mazgāšanai, ja tos nomizotus un nomazgātus var nopirkt ar piegādi mājās. Laiks ir nauda, un viņš pelna, visu zemi atdodot specializētām kultūrām, atstājot pie mājas zemi nelielām puķu dobēm un varbūt pļaviņu, kur bērniem padraiskoties.

Lauku ļaudis bieži ceļ sev mājas pašu spēkiem ar kaimiņu palīdzību. Būvmateriāli gan jāpērk. Amatniekus algo tikai specializētiem darbiem. Gan jāatzīmē, ka šo daļējo pasražošanu ar laika novirzi fiksē oficiālā statistika.

Latvijā pasražotāji ir ne tikai lauku darbarūķi, bet arī ne mazums pilsētnieku, kas ar mīlestību kopj pilsētu nomalē vai vasarnīcu rajonā nelielus sakņu un augļu dārzus, patērējot to daudzveidīgo ražu sezonā un gatavojot konservus un ievārījumus, ģimenes azaidu līdz nākamaījai ražai papildina pasražotie kartupeļi.

Pašražošana ir arī ogu un sēņu lasīšana pašu uzturam. Cits pasražošanas lauks – dzīvokļu remonts gan pilsētās, gan laukos. Pie pasražošanas pieder traktor, lauksaimniecības mašīnu un automašīnu remonts pašu spēkiem. Jāpērk rezerves daļas un instrumenti. Pasražošana, kas nav preču ražošana! Ne statistiskās uzskaites, ne nodokļu maksāšana, bet dzīves līmeņa vērā ņemams faktors.

Otrais pasražošanas paveids ir, piemēram, ogu, sēņu lasīšana un pārdošana kaimiņiem vai atpūtniekiem, meža veltes tiek izmantotas kā apmaksā gaudā remonta darbos, celtniecībā u. c. Var iebilst, tā nav pasražošana, bet ēnu ekonomika. „Pelēkajai” un „melnajai” ekonomikai, kas veido ēnu ekonomikas saturu, šis pasražošanas paveids lāgā neatbilst. Drīzāk šādu ražošanu vai pakalpojumu sniegšanu varētu raksturot kā pasražošanas īpašu papildinājumu, izmantojot preču ekonomisko formu. Jebkurā gadījumā tā veido neformālās ekonomikas daļu ar pievienotā vērtīguma (vērtības) veidošanu. Vai pasražošanas pirmais paveids ietilpināms IKP lielumā? Negatīvu atbildi var

teorētiski attaisnot. Konkrētā variantā ražojumi un pakalpojumi tiek nodoti tieši bez tirgus starpniecības. Bet mūsdienu statistikai jāraksturo procesi tirgus ekonomikā. Šādai argumentācijai nevar piekrist. Pašražošanas pirmais paveids nodrošina zināmai iedzīvotāju daļai ienākumus naturālā formā, noteiktu patēriņa un dzīves līmeni. Bez šiem ienākumiem IKP statistika ir nepilnīga, nedod pareizu priekšstatu par tautsaimnieciskajām realitātēm.

Pašražošanas otrajam paveidam ir mazāka ekonomiska nozīme. Tā iekļaušana kā ienākums saistībā ar pirkšanas-pārdošanas attiecībām IKP lielumā teorētiskus iebildumus nerada.

Uztvert pašražošanu statistiski precīzi nav iespējams. Jāīsteno vērtējumi, ievērojot ģimenes budžetu apsekošanas datus. Skaidrs ir tas, ka savāktā informācija par pašražošanas otrā paveida (neformālās ekonomikas daļas) ienākumiem būs visai nepilnīga: kas gan gribēs deklarēt, ka saņem ienākumus un nemaksā nodokļus.

Pašražošanas ienākumu iekļaušana IKP lielumā ir starptautisko salīdzinājumu precizitātes, ticamības problēma. Attīstītās valstīs pašražošanas īpatsvars kopējā ražošanā un pakalpojumu sniegšanā ir krietni mazāks nekā trešajā pasaulē un valstīs, kas vēsturiski tikai nesen atbrīvojušās no komandekonomikas, sociālistiskās plānsaimniecības un pārgājušās uz tirgus ekonomikas attiecībām. Pēc mūsu vērtējuma: (kā jau minēts), Latvijas tautsaimniecībā reālais IKP ir lielāks par tiem miljoniem latu, ko fiksē oficiālā statistika. Ja ievēro visu neformālo ekonomiku, ieskaitot pašražošanu, tad ārzemju analītiķu 34,8 %, kas pieskaitāmi „baltajai” jeb formāli uztvertai ekonomikai, domājams, ir tuvāk patiesībai nekā Latvijas kroņa statistikas pieticīgie 16 – 17 %. Zīmīgi, ka Finanšu ministrijā atradās drošminieks, kas neformālās ekonomikas (šoreiz runa bija par ēnu ekonomikas) „piecepumu” vērtēja ar 41 %. Starptautiskā valūtas fonda pārstāvis pirms vairākiem gadiem izteicās, ka acīmredzot reālais procents ir starp oficiālās statistikas pieņēmumu un pēdējo skaitli.

Augot IKP lielumam, neformālās ekonomikas īpatsvars kopējā pievienotā vērtīgumā kritas.

Ko liecina mājsaimniecību budžetu apsekojums?

Zināmu ieskatu pašražošanas problēmā saistībā ar ienākumiem naturā sniedz CSP mājsaimniecību budžetu apsekojumi. Iegūta sekojošā informācija.

2.3. tabula

Rīcībā esošā ienākuma sastāvs naudā un naturā (vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī)¹

	1996		2000		2005	
	Ls	%	Ls	%	Ls	%
Visas mājsaimniecības						
Kopā	51,52	100,0	69,19	100,0	110,30	100,0
Naudā	43,40	84,3	62,18	90,9	103,54	93,9
Naturā	8,12	15,7	6,32	9,1	6,76	6,1
Pilsētas						
Kopā	53,14	100,0	76,69	100,0	121,66	100,0
Naudā	47,43	89,3	71,78	93,6	116,50	95,8
Naturā	5,71	10,7	4,91	6,4	5,16	4,2
Lauki						
Kopā	47,71	100,0	52,13	100,0	76,36	100,0
Naudā	33,88	71,0	42,60	84,1	76,23	88,3
natūrā	13,83	29,0	9,53	15,9	10,44	11,7

Var apšaubīt šīs informācijas precizitāti, bet valdošā tendence izteikta nepārprotami.

2.4. IKP aprēķināšanas diskusijas jautājumi

Pakalpojumi un IKP radišana. Mēs kategoriski nogaidam K. Marksa nostāju par „ražīgo” un „neražīgo” darbu, kas gandrīz visu pa-

¹ Mājsaimniecības budžets 2005. gadā, LR CSP, 2006, 117. lpp.

kalpojumu sfēru raksturo kā **neraženās** darbības lauku, jo, lūk, netiekot ražoti materiāli labumi. No cilvēku vajadzību apmierināšanas viedokļa nav itin nekāda atšķirība no produkcijas patērēšanas un parasto sadzīves pakalpojumu izmantošanas. No elementārās loģikas viedokļa ārsts un medmāsa, skolotājs un augstskolas pasniedzējs, aktieris un muzikants, pat profesionāls sportists veic ražīgu darbu. Vai tas nozīmē, ka ikviens darbs rada kaut ko jaunu kā dažkārt apgalvo virkne mūsdienu teorētiķu? Vai tiešām no IKP veidošanas viedokļa nav atšķirība starp **produktīvu un neproduktīvu darbu**?

Ierēdņi, armija un produktīvs darbs. Mēģināsim problēmu risināt pamatoties uz konkrētiem piemēriem. Valsts aparāts, ierēdņi materiālus labumus tieši nerada, bet sniedz pakalpojumus. Nosacīti pieņemsim, ka ikviena ierēdņa darbs ir absolūti svētīgs valsts plaukšanai. Teorija pieņem, ka līdz ar to katrs ierēdnis rada jaunu vērtīgumu, attiecīgo daļiņu no IKP. Vai ierēdnis pats sevi uztur? Nekādā gadījumā! Viņš tiek „barots” no budžeta asignējumiem, kuru avots ir nodokļi. Notiek jau iepriekš radītā iekšzemes kopprodukta pārdalīšana. Nepamatot uzbrīst valsts aparāts, palielinās ierēdņu skaits, to darba algas fonds. Vai tas nozīmē, ka sinhroni izaug valsts IKP? Šāds secinājums ir principā nepamatots, kaut gan statistika tieši to pieņem. Vai valsts ar lielāku ierēdņu skaitu ir bagātāka, attīstītāka nekā valsts, kur darbojas mazāk ierēdņu? Jautājums retorisks, jo atbilde labi zināma.

Minēsim citu piemēru. Armija nepieciešama valsts ārējās drošības sargāšanai. Karavīri no ģenerāļa līdz ierindniekam veic sabiedrībai nozīmīgu pakalpojumu. Vai armijas personālsastāvs rada jaunu vērtīgumu?

Ja armijas lielums optimāls, tad atbilde pozitīva. Ja politisko ambīciju dēļ, militarizācijas apstākļos, vai gatavojot un īstenojot agresiju, armijas sastāvs izplēšas, tad „liekie” karavīri nav produktīvi un neko jaunu nerada. Cits problēmas aspekts – „lielgabali vai sviests”, lielāka armija – mazāk patēriņa priekšmetu un pakalpojumu tieši iedzīvotājiem. Uzpūsts karavīru skaits, brangāki valsts budžeta

izdevumi to uzturēšanai, mazāk asignējumu citām vajadzībām, lielāki nodokļi. Gala rezultātā zaudētāji ir iedzīvotāju vairākums. Reālais iekšzemes kopprodukts no nevajadzīgam karavīru uzturēšanas neko negūst.

Finanšu darbība un jaunais vērtīgums (vērtība). Pievērsīsimies šīs problēmas citam aspektam. Saskaņā ar Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes publicētajiem datiem 2006. gadā līdz 18 % LR iekšzemes kopprodukta veidoja finanšu starpniecība, operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un cita komercdarbība. Atkal iepriekšējais jautājums; vai darba pūliņi šinīs jomās rada kaut ko patiesi jaunu, jeb pievienoto vērtīgumu? Statistiķi, balstoties uz ekonomikas teorijas atziņām, atbild: runa ir par pakalpojumiem, kas apmierina noteiktas vajadzības, tātad veidojas pievienotais vērtīgums (darbinieku algas plus peļņa) un līdz ar to iekšzemes kopprodukts. It kā loģiski! Bet ieskatīsimies dzīvē. Bankas apkalpo savu klientu kontus, veic valūtu konvertāciju. Saprotams, pelna. Brīžiem brangi. Kādā veidā? Pateicoties esošo līdzekļu pārdalei, jo klientiem par bankas pakalpojumiem jāmaksā mesli. Bankas iegūst, klients zaudē, bilance = 0. Sabiedrība nav kļuvusi bagātāka, baņķieri gan. Tāda pati aina ar kredītu piešķiršanu. Banka savāc noguldījumus un maksā procentus. Tad piešķir kredītu un saņem lielākus procentus, gūstot iespēju nomaksāt procentus noguldītājiem. Tīrā pārdale bez jebkādas reāli taustāmas jaunrades. Dzirdami iebildumi: *pirmkārt*, efektīvi vadīt banku nav iespējams bez jaunrades; *otrkārt*, kredīts ir ražena jaunrades darba vērā ņemams nosacījums, finansiāls pamats. Piekrītu, jaunrade nepieciešama jebkurā darbā, bet jāatšķir sekmējošā jaunrade no raženās, produktīvās jaunrades. Kas ir kredīta procentu avots? Peļņa, pievienotā vērtīguma daļa, kas gūta nevis banku tiešā darbībā, bet kā ražošanas resursu lietošanas likumsakarīgs auglis kredīta izmantošanas sfērā. Banku darbības tīrā bilance no sabiedrības kopējās bagātības viedokļa diemžēl līdzinās nullei.

Kā redzējām, jaunrade nepiemīt operācijām ar vērtspapīriem. Gluži tas pats raksturo operācijas ar nekustamo īpašumu. Nekas jauns te netop, bagātība te nepieaug, notiek tikai objektu īpašnieku vai lietotāju maiņa.

Nepieciešamie meklējumi. Pakalpojumu sfēra ir visai daudzveidīga. Ražens darbs te vijas ar no iekšzemes kopprodukta veidošanas viedokļa neproduktīvu darbu. Jāīsteno teorētiski un praktiski pamatota selekcija, atdalot darbību, kas rada jauno jeb pievienoto vērtīgumu (vērtību) no darbības, kas to nekādi nerada. Pašreizējā IKP aprēķināšanas kārtība, mūsu prāt, palielina iekšzemes kopproduktu, salīdzinot ar tā izlietošanai derīgo apjomu. Šādi pierakstījumi Latvijas IKP lielumam, pēc mūsu vērtējuma, sasniedz ap 18 % no tā apjoma. Tāds statistisks stīķis ir bīstams no situācijas realitāšu izvērtēšanas un atbildīgo ekonomisko lēmumu pieņemšanas viedokļa. Visai neprecīzi kļūst arī starptautiski salīdzinājumi, jo katras valsts IKP lielumā nepamato to pieskaitījumu īpatsvars ir atšķirīgs. Tāds ir autora viedoklis, kas ir diskusijas cienīgs.

Var iebilsts: statistiski nav iespējams neproduktīvo darbu atdalīt no produktīvā veikuma. Šai sakarībā jāturpina aktīvi meklējumi šīs nozīmīgās problēmas risinājumam.

2.5. IKP dinamika pasaulē

2.5.1. IKP dinamika pasaules galvenajos centros

Par pasaules ekonomisko attīstību var spriest pēc IKP dinamikas tās galvenajos ekonomiskajos centros un valstu grupās. Svarīgākās tendences šajā jomā var izsekot pēc 2.3. tabulas datiem (ir arī citas nedaudz atšķirīgas prognozes).

IKP pieaugums¹
(procentos pret iepriekšējo gadu)

	1996 – 2000 (vidēji gadā)	2004	2005	2006 p	2007 p
Pasaulē kopumā	3,9	5,3	4,8	5,1	4,9
ASV	4,0	4,2	3,5	3,4	2,9
Japānā	1,5	2,3	2,7	2,7	2,1
ES	2,7	2,5	1,8	2,8	2,4
NVS	1,5	8,4	6,5	6,5	6,5

p – SVF prognoze

Neskatoties uz neprecizitātēm IKP aprēķinos, skaitļi runā skaidru valodu. *Pirmkārt*, 2006. gadā pasaulē iekšzemes kopprodukta pieauguma temps bija samērā augsts un praktiski saglabājās iepriekšējā gada līmenī. 2007. gadā gaidāms IKP izaugsmes tempa pieaugums ap 0,8 procentpunktiem. *Otrkārt*, ASV ekonomikas attīstība 2006. gadā, salīdzinot ar 2004. gadu bija lēnāka; 2007. gadā domājams saglabāsies iepriekšējais iekšzemes kopprodukta pieauguma temps. *Treškārt*, Japāna izrāvusies no stagnācijas skavām, attīstās stabili. *Ceturtkārt*, Eiropas Savienības ekonomika ar augstiem attīstības tempiem joprojām lepoties nevar: 25 dalībvalstu (no 2007. gada 27 dalībvalstu) ekonomikas izaugsmi var raksturot kā mērenu. *Piektkārt*, saskaņā ar informāciju 2.3. tabulā visaugstākais IKP izaugsmes temps ir NVS valstu grupā. *Sestkārt*, tabulā nav atspoguļota Ķīnas ekonomikas straujā attīstība – pēdējos gados ikgadēji ap 10 %. Šim rādītājam no lielajām valstīm tuvojas Indija.

2.5.2. Sakarība starp valstu IKP pieaugumu

Valstu ekonomika orientēta ne tikai uz pašmāju, bet arī ārval-

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību - R.: EM, 2003. g. jūnijs, 14. lpp., 2006. g. jūlijs, 12.lpp, decembris, 13. lpp.

stu tirgu. Iekšējo pieprasījumu apmierina pašražotās un importētas preces. Dabas resursu esamība trūkums un tautsaimniecības konkrētā struktūra nosaka kādas valsts importa nepieciešamo apjomu. Importu cenšas kaut daļēji līdzsvarot ar eksportu. Tā apmēri ir atkarīgi no citu valstu attiecīgā pieprasījuma. Starp valstu iekšzemes kopprodukta apmēriem un struktūru veidojas noteiktas sakarības. Japānai gandrīz nav svarīgāko dabas resursu, kas noteikti jāimportē. ASV nevar iztikt bez importētas naftas, tās IKP lielumu un attīstības iespējas daļēji iespaido eksporta konkurencspēju. Pieprasījuma pieaugumu pēc „melnā zelts” pasaules naftas tirgū pēdējos gados ievērojamā mērā nosaka Ķīnas un Indijas ekonomikas straujā izaugsme. Šo valstu eksports savukārt apmierina daudzu citu valstu pieprasījumu un aktīvi konkurē ar vietējiem uzņēmumiem par pircēju „labvēlību”. Vācijas IKP pieauguma temps visai atkarīgs no eksporta attīstības. Latvijas iekšzemes kopprodukta izaugsmi regulē gan eksports, gan imports. Šādus piemērus var minēt attiecībā uz jebkuru valsti.

Par pasaules ekonomikas attīstības lokomotīvi tiek uzskatīta ASV. Pamata sakarību līnija ir sekojoša: ASV eksporta pieaugums, iekšzemes ražošanas un pakalpojumu sniegšanas izaugsme sekmē ienākumu palielināšanos šinī valstī; aug pieprasījums, iekšējā tirgus ietilpība; nepieciešams paplašināt importu; citām valstīm tas nozīmē eksporta izvēršanu. Pozitīvā ķēdes reakcija veicina IKP pieaugumu plašā valstu diapazonā.

Šīs sakarības sekmē vai iegrožo attiecīgo valūtu kursu izmaiņas. Tā ASV dolāra novājināšana (USD apmaiņas kursa pazemināšana pasaules tirgū) uzlabo šīs varenās lielvalsts eksporta pozīcijas sīvajā cenu konkurencē. Eiro kursa kāpumam ir tieši pretējā iedarbība: eirozonas valstu eksportu tas ierobežo. Šādi pretrunīgie rezultāti ir „spēles no- teikumu” izmaiņām ārējā tirdzniecībā, kas līdz ar to iespaido daudzu valstu IKP konkrēto lielumu.

Aktuālā problēma ir globalizācijas iedarbība uz dažādu valstu grupu ekonomikas izaugsmi (skat. šī darba iedaļu 2).

2.5.3. ES – 15 dalībvalstu izaugsme

Šo valstu IKP pieauguma temps ir par 0,1 vai 0,2 procentu punktiem zemāks nekā visas ES saimes ekonomikas attīstības attiecīgais rādītājs. Šo valstu grupas mēreno izaugsmi noteica vairāki apstākļi: *pirmkārt*, naftas cenu straujš kāpums 2006. gada pirmajā pusē; *otrkārt*, visai pieticīgais iekšējā pieprasījuma pieaugums; *treškārt*, globalizācijas iespaids, investīciju ieguldījums un ražotņu pārcelšana uz citiem pasaules reģioniem, Ķīnas un Austrumāzijas valstu lēto preču konkurence.

Vācijas – ES ekonomikas spēcīgākā valsts – IKP pieaugums 2006. gadā līdzinājās 1,7 %, 2007. gadā pēc prognozes – arī zem 2 %. 2006. gadā otrajā pusē šis valsts ekonomika atžirga, pozitīvi jāvērtē bezdarba augstā līmeņa mazināšanās. Eksperti nav vienis pratis vai tā ir īslaicīga pārejoša parādība, vai ilglaicīgās tendences veiksmīgs sākums. Vācijas ekonomikas izaugsmes soļus saista ar eksporta pieaugumu.

Francijas ekonomikai raksturīgs straujāks IKP izaugsmes temps nekā Vācijai, 2006. gadā – 2,0 %, 2007. gada prognoze – 2,1 %. Šī pieauguma noteicošais faktors – iekšējā pieprasījuma pieaugums, arī eksporta pozīciju nostiprināšana.

Lielbritānija, kas neietilpst eiro zonā un kuras ārējā tirdzniecība nav atkarīga no USD / EUR kursa izmaiņām, 2006. gadā pārvarēja iepriekšējā gada attīstības tempa pazemināšanos un IKP izaugsmes tempu 2,5 % spēja pārtrumpot Franciju. 2007. gada prognoze – 2,7 %. Šo panākumu pamats – iekšzemes pieprasījuma pieaugums privātajam patēriņam.

Citu ES – 15 dalībvalstu ekonomikas izaugsmes temps 2006. gadā svārstījās 2 – 4 % diapazonā.

2.5.4. ES jauno dalībvalstu ekonomikas attīstības solis

12 jaunās dalībvalstis ieņem īpašu vietu Eiropas Savienības dalīb-

valstu saimē. *Pirmkārt*, to attīstības līmenis ir ievērojami zemāks nekā ES veterāniem. *Otrkārt*, jauno dalībvalstu tirgus aktīvi absorbē importa produkciju no vecajām ES dalībvalstīm. Pēdējo eksportieriem praktiski nenākas sacensties ar vietējiem uzņēmējiem. *Treškārt*, lētais darbs spēks ir magnets, kas mudina investorus organizēt ražotnes eksportprodukcijai. *Ceturtkārt*, jaunas ES dalībvalstis plaši piesaista kredītus no Eiropas Savienības vecajām valstīm.

Kā rāda 2.4. tabula ES jaunajām dalībvalstīm kopumā ir krietni augstāki ekonomikas izaugsmes tempi nekā vecākajai integrēto valstu saimei.

2.5. tabula

ES jauno dalībvalstu IKP pieauguma tempi¹
(% pret iepriekšējo gadu)

	2004	2005	2006 p	2007 p
Latvija	8,5	10,2	11,0	9,0
Igaunija	7,8	9,8	7,9	8,0
Lietuva	7,0	7,3	6,5	6,5
Čehija	4,7	6,0	5,5	4,7
Ungārija	4,6	4,1	4,4	3,5
Polija	5,3	3,2	4,2	4,5
Slovākija	5,5	6,0	6,3	7,0
Slovēnija	4,2	3,9	4,0	4,0
Rumānija	8,4	4,1	5,2	5,5
Bulgārija	5,7	5,5	5,6	6,0
Kipra	3,9	3,7	4,0	3,8
Malta	1,0	1,0	1,2	1,8
Kopā	6,6	5,4	5,4	5,0

p – prognoze

Šīnī nozīmīgajā valstu grupā visaugstākais IKP izaugsmes temps ir Baltijas valstīm. To veicina pārdomātā makroekonomiskā politika,

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību - R.: EM, 2006. g. jūlijs, 14.lpp, decembris, 15. lpp.

nemitīgi augošais pieprasījums; pēdējo visai sekmē kredīti privātpersonām. Notiek progresīvas tautsaimniecības struktūras pārmaiņas. Līdzīgi procesi ar dažādu intensitāti notiek arī citās šīs grupas valstīs. Sava pozitīva nozīme ir ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda atbalsti.

12 ES jaunās dalībvalstis (no 2007. gada 1. janvāra Rumānija un Bulgārija uzņemtas Eiropas Savienībā) nebūt nav vienveidīga valstu saime. Desmit no šīm valstīm ir noteikta likteņa kopība. Tās visas ilgstoši izbaudīja diktatorisko režīmu un sociālisma jūgu. Trīs valstis (Latvija, Igaunija, Lietuva) ietilpa Padomju Savienībā, sešas valstis (Polija, Ungārija, Čehija, Slovākija, Rumānija, Bulgārija) bija PSRS pakļautie satelīti un SEPP locekļi un tieši izjuta komandekonomikas graužošo slogu. Slovēnija Dienvidslāvijas sastāvā attīstījās tirgus sociālisma labvēlīgākajos apstākļos, bet ne bez centrālās varas administratīvajiem žņaugiem un demokrātijas totālās apspiešanas. Kiprā un Maltā nekad nav pazinušas plānsaimniecības negācijas un attīstījās parastajā tirgus ekonomikas gultnē.

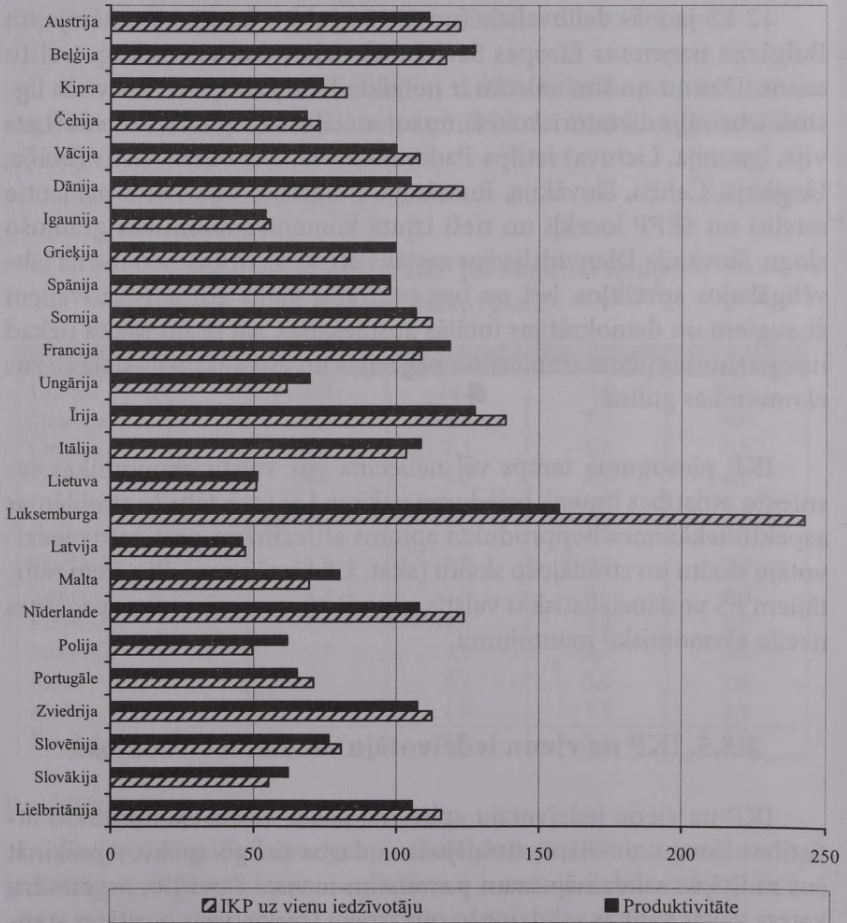
IKP pieauguma temps vēl neliecina par valstu ekonomikas sasniegto attīstības līmeni, brieduma pakāpi. Lai izvērtētu šo problēmas aspektu iekšzemes kopprodukta apjoms attiecināms pret valsts iedzīvotāju skaitu un strādājošo skaitu (skat. 2.1. zīmējumu). Pēc šiem rādītājiem ES postsociālistiskās valstis nav vēl pārvarējušas savas pagātnes necilo ekonomisko mantojumu.

2.5.5. IKP uz vienu iedzīvotāju un vienu strādājošo

IKP uz vienu iedzīvotāju apliecina kādas valsts ekonomiskas attīstības līmeni, uz vienu strādājošo – darba ražīgo spēku. Aprēķināt šos rādītājus salīdzinājumam pa valstīm ir visai sarežģīti, jo jāievēro katras valsts valūtas salīdzinošo pirktspēju (pirktspējas paritātes standartus). Šādus aprēķinus ES dalībvalstīm regulāri veic Eurostat. Saprotais, šie gūtie rādītāji ar precizitāti nesirgst.

Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju un vienu strādājošo 2005. gadā¹

(ES = 100, pēc pirktspējas paritātes standartiem)

¹ Eurostat novērtējums. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 17. lpp.

Zīmējums 2.1. ir raibs tiešā un pārnestā nozīmē. Būtiski iespaidu uz rezultāti atstāj katras valsts tautsaimniecības struktūra, proti, kāds saražotājs produkcijas un sniegto pakalpojumu cenās ir jaunā vērtīguma (vērtības) īpatsvars kā arī eksporta un importa samērs, saimniekošanas efektivitāte. Nelielās, augsti attīstītās Luksemburgas valsts rādītāju izrāviens raksturo tās ekonomikas visai konkrētās īpatnības, kas nepiemīt citām ES locekļēm. No postsociālistiskajām valstīm vislabākie rādītāji ir Slovēnijai. Baltijas valstis ir atpalcējos. Igaunija, ko parasti raksturo kā visattīstāko Baltijas trijotnē, atpaliek no Somijas pēc IKP uz vienu iedzīvotāju un vienu strādājošo par 50 %, Latvijas raksturojumu atradīsim iedaļā 2.7.

Pēc Rumānijas un Bulgārijas uzņemšanas Eiropas Savienībā šīm valstīm ir viszemākie rādītāji ES saimē.

2.5.6. Neatkarīgo valstu savienības (NVS) izaugsme

Iekšzemes kopprodukta pieauguma temps NVS atspoguļots 2.6. tabulā.

2.6. tabula

IKP izaugsmes temps NVS dalībvalstīm¹ (procentos pret iepriekšējo gadu)

	2004	2005	2006 p	2007 p
Kopā NVS	8,4	6,5	6,8	6,5
t. sk. Krievijā	7,2	6,4	6,5	6,5

p – prognoze

Zemais attīstības un dzīves līmenis, augošais iekšējais pieprasījums, vērienīgās investīcijas ir faktori, kas nosaka NVS grupas rela-

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. – R.: EM, 2006. g. jūlijs, 15. lpp, decembris, 16. lpp.

tīvo ātro ekonomikas izaugsmi. Salīdzinot ar 2004. gadu, turpmākie IKP pieauguma tempi pazeminājušies. To ievērojamā mērā noteica ražošanas būtisks kritums Ukrainā pēc oranžās revolūcijas. Krievijas prezidenta V. Putina „saistošie” norādījumi desmit gadu laikā dubultot valsts iekšzemes kopproduktu neīstenojas, jo šim nolūkam IKP ikgadējais pieauguma temps nedrīkst būt zemāks par 7 %. Kriminogēna situācija, birokrātisms, ierēdņu korupcija, daži pārvaldes orgānu lēmumi un darbība kavē tik vēlamo ārzemju investīciju pietiekoši plašo piesaisti. Centralizētas tendences, atsevišķu valstu (Ukrainas, Gruzijas) aktīvā „šķielēšana” uz Eiropas savienību, konflikta situācija starp Krieviju un Gruziju, nesaskaņas gāzes cenu jautājumā starp Krieviju un Ukrainu, strīdi starp Krieviju un Baltkrieviju enerģētisko resursu jomā, pretrunas starp Krieviju un Moldovu Piedņepras jautājuma, Turkmēnijas atturība neļauj īstenoties reālajai integrācijai NVS ietvaros, kavē šīs valstu grupas IKP straujāko pieaugumu.

2.5.7. Pasaules IKP sadalījums pa valstu grupām

Pasaules valstu ekonomikas attīstības līmenis ir visai atšķirīgs. Reģionālā diference ir visai ievērojama. IKP uz vienu iedzīvotāju Ziemeļamerikā ir nesalīdzināmi lielāks nekā Dienvidamerikā, Dienvidāfrikas republikā nekā Centrālāfrikas valstīs, Austrālijā un Jaunzēlandē nekā apkārtējās salu valstīs, Izraēlā nekā Palestīnas autonomijā. Pasaule brīžiem tiek dalīta bagātās un nabadzīgās valstīs. Ekonomikas spēku samēru pasaules reģionu skatījumā daļēji sniedz starptautiskā valūtas fonda sastādītā tabula.

Pasaules IKP sadalījums pa valstu grupām 2005. gadā¹
(struktūra pēc pirktspējas paritātes vienībām)

ASV	20 %
ES – 15	18 %
Austrumāzija	27 %
Dienvidamerika	7 %
NVS	4 %
Centrāl un Austrumeiropas valstis	3 %
Pārējās	21 %

Atšifrēsim kādas valstis ietilpst dažos reģionos. Tā Japāna, Ķīna, Dienvidkoreja, Malaizija, Singapūra, Taizeme, Filipīnas veido Austrumāzijas valstu grupu. Visai plašs ir Centrāl un Austrumeiropas reģions, kuru veido Albānija, Bosnija un Hercegovina, Bulgārija, Horvātija, Čehija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Maķedonija, Malta, Polija, Rumānija, Serbija un Melnkalne, Slovākija, Slovēnija, Turcija, Ungārija. Pēc ekonomikas attīstības pakāpes visai nevienāda ir pārējo valstu grupa. Tanī ietilpst gan Norvēģija un Šveice (valstis ar visaugstāko dzīves līmeni pasaulē), gan Austrālija un Jaunzēlande, Kanāda, Indija, Ziemeļkoreja, it visas Āfrikas valstis, arābu zemes, Irāna, Izraēla, Klusā okeāna un Okeānijas salu valstis.

Nabadzīgo reģionu tautas ir attīstīto valstu, Starptautiskā valūtas fonda rūpju un gādības objekti. Palīdzības programmu netrūkst. Atzīst princips: trūcīgie nevis jāpabaro, bet jāiedod un jā māca lietot makšķere, lai paši spētu sevi nodrošināt ar pārtiku. Tomēr situācija būtiski nemainās. Nabadzīgajās valstīs trūkst pārtikas, dzeramā ūdens, gandrīz nav medicīniskās palīdzības, kanalizācija ir nesasniedzams greznums, bērnu vairākums aug ārpus skolas, ir analfabēti. Nabadzība

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. – R.: EM, 2006. g. jūlijs, 12. lpp.

atražo nabadzību. Virnē nabadzīgo valstu gadiem plosās pilsoņu karš. Liels skaits emigrantu cenšas nelegāli nokļūt uz zaļā zara attīstītajās valstīs. Kaut kāds cerību stars vismaz daļai no nabadzīgo valstu iedzīvotājiem pavīd sakarā ar globalizācijas realitātēm.

2.6. Globalizācija un IKP pieaugums

2.6.1. Globalizācijas būtība

Globalizācijas saturs. Mūsdienu pasaules saimniecības attīstību raskuro internacionalizācija ar diviem nozīmīgiem procesiem – integrācija un globalizācija. Kas ir globalizācija? Mūsdienu starptautiskā darba dalīšana ir globāla rakstura, jo aptver visu zemeslodi. Tas sazarō un stiprina saiknes starp kontinentiem, ekonomiskie sakari starp daudzām pasaules valstīm gūst jaunas iezīmes, kļūst ciešākas. Tās vairs nav vecās tirdzniecības attiecības starp metropolēm un kolonijām. Globālā darba dalīšana aptver neatkarīgas valstis, kam koloniālisms ar savām nežēlīgajām pakļautības formām ir jau neatgriežamā pagātne. Arī padomju impērijā iekļautās valstis īpatnējā veidā tika koloniāli paverdzinātas. Par attīstīto valstu uzņēmēju plašajiem investīciju objektiem kļuvušas ekonomiski vāji attīstītās valstis, kas līdz šim bija pasaules saimniecības atpalikusi daļa un pēc dzīves līmeņa ievērojami atšķīrās no rietumu pasaules. Ārzemju kapitāls aktīvi tiek ieguldīts Āzijā (Ķīnā, Indijā, Taizemē, Malaizijā, Dienvidus Korejā un citās reģiona valstīs), Amerikā (Meksikā, Latīņamerikā), Austrumeiropā (galvenokārt ES dalībvalstīs – Čehijā, Ungārijā, Polijā, Slovēnijā, Slovākijā, Baltijas valstīs). Politiskais klimats un citas īpatnības neveicina investīciju piesaisti virknē Centrālāfrikas valstīs. Visi minētie procesi tiek raksturoti kā globalizācija.

Globalizācijas priekšnoteikumi. Globalizācijai ir tehniski, ekonomiski un politiski priekšnoteikumi.

1. Ražošanas elastīgā un detalizētā automatizācija dod iespēju

veidot ne pārāk lielus uzņēmumus, filiāles dažādās valstīs vienas un tās pašas produkcijas izlaidei. Nepieciešams tikai neliels skaits augsti kvalificēto speciālistu – automātu iestādītāju un remontētāju; montāžas darbus spēj veikt mazāk kvalificētie darbinieki.

2. Informātikas un informācijas tehnikas attīstība rada nosacījumu attāļajos reģionos izveidoto uzņēmumu vadību no vienotā lielo korporāciju centra attīstītajā valstī. Pārvaldes centrs spēj pieņemt lēmumus, koriģēt struktūrvienību darbu, to saskaņot, jo informācijas sistēma sasaista pasaulē izkaisītos uzņēmumus un filiāles vienā veselā. Pateicoties mūsdienu informātikai atgriezeniskas saiknes signāli visai ātri nonāk reaģēšanas, lēmumu pieņemšanas centrā.
3. Līdz šim sekmīgā uzņēmējdarbība rietumu valstīs deva iespēju uzkrāt plašus finansiālus līdzekļus investīcijām daudzos pasaules reģionos.
4. Ciklisko svārstību, recesiju draudi vecajā pasaulē liek censties investēt jaunos reģionos, diversificēt kapitālieguldījumus, ražošanu teritoriāli.
5. Koloniālās sistēmas sabrukuma rezultātā dzima daudzas neatkarīgās valstis, kuru tālākās attīstības nosacījums bija ārzemju kapitāla piesaiste.
6. Ķīnas komunistiskās vadības jaunais kurss uz tirgus attiecību attīstību, nacionālā kapitāla atdzimšanu, „imperialistu” uzaicinājumu ar savām investīcijām sekmēt ekonomikas izaugsmi, deva varenu impulsu ārzemju ieguldījumiem Āzijas lielākās valsts tautsaimniecībā.
7. Padomju Savienības un sociālistiskās pasaules sistēmas sabrukums atvēra durvis nozīmīgām investīcijām Krievijā, Austrumeiropas un virknē Āzijas valstīs.

Globalizācijas iezīmes. *Pirmkārt*, attiecīgās valstīs top rūpnieciski kompleksi, veidojas nepieciešamā infrastruktūra, tiek piesaistīti dažādu klasifikāciju darbinieku tūkstoši, kas prasa to sagatavošanu.

Otrkārt, ievērojami padziļinās starptautiskā darba dalīšana. Tā komplektējošās detaļas automašīnām, ko montē Francijā, Lielbritānijā, Vācijā, Itālijā, tiek ražotas virknē citās valstīs.

Firma Adidas, apgādājot pasaules meistarsacīkstes ar jaunā parauga futbola bumbām, to izgatavoja no materiāliem, kas ražotos vismaz sešās Āzijas valstīs.

Treškārt, no attīstītām Rietumu valstīm ražotnes tiek pārceltos uz reģioniem, kur ir krietni zemākas ražošanas izmaksas – darba alga, sociālie maksājumi, izdevumi dabas aizsardzībai, nodokļu likmes. Ķīnā rūpniecības strādnieks pie intensīvākā un ilgākā darba mēnesī vidēji pelna aptuveni tik pat daudz cik rietumu valstīs izmaksā viena darbinieka medicīniskā apdrošināšana; sociālo maksājumu Ķīnā praktiski nepastāv. Atmaksājas brangas investīcijas, pamatkapitālā, darbinieku sagatavošanā, papildus transporta izdevumos.

Ceturtkārt, valstīs ar līdz šim zemu attīstības līmeni tiek ieviesta visjaunākā tehnika un tehnoloģija, modernā ražošanas organizācija un pārvaldes pieredze, mūsdienīgās informatīvās sistēmas.

Piektkārt, nostiprinās uzņēmējdarbības kosmopolitiskais raksturs. Kapitāla īpašnieki, lai izdzīvotu sūrās konkurences apstākļos, lielāko ienākumu vārdā ir gatavi plaši investēt svešās zemēs, gan ceļot rūpnīcu zem palmām, gan sūknējot naftu tālajā jūrā, gan rokot ogļu šahtas mūžīgajā ledū.

Sestkārt, globalizācijai pakļauto valstu lētās eksportpreces pasaulē tirgū sekmīgi konkurē ar attīstīto valstu dārgāko produkciju.

Septītkārt, daudzu pašmāju uzņēmumu ievērojamā apgrozījuma

daļa veidojas ārvalstīs; rezultātā vērojama būtiska atšķirība starp attiecīgās valsts nacionālā kopprodukta un iekšzemes kopprodukta apjomu. Dažāda lieluma firmu, kam daudz meitas uzņēmumi, filiāles ārēmēs, nodokļu maksājumu lauvas tiesa ieplūst svešās valsts budžetā.

2.6.2. Globalizācijas cildinātāji un kritiķi

Globalizācijas piekritēju viedoklis. Visupirms tiek spodrināti ekonomikas teorijas vēsturiskie ieroči – Ādama Smita mācība par darba dalīšanas progresīvo lomu un Dāvida Rikardu salīdzinošo priekšrocību teorija un savstarpējās ārējās tirdzniecības izdevīguma pamatojums.

Tiek uzsvērts, ka ekonomiski atpalikušās valstīs, kas piesaista vērienīgās ārzemju investīcijas, strauji palielinās iekšzemes kopprodukts, mazinās bezdarbs un nabadzība; cilvēku leģions sāk dzīvot civilizētākos apstākļos. Tehnikas un tehnoloģijas progress vairs nav iespundēts relatīvi šaurā rietumu valstī lokā, bet aptver arvien jaunus reģionus. Nepieciešamā vietējo darbinieku kvalifikācijas celšana, paaugstina attiecīgajās valstīs vispārējo kultūras līmeni, attīstās zinātne, augstākajās mācību iestādēs pieaicinātie ārzemju un jaunie pašmāju mācību spēki gatavo lielu skaitu speciālistu ar augstāku izglītību. Šādu globalizācijas pozitīvo vērtējumu apstiprina informācija, ka Ķīnā izdevumi zinātnei sasnieguši ap trešo daļu no ASV tādiem pat izdevumiem un pusi no Eiropas šo izdevumu līmeņa. Valsts un privātās izmaksas pētniecībai Ķīnā aug pēdējos gados ikgadēji par 20 % – divreiz straujāk kā iekšzemes kopprodukts. Atzīmējams, ka Indijas augstskolas 2006. gadā beidza 3 miljoni absolventu, Ķīnā – 4 miljoni.

Globalizācija attīsta jaunus plašus noieta tirgus, kas veicina ražošanu un IKP pieaugumu rietumu valstīs. Globalizācijas plus arī esot tas, ka visās pasaules tirgos ieplūst masa visai lēto preču, kas ne tikai palielina iedzīvotāju miljonu pirktspēju, bet arī dod iespēju jo daudzām ģimenēm izmantot visjaunākās tehnikas sasniegumus – datorus, daudzus citus elektronikas brīnumuiekārtas.

Globalizācijas kritiķu bultas. Šie kritiķi iedalāma divās grupās. *Pirmā antiglobalistu grupa* ir kreisie populistī, kas rīko trokšņainās demonstrācijas un citas protesta akcijas, uzskatot, ka globalisms aizstāja koloniālisma jūgu ar jaunu nežēlīgu ekspluatācijas formu.

Otrā kritiķu grupa galveno uzmanību pievērš rūpnieciskās ražošanas sašaurināšanai un šajā nozarē nodarbināto skaita samazināšanai „vecajā pasaulē”. To nosakot divi apstākļi: *pirmkārt*, līdzšinējo industriālo valstu daudzu nozaru produkcija sāncensībā kapitulē galvenokārt Āzijas importētajām visai lētajām precēm. *Otrkārt*, investīcijas vājāk attīstītajā pasaules daļā samazina kapitālieguldījumus pašmāju ekonomikā, visupirms rūpniecībā. Sarūk IKP augšanas potenciāls. Iekšzemes kopprodukta apjomu visai negatīvi iespaido ražotņu pārcelšana uz valstīm ar zemākajām ražošanas izmaksām. Fakti tādas bažas apstiprina. Laikā no 1992. gadam līdz 2005. gadam industriālo darba vietu skaits ASV saruka par 3,4 miljoniem, jeb par 15 %, Vācijā – par 2,3 miljoniem jeb par 23 %. Gan jāievēro, ka šo tendenci nosaka arī tehniskais progress rūpniecībā. Globalizācijas iespaidā pārvērtušies kādreiz augsti attīstītie industriālie rajoni: Liverpūle un Mančestere Anglijas Ziemeļrietumos, Midlende rietumos atgādina norakstītu kuģu floti, kas bezdarbībā rūsē; ab Francijas lielākajām pilsētām izveidojušās panikuma joslas; Vācijā kādreiz plaukstošajos Rūras un Reinas industriālajos apgabalos katrais ceturtais darba spējīgais ir bez darba. Savas nozares pasaules līderis „Electrolux” plāno tuvākā laikā slēgt pusi savu ražotņu Eiropā, Ziemeļamerikā, Austrālijā, pārceļot ražošanu uz citiem reģioniem. Uzņēmumu slēgšana Vācijā un filiāļu dibināšana gan Āzijā, gan Austrumeiropā notiek visai aktīvi. Aprēķināts, ka AEG gadā taupīs 48 miljonus eiro, ja pārcels savu rūpnīcu Nirnbergā uz Poliju.

Globalisma kritiķi pievērš uzmanību tam apstāklim, ka kapitāls (investīcijas) un kapitālists ir nesaraucjami vienoti, toties par darba vietu un darba spēku to apgalvot nevar: darba vietu var pārcelt, darba spēks jeb darbinieks paliek bez darba. Pasaulē veidojas vienots darba spēku tirgus, ko pēdējā laikā papildināja 1,5 miljardi jauni darba ņēmēji.

Antiglobalistu viedoklis par vienotā pasaules tirgus veidošanu atspoguļojot 2.8. tabula.

2.8. tabula

Pasaules darba spēka tirgus veidošana, darba spēka piedāvājums, milj.¹

	Rūpnieciski attīstītās valstis – Ziemeļamerika, Rietumeiropa, Japāna	Ķīna	Indija	Austrumeiropa
1970 Vēl visnotaļ izolēti darba spēka tirgi	265,5	85,5	62,0	30,4
1990 Austrumbloka sairšana, paātrināta globalizācija, spiediens visupirms no Ķīnas	362,6	185,5	123,6	36,5
2005 Globālie darba spēku tirgi konkurē vieni ar otru	416,9	412,5	220,6	41,0

Starp strādniekiem ASV, Kanādā, Rietumeiropā un Austrālijā it asa konkurence ar Āzijas un Latīņamerikas darba pieprasītajiem; uzvar pēdējie. Iemesls vienkāršs – to darba apmaksā ir nesalīdzināmi zemāka. Turklāt uzņēmējiem nav jāveic papildus apmaksas sociālajām vajadzībām. Jaunattīstības valstu darba ņēmējiem ar maz izņēmumiem nav medicīniskās apdrošināšanas, pensijas, pabalstu bezdarbniekiem, nedarbojas arodbiedrības kā darba veicēju materiālo un sociālo interešu aizstāvji, krietni mazāki ir izdevumi darba, atsevišķi dabas aizsardzībā, brīžiem atvieglots ir nodokļu slogs. Šādos apstākļos aicinājumi uzņēmējiem būt patriotiem, ievērot savas dzimtenes vitālās intereses nekādi neatrod dzirdīgas ausis: uzņēmējdarbībai ir savi likumi un tikumi.

Globalizācijas kritiķi lēto importa preču masveida pirkšanu rietumu valstīs raksturo kā dunča dūrienu nacionālās ekonomikas sirdī.

¹ Spiegel 37/2006, 49. lpp.

Vācijā jau pašlaik 60 % visu mēģinājumu aparātūras importēta no svešām valstīm ar zemu darba apmaksas līmeni.

2.6.3. Globalizācijas rītdiena

Globalizāciju nevar apstādināt. Tā ir objektīva virzība un administratīvi kaut ko aizliegt, nepieļaut, iegrožot (piemēram, lētos importus, investīcijas Āzijā, Austrumeiropā, Latīņamerikā) ir nepieņemami no brīvās sacensības un attīstības viedokļa. Perspektīvā mainīsies ekonomikas spēku samērs starp valstīm un valstu grupām. Šai ziņā raksturīga ir Starptautiskā valūtas fonda kopā ar partneriem veiktā prognoze par gaidāmo iedzīvotāju skaitu un iekšzemes kopprodukta apjomu salīdzināmās cenās, ievērojot valūtu pirktspēju 2050. gadā.

2.9. tabula

Ekonomikas spēku samērs
(iedzīvotāji miljonus, IKP (biljonos) USD)

Gadi Valstis, valstu grupas	1973	2005	2050
ASV			
iedzīvotāji	212	297	420
IKP	3,5	12,3	35,2
Rietumeiropa			
iedzīvotāji	358	397	391
IKP	4,1	11,8	18,8
Ķīna			
iedzīvotāji	882	1316	1418
IKP	740 miljardi	9,4	44,5
Indija			
iedzīvotāji	580	1087	1601
IKP	495 miljardi	3,6	27,8
Krievija			
iedzīvotāji	250 PSRS	142	118
IKP	1,5	1,6	5,9
Japāna			
iedzīvotāji	109	128	100
IKP	1,2	3,9	5,9

Saskaņā ar augšā minēto prognozi 45 gados ASV IKP pieaugšot 2,9 reizes, Rietumeiropas – 1,6 reizes, Ķīnas – 4,7 reizes, Indijas – 7,7 reizes, Krievijas – 3,7 reizes, Japānas – 1,7 reizes. Atšķirīga dinamika būšot raksturīga iedzīvotāju skaitam: ASV tas pieaugšot 1,4 reizes, Ķīnā – par 10 %, Indijā – 1,5 reizes, toties Rietumeiropā, Krievijā un Japānā tas pazemināšies. Rezultātā pat pēc gandrīz pusgadsimta iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju ASV būšot 2,6 lielāks nekā attiecīgais rādītājs Ķīnā, Rietumeiropa apdzīšot Ķīnu vairs tikai 1,6 reizes; Indija atpalikšot no ASV 4,8 reizes (2005. gadā – 12,5 reizes), no Rietumeiropas – 2,8 reizes. Toties Japāna apdzīšot Rietumeiropu 1,4 reizes, Ķīnu – 2,1 reizi, Indiju – 3,8 reizes, Krieviju – 1,3 reizes un atpalikšot no ASV 1,2 reizes. Saskaņā ar minēto prognozi perspektīvā 2050. gadā vislielākais iekšējā kopprodukta apjoms sagaidāms Ķīnai; pēc rādītāja IKP uz vienu iedzīvotāju nepārspēts lideris būšot ASV. Cerams, ka šīs grāmatas lasītāji pēc 45 gadiem varēs precīzi novērtēt cik pareizi bijis šis skats nākotnē.

2.7. Latvijas IKP dinamika

2.7.1. Latvijas IKP pieauguma vispārējais raksturojums

Salīdzinājums ar 1990. gadu. Latvijas neatkarības atjaunošanas apstākļos IKP dinamika, kopējais lielums, lielums uz vienu iedzīvotāju gūst sevišķu nozīmi. Runa ir par rādītājiem, kas kompleksi raksturo valsts tautsaimniecības attīstības pakāpi.

2.10. tabula

Latvijas iekšzemes kopprodukta dinamika¹
(salīdzināmās cenas procentos pret 1990. gadu)

1993	1995	1997	1999	2001	2003	2004	2005	2006
50	49	54	58	67	76	82	91	99

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. R.: EM, 1995, 12. lpp., 1997. g. jūnijs, 14. lpp., Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 8/1997, 26. lpp., 5/2003, 4. lpp.

IKP krituma cēloņi. Strauja pāreja uz tirgus ekonomiku 90. gadu sākumā, kas sagrāva līdzšinējos tautsaimnieciskos sakarus, krasi samazināja Latvijas iekšzemes kopproduktu. Latvija kā neatkarīga valsts vairs nebija daļa no PSRS vienotā tautsaimnieciskā kompleksa, lielā mērā zaudēja noieta tirgus, t. sk. bijušās PSRS valstis. Nenovēršamā inflācija „atbrīvoja” uzņēmumus no ievērojamas daļas apgrozāmo līdzekļu, kas kļuva par nopietnu šķērslī ražošanas turpināšanai. Privatizācijas sākums, kas ne vienmēr bija saprātīgi organizēts, sekmēja uzņēmumu izlaupīšanu, kas vēl vairāk ierobežoja gan rūpniecisko, gan lauksaimniecisko ražošanu, apturēja būvniecību. 1993. gada vidū IKP straujais kritums tika uz laiku apturēts. 1994. gads jau nodrošināja pieticīgu pieaugumu + 0,6 %. Komercbanku krīze 1995. gadā pārtrauca Latvijas tautsaimniecības atveseļošanas procesu. Naudas bads (līdzekļi bija iesaldēti bankrotējošās un maksātnespējīgās bankās), naudas „bēgšana” no valsts, uzticības sabrukums uzņēmējdarbībai, labi saprotamas bailes no jaunu kredītu izsniegšanas nozīmēja tādus springuļus tautsaimniecības riteņos, ka 1995. gadā neatkarīgi no inerces spēka IKP samazinājās gandrīz par 1 %. 1996. gads bija cerību gads. Komercbanku krīzes sekas pakāpeniski tika pārvarētas. Tranzīta pieaugums deva svētīgu impulsu IKP pieaugumam. Pirmais pēc krīzes gads jau deva IKP pieaugumu + 2,8 %. 1997. gads pozitīvo tendenci nostiprināja. Tranzīts turpināja balstīt Latvijas ekonomiku, vilkt to uz augšu. Atdzīvojās ražošanas pamatnozares, apstrādājošā rūpniecība, lauksaimniecība, būvniecība. Optimisti lēsa, ka 1997. gada IKP pieaugums tuvināsies 5 %. Tomēr kritums iepriekšējos gados bija tik ievērojams, ka pēdējo divu gadu sasniegumi tikai nedaudz atvirzīja iekšzemes kopproduktu no 50 % robežas.

Kā rāda statistikas dati, Latvijas tautsaimniecībā reālā stabilizācija, pārvarot komercbanku krīzes sekas, sākās 1996. gadā. Gandrīz visas nozares uzrāda pieaugumu. Šī pozitīvā tendence nostiprinājās 1997. gadā. Lauksaimniecība, medniecība, mežsaimniecība, kam daudzus gadus bija raksturīga lejupslīde, 1997. gada pirmo pusgadu noslēdza ar augšupeju, ko deva vispirms piena ražošanas pieaugums. Nepārspīlēsim: piena upes vēl netecēja ķīseļa krastos. 1996. gada pirmajā pus-

gadā nozarei bija raksturīgs būtisks kritums - 15,2 %. Piena ražošana pieauga par 10 %, bet joprojām atpalika par 18 % no 1993. gada pirmā pusgadā sasniegtā. Būvniecība ir cieši saistīta ar investīcijām: 1997. gada II ceturksnī, salīdzinot ar 1996. gadu, tā pieauga par 11 %.¹

Tie vēl nav tie „tīģera” lēcieni, ar ko lepojās Dienvidaustrumāzijas valstis. Bet izrāpšanās no ekonomiskā muklāja jau ir sasniegums. Laurus vainags pienākas transportam, pateicoties tranzīta pieaugumam. Transporta un sakaru pievienotais 6,7 %. Mums jau nācās brīdināt, ka arvien straujāks transporta pieaugums nav gaidāms. 1996. gada I pusgadā pievienotais vērtīgums (vērtība) šini nozarē pieauga par 10,6 %. Dzelzceļa tranzīta pieaugums 1997. gada I pusgadā lidzinājās 14,2 % - skaitlis, kas pelna ievēribu. Tikai neaizmirsīsim, ka 1996. gada tranzīta pieaugums sasniedza 28 %.²

Krievijas krīzes ietekme. Latvijas tautsaimniecības pozitīvo attīstību 1998. gada vasaras nogalē apturēja Krievijas krīze. Strauji saruka tradicionālais eksports uz austrumiem. Graujošs faktors bija Krievijas rubļa kursa ievērojamais kritums. Pēkšņi Latvijas eksports Krievijas importētājiem kļuva ekstra dārgs. Parasti starpvalstu norēķini USD Krievijas partneriem vairs nebija pa kabatai. Arī pašu dolāru mūsu Krievijas partneriem vairs nebija, jo bankas dolāru kontus slēdza. Atkal, sāka runāt par arhaisko barteru. Līgumus lauza vai vienkārši nepildīja. Ievērojama daļa Krievijas tirgus Latvijas eksportētājiem izrādījās ekonomiski slēgts.

Latvijas eksportētājiem un Krievijas importētājiem rubļa apmaiņas kurss pret ASV dolāru kļuva par savstarpējās tirdzniecības nepārvaramu barjeru. Toties viss pārējais spilgti liecināja par teorijas un prakses vienotību. Rubļa zemais kurss pret USD aktīvi sekmēja Krievijas eksportu, ierobežojot importu.

Necieta tie Latvijas eksportētāji, kas tirgojās ar Rietumu pasaules

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens. 8/1997, 14. lpp.

² Latvijas statistikas ikmēneša biļetens. 8/1997, 96. lpp.

valstīm. Krievijas krīze nevarēja neskart Latvijas IKP dinamiku. 1998. gada pēdējais ceturksnis salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu rādīja 1,3 % kritumu; ar iepriekšējo ceturksni – 4,3 % lejupslīdi. Tomēr 1998. gadu Latvija noslēdza vēl samērā veiksmīgi + 3,9 %. Tad IKP dinamikā iestājās stagnācija. 1999. gadu valsts noslēdza ar minimālu IKP pieaugumu – 0,1 %. Ievērojot IKP rādītāju neprecizitāti, var uzskatīt, ka 1999. gadā pievienotais vērtīgums (vērtība) Latvijā praktiski miņājās uz vietas.

Stabilizācijas un augšupejas liecība. Krievijas krīzes negatīvās sekas samērā ātri tika pārvarētas. Eksportu, uzveic grūtības, pārorientēja uz Rietumiem. Ievērojami pieauga apstrādājošā rūpnīca, tirdzniecība, būvniecība, 2000. gada I ceturkšņa IKP rādītāju jau uzņēma ar gavilēm – pieaugums 5,3 %. Avīzes cildināja sasniegumus. Kādā laikrakstā pat parādījās virsraksts, kas Latviju raksturoja kā Baltijas tīģeri. Otrais ceturksnis deva mazliet mazāku pieaugumu – 4,8 %, pusgadu noslēdza ar 5,1 % IKP kāpumu. Iepriecināja 9 mēnešu IKP pieaugums pret iepriekšējā gada attiecīgo periodu – 5,4 %, tas bija lielāks par gaidīto. Šādu pieaugumu nodrošināja tirdzniecība – 8,1 %, transports, glabāšana, sakari – 4,7 %, apstrādājošā rūpniecība – 4,5 %, komercpakalpojumi – 14,8. Atsevišķi III ceturksnis deva 5,9 % kāpumu. 9 mēnešu pieaugums vēl nav rekords. 1997. gadā IKP veica lēcieni + 8,6 %, lai nākamajā gadā iegāztos Krievijas krīzes bedrē.

2000. gada panākumi attiecībā pret stagnācijas līmeni ir + 0,1. Tas jāievēro.

Turklāt IKP statistikas precizitāte nav pārāk liela. Labais gars III ceturksnī bija tirdzniecības dievs Merkuris. Tirdzniecība pieauga par 12,7 %, pārtika par 9 %, saimniecības preces par 14 %. Raiti ritēja tirdzniecība ar lietotām automašīnām + 59 %, ar elektropiederumiem + 45 %, koksnes vairumtirdzniecība, būvmateriālu un santehnikas tirdzniecība + 47 %. Eksperti sprieda, ka ilgi gaidītā stabilizācija beidzot ir iestājusies. Gads noslēdzās ar IKP stabilu pieaugumu 6,8 %. Šis pieaugums priecina, bet tam jāpieiet kritiski. Pieaugums sekoja

zemam 1999. gada līmenim. Iespējams, ka kontrabanda bija krietni lielāka, nekā statistika to uztvēra. Pieauguma līmeni būtiski iespaidoja 2000. gada pēdējais ceturksnis, kad IKP pieauga par 8,9 %.

Var droši apgalvot: stabilizācija pārgāja augšupejā; 2001. un 2002. gads nostiprināja samērā straujos IKP attīstības tempus. Tā attiecīgie gada rādītāji ir 7,9 % un 6,1 %. Atsevišķos ceturkšņos, salīdzinot ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu, šis temps bija vēl augstāks. Strauji pieauga mazumtirdzniecības apjoms. 2001. gadā šis pieaugums lidzinājās 17,8 %, 2002. gadā – 9,8 %. Ievēribu pelna arī rūpniecības attīstība: tās fiziskais apjoms salīdzināmās cenās 2001. gadā pieauga par 6,9 %, 2002. gadā par 5,8 %.

Tomēr 2002. gada IKP apjoms salīdzināmās cenās bija tikai 71 % no 1990. gada līmeņa, 2003. gadā – 76%. Pēdējos gados Latvijas iekšzemes kopprodukts auga sevišķi strauji. Latviju sāka dēvēt par „Baltijas mazo tīģeri” (skat. 2.4. tabulu). 2006. gadā tika panākts rekordaugstais IKP izaugsmes temps – 11,9%, nākošā gada prognoze – 9%. 2007. gadā drošu soli beidzot tika apsteigts 1990. gada IKP apjoma līmenis. Latvija var lepoties ar visstraujāko IKP izaugsmes tempu Eiropas Savienībā. 16 neatkarīgās Latvijas attīstības gados ievērojami izmainījās tās iekšzemes kopprodukta nozaru struktūra.

IKP nozaru struktūras izmaiņas. Liecību par šo nozīmīgo procesu sniedz 2.11. tabula.

Nozare	1990.		2007.	
	Apjoms	Attīstības temps	Apjoms	Attīstības temps
Kopējais IKP	100,0	0,0	100,0	0,0
Arts, kultūra, sporta un atpūtas nozare	0,1	0,0	0,1	0,0
Informācija un sakari	0,1	0,0	0,1	0,0
Veikals, ēdiena un dzērienu nozare	1,0	0,0	1,0	0,0
Ķīmiskā rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1	0,0	0,1	0,0
Transporta līdzekļu ražošana	0,1	0,0	0,1	0,0
Ķīmiskā un metālu rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Mašīnbūvēšanas rūpniecība	0,1	0,0	0,1	0,0
Elektronika un optika	0,1			

Kopējā pievienotā vērtīguma (vērtības) sadalījums pa darbības veidiem¹
(faktiskās cenās procentos)

	1990	1995	1999	2002	2006 ¹
Kopējais pievienotais vērtīgums (vērtība) bāzes cenās	100	100	100	100	100
<i>no tā pa darbības veidiem:</i>					
lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība	21,1	10,4	3,9	4,5	4,0
zvejniecība	0,8	0,4	0,1	0,2	0,1
iegūstošā rūpniecība	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4
apstrādājošā rūpniecība	34,5	22,4	14,2	14,8	12,3
elektroenerģija, gāze un ūdensapgāde	1,8	5,5	5,0	3,6	2,5
būvniecība	9,7	5,1	7,6	6,1	68
pakalpojumi	31,9	56	68,4	70,6	73,9
<i>no tiem:</i>					
vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, automobiļu un motociklu, personisko mantu un māsai. piederumu, iekārtas remonts	5,5	11,3	17,8	9,9	21,4
viesnīcas un restorāni	1,3	1,1	1,3	1,2	1,8
transporta, glabāšana un sakari	10,9	16,0	16,3	17,1	14,5
finanšu starpniecība	1,7	5,6	5,0	4,6	5,6
nekustamo īpašumu izmantošana, noma un komercdarbība	4,4	4,3	9,3	10,3	13,5
valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana	0,7	5,1	6,1	6,0	5,6
izglītība	2,6	5,3	4,6	5,4	4,6
veselības aizsardzība un soc. aprūpe	1,8	4,0	4,0	3,0	2,7
citi komunālie, sociālie un individuālie pakalpojumi	3,0	3,3	4,0	4,3	4,2

1 I - IX

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 10/2000, 32. lpp., 3/2003, 32. lpp., 12/2006, 29 lpp

2.11. tabula atspoguļojas sekojošās izmaiņas Latvijas tautsaimniecības attīstībā:

- 1) ievērojami krities lauksaimniecības, medniecības un mežsaimniecības īpatsvars (no 21,1 % līdz 4,0 %);
- 2) apstrādājošās rūpniecības īpatsvars būtiski sarucis (no 34,5 % līdz 12,3 %);
- 3) elektroenerģijas, gāzes un ūdensapgādes īpatsvars pieaudzis (no 1,8 % līdz 2,5 %);
- 4) galvenās izmaiņas skar pakalpojumus, tā ir tirgus ekonomikai raksturīga strukturālā revolūcija, tās īpatsvars no 31,9 % pieaudzis līdz 73,9 % un ar lielu pārsvaru nodrošina gandrīz trīs ceturtās daļas pievienotā vērtīguma (vērtības);
- 5) transporta un sakaru ieguldījums palielinājies 1,4 reizes;
- 6) ievērojami pieaugusi finanšu starpniecības loma (no 1,7 % līdz 5,6 %);
- 7) neatkarīgā valstī krietni lielāks īpatsvars jaunrades iespaidā ir valsts pārvaldei un aizsardzībai, obligātajai sociālajai apdrošināšanai (no 0,7 % līdz 5,6 %);
- 8) būtiski pieaudzis izglītības īpatsvars (no 2,6 % līdz 4,6 %);
- 9) 1,5 reizes pieaudzis veselības aizsardzības un sociālās aprūpes ieguldījums (no 1,8 % līdz 3,0 %).

IKP uz vienu iedzīvotāju. Vienas valsts ekonomikas attīstības līmeni raksturo nevis IKP kopējais apjoms vai pieauguma temps, bet gan iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju. Latvijā šī rādītāja

dinamiku pēdējos gados nosaka *pirmkārt*, IKP straujais pieaugums, *otrkārt*, iedzīvotāju skaita samazinājums. IKP pieaugumu mēs jau raksturojām. Iedzīvotāju skaits no 2000. gada sākuma līdz 2006. gada nogale sarucis no 2.382 milj. līdz 2.284 milj. jeb par 4,1 %.

Šo negatīvo dinamiku nosaka gan tas, ka mirušo skaits bijis lielāks par dzimušo skaitu, gan tas, ka ilgtermiņa emigrācija apsteidz ilgtermiņa imigrāciju. Rezultātā IKP uz vienu iedzīvotāju sešos gados palielinājies 1,5 reizes. Jāatzīmē, ka Latvijā šis rādītājs ir zemākais ES dalībvalstīs un pēc Eiropas Komisijas vērtējuma, rēķināts pirktspējas paritātes vienībās 2006. gadā līdzinājies 52,3 % no ES – 25 vidējā līmeņa (skat. 2.1. zīmējumu). Pēdējos gados izaugsme ir ievērojama: salīdzinājumā ar 2000. gadu atpalcību no ES vidējā līmeņa izdevies samazināt par 17 procentpunktiem.¹

IKP uz vienu strādājošo. Iedzīvotāju daļās strādājošos jeb nodarbinātajos un nestrādājošos. No rādītājā IKP uz vienu iedzīvotāju visai nozīmīgs ir nodarbināto skaits un to īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā. 2000. gadā nodarbināto īpatsvars Latvijā līdzinājās 39,5 %; mazinoties bezdarbam, šis īpatsvars 2005. gadā pieauga līdz 45,0 %. Izvirzās jautājums kā izmainījās tāds rādītājs kā produktivitāte jeb darba ražīgais spēks. Šo rādītāju mēra attiecinot IKP apjomu (pievienotais vērtīgums jeb vērtība salīdzināmās cenās) pret strādājošo skaitu.

Laika posmā no 2001. gada līdz 2005. gadam vidējā produktivitāte Latvijas tautsaimniecībā ikgadēji pieauga par 6,5 %, t. sk. primārās nozarēs – par 7,7 %, apstrādes rūpniecībā – par 8,0 %, visstraujāk tirdzniecībā, restorānu un viesnīcu saimniecībā – par 9,2 %, vislēnāk valsts pārvaldē kopā ar veselības aizsardzību un izglītību – par 1,7 %, būvniecībā – par 1,6 %.²

Pēdējos gados produktivitātes izaugsmes temps pieaudzis: 2005. gadā tas pieauga par 8,6 %, 2006. gadā – par 9,0 %.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. decembris, 18. lpp.

² Turpat, 18. lpp.

Tieši produktivitātes nevis nodarbināto skaita pieaugums galvenokārt noteica Latvijas IKP ievērojamo palielinājumu.

Nominālais un reālais IKP. Pētot iekšzemes kopprodukta izaugsmi, svarīgi ievērot starpību starp nominālo un reālo IKP. Ieskatīsimies 2.12. tabulā.

2.12. tabula

Iekšzemes kopprodukts faktiskajās un salīdzināmās cenās, milj. Ls¹

Gads	Faktiskajās cenās	Salīdzināmās cenās
1990	62,4	4736,7
1994	1914,1	2368,4
1995	2349,2	2349,2
2003	6392,8	5858,4
2004	7421,4	6364,6
2005	8937,3	7016,9
2006 ¹	11082,2	7858,9

¹ iepriekšējie dati

Nominālais IKP ir statistisks rādītājs, kas tiek lēsts attiecīgā gada vidējās faktiskās cenās. Tā izmantošanas laiks ir īss, jo fiksē tikai konkrētā perioda faktisko stāvokli bez salīdzināšanas iespējas.

Reālais IKP ir statistisks rādītājs, kas vairākus gadus tiek aprēķināts pēc viena gada vidējam cenām. Lai tuvotos saimniekošanas realitātem, vidējās cenas izraugās pēc gada, kas tuvāks šodienai. Tā 2.12. tabulā salīdzināmie IKP rādītāji lēsti 1995. gada vidējās cenās, bet pēdējie četri gadi 2002. gada cenās. Lai iegūtu salīdzināmus vidējos gada rādītājus, nepieciešams preču, t.sk. pakalpojumu grozs; uztverot

¹ Latvijas makroekonomiskie rādītāji. 1/2000, 20. lpp., Latvijas statistikas ikmēneša biļetens. 5/2003, 4. lpp., 9/2006, 4. lpp.

groza ietvaros cenu izmaiņas, mēs varam aprēķināt gada vidējās cenas un tad pretstatīt tās pa gadiem. Tā ar 1995. gada vidējām cenām var noteikt 2000. gada reālo IKP, salīdzinot ar 1995. un 2001. gadu. Šāda veida darbietilpīgus pārrēķinus var veikt ar ne visai lielu precizitāti jebkuram gadam, arī 1990. gadam, ko, pārejot uz tirgus ekonomiku, uzskata par bāzes gadu.

Deflatori un reflatori. Inflācijas apstākļos cenu salīdzinājumā (izmantojot preču grozu) iegūstam preču cenu indeksus. Šie indeksi tiek dēvēti par **deflatoriem**, un tos sekmīgi izmanto, lai iegūtu reālā IKP salīdzināmu dinamisku rindu. Deflācijas apstākļos gada cenu indeksu dēvē par **reflatoru**. Šādi cenu indeksi ir lēšami arī pa ceturkšņiem, pusgadu, pat mēnešiem. Salīdzinot IKP lielumu dažādos periodos, jāizmanto atbilstoši deflatori un reflatori. Iekšzemes un starptautiskos salīdzinājumos pa gadiem vai ceturkšņiem lieto reālo IKP.

Lai aprēķini būtu precīzāki, atšķirīgi deflatori tiek aprēķināti IKP izlietojuma pamatgrupās. 1992. gadam straujās inflācijas apstākļos, kad cenas sekoja sauklim „mainies uz augšu”, kopējais deflators Latvijas IKP lidzinājās 976, privātajam patēriņam – 955, valsts patēriņam – 705, pamatkapitāla veidošanai – 1683, eksportam – 1284, importam – 1760 (deflators cenu pieauguma procentos pret iepriekšējā gada līmeni). Turklāt salīdzināmās cenas bija augstākas par faktiskajām. 2006. gadā situācija bija tieši pretējā, cenu palielinājums privātajam patēriņam bija 135 reizes mazāks nekā 1992. gadā.

Deflatorus var veidot arī pēc darbības veidiem, ienākumiem un izdevumiem. Tie ir darbietilpīgi procesi, kas prasa visai plašu, detalizētu datu bāzi. Pašreizējās statistiskās metodes palīdz minimizēt aprēķinu nepilnības radītās novirzes un iegūt pēc iespējas precīzāku nominālu un reālu IKP.

IKP lielums un iedzīvotāju dzīves līmenis. Vai IKP lielums uz vienu iedzīvotāju spējīgs informēt par sasniegto dzīves līmeni valstī? Diemžēl nē! Iekšzemes kopprodukts ir tikai potenciāls dzīves līmeņa

avots. Viss atkarīgs no tā, kā IKP sadalās starp izlietošanas virzieniem. Iespējami paradoksāli gadījumi. IKP ir gaužām pieticīgs, bet privātais patēriņš „pievācis” gandrīz visu IKP lielumu. Un otrādi, IKP lielums ir brangs, bet tā lielāko daļu „aprijušas” investīcijas un valsts patēriņš. Privātajam patēriņam palicis pavisam maz. Rezultāts: liels IKP uz vienu iedzīvotāju, bet zems dzīves līmenis; un otrādi, mazs IKP uz vienu iedzīvotāju un relatīvi augsts dzīves līmenis. Tie ir hipotētiski piemēri. Politiskās demokrātijas mehānisms rūpēsies, lai šādi galēji varianti neīstenoto.

Kas darāms, lai IKP uz vienu iedzīvotāju būtu reprezentatīvs dzīves līmeņa rādītājs? Salīdzinot valstis pēc šī rādītāja, nekādā gadījumā nedrīkst IKP lielumu noteikt pēc centrālās bankas vai tirgus valūtas kursa. Mēs obligāti dabūsim ačgārnu priekšstatu par IKP lielumu, jo valūtas kurss nebūt neatspoguļo nacionālo valūtu salīdzinošo pirktspēju. Jāaprēķina valūtas pirktspējas paritātes standarts, kas balstās uz noteiktu valūtā salīdzināmu preču grozu. Ievērojot ne tikai valūtu maiņas kursu, bet obligāti preču cenu samēru vienotā preču grozā, mēs gūstam iespēju reāli salīdzināt dažādu valstu IKP lielumu uz vienu iedzīvotāju.

IKP rādītājam uz vienu iedzīvotāju ir sevišķa nozīme, ja valstī aug iedzīvotāju skaits. Šinī gadījumā ekonomikas attīstības stratēģijā jāparedz tāds IKP pieauguma temps, kas ir straujāks par iedzīvotāju pieauguma tempu. Pretējā gadījumā IKP uz vienu iedzīvotāju sarūk, dzīves līmenim draud lejupslīde. Ja kādā valstī iedzīvotāju skaits gadā pieaudzis par 5 %, bet IKP par 2,5 %, tad IKP uz vienu iedzīvotāju samazināties par 2,4 %.

Viens no faktoriem, kas palielina kopējo un nodarbināto iedzīvotāju skaitu, ir imigranti. Tas prasa īpašus pasākumus, tostarp rūpes par darba vietu skaita palielinājumu, lai imigranti spētu papildus saražot tik lielu IKP, kas ar uzviju kompensētu IKP samazināšanos uz vienu iedzīvotāju.

Sakars starp IKP uz vienu iedzīvotāju un dzīves līmeni ir daudz-

šķautnains un sarežģīts. Galvenais ir IKP izlietošanas proporcijas. Katrā konkrētā laika sprīdī iekšzemes kopprodukts ir noteikts ierobežots lielums. Lielākā apjomā apmierinot vienas vajadzības, citu vajadzību apmierināšana ir jāsamazina. Uzpūsta armija, nevajadzīgi liels un neefektīvi strādājošais ierēdņu skaits nozīmē līdzekļu atraušana nozīmīgām dzīves līmeņa jomām. Alternatīva „lielgabali vai sviests” šodien ir tik pat aktuāla kā kādreiz. Pretruna starp šodienas un rītdienas patēriņu, investīcijām kā pēdējo nosacījums piemīt jebkurai attīstībai. Lielāks vai mazāks studentu un pasniedzēju skaits saistīts ar šo pret-runu.

2.7.2. IKP Latvijas reģionos

Vispārējs raksturojums. Starp Latvijas reģionu attīstības līmeni pastāv būtiskas atšķirības. Visupirms atzīmēsim, ka Rīgā un tās apkaimē dzīvo gandrīz puse no valsts iedzīvotājiem. Šeit koncentrēta ievērojama daļa no Republikas rūpniecības, darbojas liels skaits tirdzniecības uzņēmumu, reģions ir valsts finanšu centrs, Rīga pārbagāta ar pārvaldes iestādēm. Toties Zemgale un it sevišķi Latgale ir valsts vismazāk attīstītie reģioni. Viss tas atspoguļojas IKP lielumā konkrētā reģionā. Mūsu rīcībā diemžēl ir informācija tikai par 2003. gadu.

Iekšzemes kopprodukts statistiskajos reģionos 2003. gadā¹

Teritorijas nosaukums	IKP, faktiskajās cenās		IKP uz 1 iedzīvotāju	
	pavisam, tūkstošos latu	% no kopapjoma	latos	% pret vidējo līmeni valstī
Latvija	6 392 778	100	2 749	100
<i>tai skaitā:</i>				
Rīga	3 589 535	56,1	4 869	177
Pierīga	645 362	10,1	1 786	65
Vidzeme	410 760	6,4	1 646	60
Kurzeme	758 429	11,9	2 412	88
Zemgale	457 537	7,2	1 574	57
Latgale	527 489	8,3	1 418	52
Ārpus Latvijas saražotais	3 667	0,1	x	x

2.13. tabulas dati runā skaidru valodu, kas komentāru neprasa. Ja IKP lielumu uz vienu iedzīvotāju Zemgalē un Latgalē attiecināsim uz pret Rīgas reģiona rādītāju minēto reģionu atpalcība tiks raksturota vēl reljefāk.

Salīdzinājums ar Lietuvu un Igauniju. Par 2003. gadu aprēķināts IKP uz vienu iedzīvotāju pēc šī rādītāja atpaliek no Lietuvas par 10 %, no Igaunijas – par 15 %. Šai sakarībā Rīgas rādītājs apsteidz Lietuvas vidējo līmeni par 58 %, Igaunijas – par 50 %; Latgales atpalcība no Lietuvas IKP uz vienu iedzīvotāju sasniedza 54 %, no Igaunijas rādītāja – 56 %.² 2006. gadā Rīgas pārākums mazliet pieaug, Latgales atpalcība domājams palika iepriekšējā. Investīciju krietni plašāka piesaiste sevišķi Zemgalei un Latgalei ir visas valsts IKP uz vienu iedzīvotāju augstākā līmeņa sasniegšanas nozīmīgs nosacījums.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 49. lpp.

² Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 50. lpp.

2.8. Iekšzemes kopprodukta agregātā izlietojuma problēmas

2.8.1. IKP izlietojuma būtība

IKP izlietojuma galvenie virzieni. IKP ekonomiskais saturs, tā aprēķināšana gan no izdevumu, gan no ienākumu viedokļa dod pamatu noteikt IKP izlietojuma galvenos virzienus. Pirmkārt, IKP pārstāv gala produktu, tātad izmantojams patēriņam. Šis patēriņš ir dalāms privātā (privāto personu) patēriņā un valsts (valsts, pašvaldības iestāžu) patēriņā. Atziņa, ka daļu IKP izlieto privātam patēriņam izriet arī no tādām IKP sastāvdaļām kā rente, darba alga, procenti no kapitāla, peļņa. Nomnieks, arī dabas resursu apsaimniekotājs vismaz daļu (lielāku vai mazāku) saņemamās rentes izlieto savas ģimenes dzīvošanai, tātad privātam patēriņam. Tas, ka darba algas lielākai daļai ir lemts pārvērsties privātā patēriņā, ne mazākās šaubas nerada. Īpašs divsejainais Jānuss ir procenti no kapitāla un peļņa. Vispārējā tradicionālā gadījumā procentu un peļņas daļa gribot negribot ir jāizlieto, lai nodrošinātu kapitāla īpašnieka un uzņēmēja (ražošanas resursa uzņēmējspēju īpašnieka) kopumā turīgo dzīvi. Dārgs dzīvoklis, lepns braucamais, garda pārtika, moderni apģērbs, atvaļinājums eksotiskās salās, bērnu skološana privātās skolās ārzemēs ir šī minētā Jānusa viena seja. Ietaupījumi, kas turpmāk pārvēršas investīcijās nolūkā gūt vēl lielākus ienākumus, ir otra seja. Arī nauda, kas isākā vai ilgākā laikā „atpūšas” bankā, ir investīciju avots. Eksportprece, vienalga, vai produkcija vai pakalpojums, būtībā neatšķiras no pašmāju ražojumiem un pakalpojumiem, kad veidojas pievienotais vērtīgums (vērtība). Pretējs raksturs ir importam. Pievienotais vērtīgums (vērtība) dzimst ārzemēs, zemē, no kurienes importē, un tāpēc importa lielums rakstāms ar mīnusa zīmi. Tā nonākam līdz tīram eksportam (eksports mīnus imports) no IKP izlietošanas viedokļa. Amortizācijas atskaitījumi kalpo pamatkapitāla atjaunošanai, tātad investīcijām. Netiešo nodokļu liktenis no izlietošanas viedokļa var būt visai atšķirīgs. Ieplūstot valsts budžetā, minētā nodokļa summas var kļūt par personiskā patēriņa vai valsts patēriņa objektiem, arī finansiālais avots valsts investīcijām.

Dž. M. Keinsa formula. Klasiskā IKP izlietojuma formula līdz ar to sastāv no četriem elementiem un rakstāma šādi:

$$IKP = C + G + I + E$$

C - privātais patēriņš,

G - valsts patēriņš,

I - investīcijas,

E - tīrais eksports (pēdējais var būt ar plusa vai mīnusa zīmi).

Šo formulu makroekonomiskās analīzes praksē pamatojis, izcilais pagājušā gadsimta ekonomists Dž. M. Keinss.

Būtu dziļi kļūdaini IKP vērtēt kā gala produkcijas un pakalpojumu kaudzi, kas pasīvi gaida savu likteni – izlietojumu. IKP izlietojuma attiecības ir aktīvs spēks, kas būtiski iespaido katras valsts ekonomikas struktūru, attīstības iespējas, dzīves līmeni. Visupirms apskatīsim šī izlietojuma raksturīgās iezīmes pārejas perioda uz tirgus ekonomiku sākuma posmā.

2.8.2. Latvijas iekšzemes kopprodukta izlietojuma IKP izlietojums 90. gadu pirmajā pusē izmaiņas

2.14. tabula

Latvijas iekšzemes kopprodukta agregētais izlietojums¹ (1993. gada salīdzināmas cenās, procentos)

	1991 salīdz. ar 1990	1992 salīdz. ar 1991	1993 salīdz. ar 1992	1994 salīdz. ar 1993	1994 salīdz. ar 1990
Iekšzemes kopprodukts, <i>t. sk.</i>	89,6	65,1	85,1	100,6	50,0
Patēriņa fonds	76,9	65,0	95,1	102,0	48,5
Privātais patēriņš	74,0	56,7	92,6	130,2	40,0
Valsts patēriņš	95,1	105,6	101,6	99,1	101,2
Kop. pamatkapitāla veidošana	36,1	71,3	84,2	100,8	21,8
Krājuma izmaiņas*	263,6	54,4	-19,9	-4,2	1,2
Eksports	67,8	114,9	77,6	91,6	55,4
Imports	56,1	108,0	60,2	99,3	36,2

* Kopa ar statistisko novirzi

2.14. tabulas aina prieku neviēš. Pieaudzis tikai valsts patēriņš. 1994. gada privātais patēriņš samazinājies pat vairāk nekā viss IKP. Pēdējais, salīdzinot ar 1990. gadu, līdzinās 50 %, bet privātā patēriņa kritums sasniedzis 60 procentus. Par katastrofālu jāuzskata kopējā pamatkapitāla veidošana – tikai nedaudz vairāk par piekto daļu no 1990. gada līmeņa. Strauji sarucis eksports, vēl vairāk imports. Šie pagātnes (1994. gada) rādītāji labi jāapzinās, lai novērtētu pēdējo gadu augšupējas panākumus.

Apskatīsim, kāda ir šī IKP izlietojuma struktūra.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. -R.: EM, 1995. 12. lpp.

Latvijas iekšzemes kopprodukta agregētā izlietojuma struktūra¹
(1993. g. salīdzināmajās cenās, %)

	1990	1991	1992	1993	1994
Iekšzemes kopprodukts,	100	100	100	100	100
<i>t. sk.</i>					
Privātais patēriņš	67	55	48	53	54
Valsts patēriņš	11	11	19	22	22
Kop. pamatkapitāla veidošana	32	13	14	14	14
Krājumu izmaiņas*	8	24	20	-5	0
Eksports	60	46	80	73	67
Imports	-78	-49	-81	-57	-54

* Kopa ar statistisko novirzi

Aina tāda pati ka iepriekšējā tabula: sarucis privātā patēriņa, investīciju un importa īpatsvars, pieaugusi patēriņa un eksporta tiesa.

Komercbanku krīze 1995. gadā un tās sekas 1996. gadā stāvokli vēl vairāk pasliktināja. Pēc divu gadu atelpas aina atkal ar mīnusa zīmēm. Pietiek ar vēstures negācijām. Kāds ir pēdējo gadu Latvijas IKP izlietojums?

IKP izlietojums jaunā gadu simteņa pirmā gadu desmita vidū.
IKP izlietojuma ainu šīnī attīstības posmā sniedz 2.16. tabula.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. - R.: EM, 1995. g., 13. lpp.

Latvijas iekšzemes kopprodukta izlietojums¹
(procentos)

	2004			2006 n		
	struktūra	pieauguma tempi	ieguldījums pieaugumā	struktūra	pieauguma tempi	ieguldījums pieaugumā
Iekšzemes kopprodukts	100,0	8,6	8,6	100,0	12,0	12,0
Privātais patēriņš	63,0	9,5	6,0	63,4	17,0	10,9
Valsts patēriņš	19,6	2,1	0,4	16,1	3,0	0,5
Kopējā pamatkapitāla veidošana	27,5	23,8	6,6	32,1	18,0	6,1
Krājumu izmaiņas	5,6	-	0,7	8,9	-	-1,0
Eksports	44,0	9,4	3,8	5,5	11,0	4,9
Imports	-59,7	16,6	-8,9	66,0	16,0	9,4

n – ekonomikas ministrijas vērtējums

Salīdzināsim 2.16. tabulas datus ar 90. gadu otrās puses rādītājiem. *Pirmkārt*, ievērojami audzis privātā patēriņa īpatsvars; *otrkārt*, valsts patēriņa īpatsvars rucis. *Treškārt*, tālākais investīciju (kopējā pamatkapitāla veidošanās) īpatsvara pieaugums, bet ar zemāku attīstības tempu. *Ceturtkārt*, imports lielākā apmērā aprij eksportu, kas ierobežo IKP izlietošanas iespējas.

Šīs izmaiņas jāvērtē visai pozitīvi. Šāds vērtējums visupirms attiecas uz privātā patēriņa un investīciju straujo izaugsmi, investīciju īpatsvara pieaugumu. Ideāli būtu ja importa īpatsvars mazinātos. Importa lielākais pārsvars pār eksportu saistās ar nepieciešamību ārzemēs iepirkt resursus IKP straujākiem attīstības tempiem.

2006. gadā IKP izlietojuma izmaiņu pozitīvais novērtējums pilnā

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. - R.: EM, 2006. g. Jūlijs, 18. lpp, decembris, 19. lpp.

mērā saglabā savu spēku. Iekšzemes kopprodukta straujā izaugsme saistās ar iekšējā un ārējā tirgus ietilpības paplašināšanu, stimulējošā iedarbība bija visupirms produkcijas un pakalpojumu pieprasījuma palielināšanai kā arī eksporta apjoma pieaugumam.

Aplūkosim detalizētāk IKP izlietojuma pamata virzienu.

2.8.3. Privātais patēriņš

Privāto patēriņu labi raksturo tāds statistikas rādītājs kā „Mājsaimniecību un bezpeļņas organizāciju, kas apkalpo mājsaimniecības, gala patēriņa izdevumi” (Latvijas statistikas ikmēneša biļetenā) un atsevišķi „Mājsaimniecības patēriņa izdevumi” (LSP speciālajā apsekojumā „Ziņojums par mājsaimniecību budžeta pētījuma rezultātiem 2003. gadā”).

Mājsaimniecības patēriņa izdevumi (vispārējs raksturojums). Visupirms lasītājiem jāzina, kas ekonomikas teorijā un statistikas praksē ir mājsaimniecība. Šī kategorija ir persona vai personas kopa, ko saista radniecība vai citos personiskās attiecības, kam ir kopējie izdevumi uzturam un kas mitinās vienā dzīvojamā vienībā (mājā, dzīvoklī u. tml.), kuras uzturēšanu sedz kopīgi. Lai mājsaimniecībā varētu veikt patēriņa izdevumus, tai nepieciešams **ricībā esošais ienākums** – ieņēmumi un iegūtās natūrā produkcijas un pakalpojumu novērtējums naudā, kas saņemta darba samaksas, citu ienākumu par darbu (pēc nodokļu nomaksāšanas), transportu, neto ienākuma (ienākumi no kuriem atskaitītas izmaksas ražošanas vajadzībām) no uzņēmējdarbības (biznesa) un lauksaimnieciskās ražošanas, ienākumu no īpašuma, rentes u. tml. veidā.¹ Mūsu ricībā ir informācija par mājsaimniecības ricībā esošiem ienākumiem un gala patēriņa. Izdevumiem par „vēsturiskajiem” 2002., 2003. gadiem un Ekonomikas ministrijas novērtējums par 2004., 2005. gadiem; 2006. gada rādītāji ir autora novērtējums.

¹ Ziņojums par mājsaimniecību budžeta pētījuma rezultātiem 2003. gadā. LSP, 2004., 4. lpp.

Ieskatu problēmā sniedz 2.17. tabula.

2.17. tabula

Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi un gala patēriņa izdevumi, neto ietaupījumu līmenis¹

	2002	2003	2004 n	2005 n	2006 a
Mājsaimniecību rīcībā esošais ienākums (izmaiņas % pret iepriekšējo gadu)	10,1	14,1	17,9	20,0	22,0
Mājsaimniecību gala patēriņa izdevumi (izmaiņas % pret iepriekšējo gadu)	9,7	11,5	17,2	19,2	20,2
Neto ietaupījumi % pret rīcībā esošajiem ienākumiem	-4,0	-2,7	-2,8	-3,0	-3,1

n – Ekonomikas ministrijas novērtējums, a – autora novērtējums.

Kā redzam 2.17. tabulā kā mājsaimniecību rīcībā esošais ienākuma, tā mājsaimniecību gala patēriņa izdevumu izaugsmes temps pēdējos gados ievērojami pieaudzis (vairāk nekā divas reizes), ienākumiem augot nedaudz straujāk par mājsaimniecību minētajiem izdevumiem.

Mazliet citu ainu sniedz mājsaimniecību rīcībā esošais ienākuma un mājsaimniecības patēriņa izdevumu dinamika vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli. Tā attiecīgais ienākums 2005. gadā līdzinājās 110,30 Ls, pieaugot pret iepriekšējo gadu par „tikai” 9,0 %; minētie patēriņa izdevumi šinī gadā sasniedza 128,05 Ls mēnesī, ar pieauguma tempu 12,2 %. Situācijas īpatnība ir tā kā izdevumi aug straujāk par ienākumiem. To nosaka:

- patēriņa kredīta arvien plašākā izmantošana, pērkot šodien, maksājot rīt un parīt;

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006, jūlijs, 19.lpp.

- iegādājoties ilglietošanas preces, tiek izmantoti iepriekšējos gados ietaupīto, atlikto naudu;
- apsekoto mājsaimniecību locekļi dažkārt nefiksē (noklusē) daļu saņemto ienākumu;
- statistikas apsekojumos nav iespējams precīzi norobežot dažāda perioda (mēneša) informācijā par ienākumiem un izdevumiem.

Patēriņa izdevumu diferenciācija. Augšā minētie ienākuma un patēriņa izdevumu rādītāji kā vidēji svērtie rādītāji nekādi neraksturo mājsaimniecību patēriņa izdevumus pa republikas reģioniem un sociālajām grupām. Tā 2005. gadā mājsaimniecību patēriņa izdevumi vidēji uz vienu locekli mēnesī (kopā naudā un natūrā) līdzinājās Pierīgā – 129,79 Ls, Vidzemē – 80,1 Ls, Kurzemē¹ – 106,94 Ls, Zemgalē – 108,47 Ls, Latgalē – 97,09 Ls; pašā Rīgā – 170,04 Ls.² 2006. gadā viena mājsaimniecības locekļa vidēji ienākumi bija ap 40 – 45 % augstāki nekā 2003. gadā, saglabājoties reģionālajai diferenciācijai.

Līdzīga situācija raksturo arī sociālo diferenciāciju.

¹ Mājsaimniecības budžets 2005. gadā, LR CSP, 2006, 118. lpp.

² Turpat, 55. lpp.

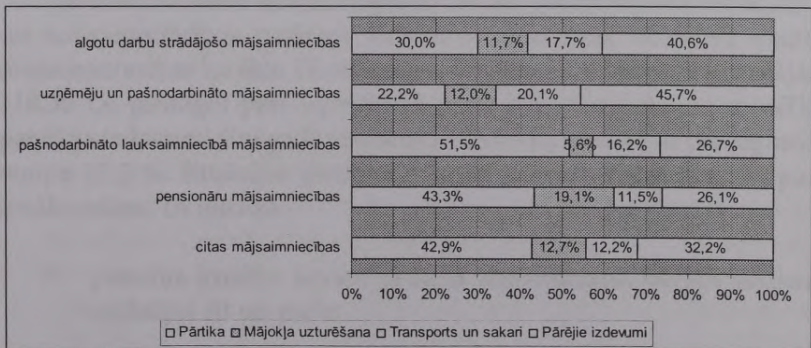
Patēriņa izdevumi sociālekonomiskajās grupās
(vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī, Ls)¹

	Mājsaimniecības				
	visas	algotu darbu strādājošās	uzņēmēju un pašnodarbināto	pašnodarbināto lauksaimniecībā	pensionāru
Patēriņa izdevumi					
2005. g.	128,05	134,50	221,41	105,11	94,08
2005. g. pret 2003. g., %	128,0	125,2	128,9	145,9	124,4

2.18. tabulā sociālā nevienlīdzība patēriņa izdevumos nav tik spilgti izteikta kā pasaules attīstītajās valstīs. Augot kopējam ienākumu un izdevumu līmenim, diferenciācija (polarizācija) pastiprināsies. Visai zīmīga ir patēriņa izdevumu struktūras atšķirība dažādās sociālekonomiskajās grupās.

2.2. zīmējums

Patēriņa izdevumu struktūra sociālekonomiskajās grupās 2005. gadā²
(procentos)

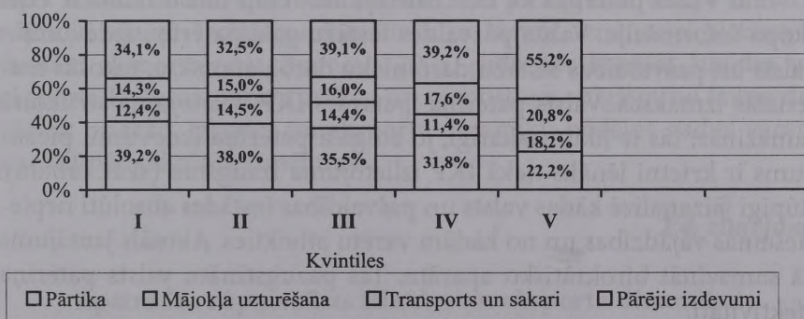
¹ Mājsaimniecības budžets 2005, 54. lpp.

² Turpat

2.2. zīmējums apstiprina teorijas atziņu – jo mazāki ir ienākumi, jo lielāki ir izdevumi pārtikai un mājokļa uzturēšanai LSP ziņojums par mājsaimniecības pētījumu rezultātiem atzīmē patēriņa izdevumu struktūras deformāciju, kas rada sociālās atstumtības risku. Lai raksturotu patēriņa līmeni mājsaimniecībās ar atšķirīgajiem ienākumiem, statistika izmanto kvintīļu grupas, proti katrā kvintilē pārstāv piekto daļu mājsaimniecību pēc patēriņa izdevumu lieluma uz vienu mājsaimniecības locekli.

2.3. zīmējums

Patēriņa izdevumu struktūra kvintīļu grupās¹
(procentos)

Pirmajā kvintilē (trūcīgāka) 2005. gadā mājsaimniecības patēriņa izdevumi uz vienu locekli līdzinājās 68,05 Ls, piektajā kvintilē (vislielākie ienākumi) – 244,59 Ls. Atbilstoši tam izdevumi pārtikai notiesāja 39,2 % un 22,2 % no kopējā ienākuma, t. i. 26,66 Ls un 54,23 Ls.

Nominālā un reālā neto darba samaksa. Citu skatu uz privātā patēriņa izaugsmi sniedz darba samaksas dinamika. Strādājošo mēneša vidējā neto darba samaksa 2003. gadā līdzinājās 138 Ls, 2006. gadā – 220 Ls, pieaugums visai ievērojams – 60 %. Pēdējos trīs gados pa-

¹ Mājsaimniecības budžets 2005. gadā, 64. lpp.

tēriņa cenas pakāpās uz augšu par 22,6 %. Tas nozīmē, ka reālā darba samaksa pieaugusi par 30,5 %, kas ir būtisks ieguldījums Latvijas IKP izaugsmes izlietojumā.¹

Pensiju apmēru pieaugums. 2003. gadā vecuma pensijas vidējais lielums mēnesī līdzinājās 64,34 Ls, 2006. gadā pieauga līdz 100 Ls jeb 55,4 %. Tomēr sasniegtais vecuma pensijas vidējais līmenis vēl atpaliek no 2006. gada viena iedzīvotāja pilna iztikas minimuma mēnesī – 125,2 Ls.

2.8.4. Valsts patēriņš

Par valsts patēriņu kā IKP izlietojuma veidu mūsu rīcībā ir visai skopa informācija. Valsts pārvaldes iestāžu gala patēriņa izdevumi – valsts un pašvaldības iestāžu darbinieku darba apmaksa, tekošās materiālās izmaksas. Valsts patēriņa īpatsvars IKP izlietojuma struktūrā samazinās; tās ir likumsakarīgi, jo šo gala patēriņa izdevumu pieaugums ir krietni lēnāks nekā IKP izlietojuma izaugsme (skat. tabulu). Rūpīgi jāizanalizē kādas valsts un pašvaldības iestādes absolūti nepieciešamās vajadzības un no kādām varētu atteikties. Aktuāls jautājums kā samazināt birokrātisko aparātu. Tas paaugstinātu valsts patēriņa efektivitāti.

Investīciju raksturojumu lasiet šīs grāmatas 3. nodaļā.

2.8.5. Eksporta importa samērs

2.8.5.1. Eksporta dinamika

Eksporta nozīme. Eksporta loma Latvijas IKP izaugsme stimulēšanā grūti pārvērtēt: jau atzīmējām, ka 2006. gadā eksporta īpatsvars

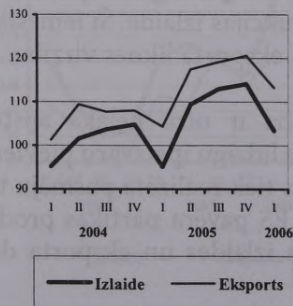
¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetēns, 1/2007, lpp.

IKP izlietojumā sasniedza 45,5 %. Laikā no 2003. gada līdz 2006. gadam eksporta apjoms pieauga divas reizes. Gan jāievēro eksporta vienības cenu kāpinājumu par 42 %. Virkne nozaru strādā galvenokārt eksportam. Jāatšķir produkcijas eksports un pakalpojumu eksports. Statistikā, daudzos speciālos izdevumos eksportu daļa preču eksportā un pakalpojumu eksportā. Šāda terminoloģija ir neprecīza, jo pakalpojumi arī ir **preces**. Teorētiski pamatoti rakstīt, preču eksports, t. sk. produkcijas (ražojumu, izstrādājumu) eksports un pakalpojumu eksports.

Produkcijas eksports. Latvijas apstrādes rūpniecības attīstības īpatnība ir tā, ka ievērojama tās produkcijas daļa tiek eksportēta. Līdz ar to šīs visai nozīmīgās tautsaimniecības nozares izaugsme ir visai atkarīga no pieprasījuma ārējā tirgū. Eksperti atzīmē, ka tūlīt pēc Latvijas iestāšanās ES, apstrādes rūpniecības pieauguma temps samazinājās, jo bija nepieciešams noteikts laiks, kamēr uzņēmumi pielāgojās jaunām eksporta nosacījumiem. 2005. gadā pēc kopējās izlaides un eksporta krituma nozare atžirga un piepūstiem vaigiem no jauna devās uz priekšu. Izlaides un eksporta dinamiku pēdējos gadus varam izsekot pēc sekojošā zīmējuma.

2.4. zīmējums

Apstrādes rūpniecības izlaides un eksporta dinamika¹
(2003. g. IV cet. = 100)

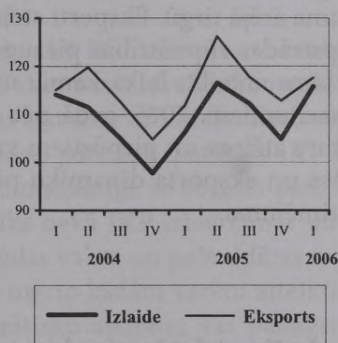
¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 35. lpp.

Kā redzam eksporta izaugsme nenotiek pa vienmērīgi augšupejošu likni – jāpiedzīvo arī kritumi. Sevišķi jāizceļ kokapstrādes rūpniecības attīstību. Šī apakšnozare nodrošina ap 20 % no apstrādes rūpniecības pievienotā vērtīguma (vērtības). Neatkarības gados kokapstrādes apjoms pieauga trīs reizes; 70 % produkcijas tiek eksportēta. Eksportam nelabvēlīgu periodi mijās ar labvēlīgajiem. Informāciju par apakšnozares izlaides un eksporta dinamiku atrodam 2.5. zīmējumā.

2.5. zīmējums

Kokapstrādes izlaides un eksporta dinamika¹

(2003. g. IV cet. = 100)

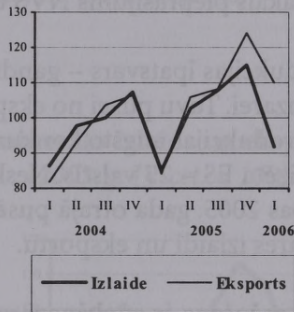
Kokapstrādes eksports pieaug straujāk nekā izlaides apjoms. Eksports tieši regulē produkcijas izlaide. Šī iemesla dēļ izlaides liknes dinamika precīzi atkārto eksporta liknes virzību.

Pārtikas rūpniecība ir otrā lielākā apstrādājošās rūpniecības apakšnozare ar gandrīz līdzīgu īpatsvaru pievienotajā vērtīgumā (vērtībā). 75 % produkcijas tiek realizēta pašmāju tirgū, 25 % - eksportēta. Latvijas iestāšanos ES pavēra pārtikas produkcijas jaunas no cita iespējas. Apakšnozares izlaides un eksporta dinamiku raksturo 2.6. zīmējums.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 37. lpp.

2.6. zīmējums

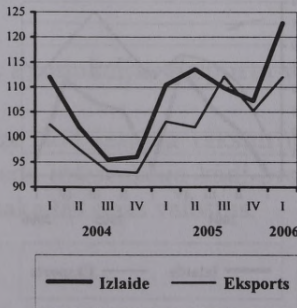
Pārtikas rūpniecības izlaides un eksporta dinamika¹ (2003. g. IV cet. = 100)

Vieglā rūpniecība (galvenokārt tekstila un ādas izstrādājumu ražošana) ir apstrādājošās rūpniecības apakšnozare ar vislielāko eksporta īpatnējo svaru – 80 %. Tās eksports un līdz ar to izlaide 2004. gadā saruka, lai 2005. gadā dotos augšup (skat. 2.7. zīmējums).

2.7. zīmējums

Tekstilrūpniecības un apģērbu ražošanas izlaide un eksports² (2003. g. IV cet. = 100)

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 38. lpp.

² Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 41. lpp.

Ķīmiskās rūpniecības eksporta īpatnība ir tā, kas tās produkcija attīstīto valstu tirgū nav konkurencspējīga. Tāpēc apakšnozares eksports visupirms orientēts uz Lietuvu un Igauniju. 2005. gadā ķīmiskās rūpniecības pieauguma temps vērā ņemami pieauga – par 15 %. Šo izaugsmi sekmēja aktīvākais pieprasījums NVS tirgū.

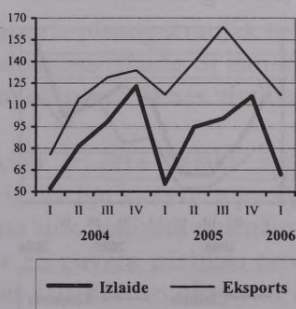
Augsts eksportprodukcijas īpatsvars – gandrīz 80 % ir metālu un metālapstrādes apakšnozarei. Tuvu pusei no eksporta rod ceļu ES – 15 valstīs, kas liecina par produkcijas augsto konkurencspēju. Gandrīz 80 % produkcijas tiek realizēta ES – 25 valstīs. Neskatoties uz to, konjunktūras negatīvās svārstības 2005. gada otrajā pusē un 2006. gada sākumā mazināja apakšnozares izlaidi un eksportu.

Mašīnu un iekārtu ražošana ir apakšnozare ar augstu izaugsmes tempu (pēdējo piecu gadu laikā produkcija gandrīz dubultojušās) un izteiktu eksporta ievirzi (75 %) produkcijas. Tomēr attīstība rit nevienmērīgi. To apliecina 2.8. zīmējums.

2.8. zīmējums

Mašīnu un iekārtu izlaides un eksporta dinamika¹

(2003. g. IV cet. = 100)

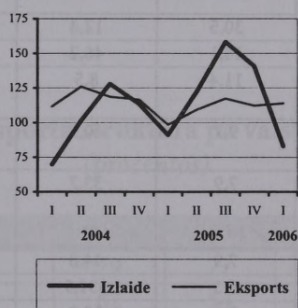
¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 44. lpp

Minerālu produktu ražošanu (galvenokārt būvmateriālu) visai veicināja investīciju pieaugums, izvērstā celtniecība. Eksporta apjoms un pieaugums ilgāku laiku bija pieticīgs. 2004. un 2005. gadā svārstību režīmā eksports palielinājās straujāk, it sevišķi uz ES – 15 valstīm. Eksporta dinamika attēlota 2.9. zīmējumā.

2.9. zīmējums

Nemetālisko minerālu izlaide un eksporta dinamika¹

(2003. g. IV cet. = 100)

Citu apstrādes rūpniecības apakšnozaru ieguldījums Latvijas produkcijas eksportā ir mazāk nozīmīgs.

2.8.5.2. Produkcijas eksporta struktūra

Iepriekšējā analīze dod iespēju raksturot eksporta produkcijas struktūru. Pēdējā sniedz informāciju kādi produkcijas veidi dominē Latvijas eksportā, nosaka tās sejas vaibstus.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 42. lpp

Latvijas eksporta struktūra pa galvenajām produkcijas grupām¹
(FOB cenās)

	2004		2005	
	struktūra (%)	pieaugums pret 2003. gadu (faktiskajās cenās, %)	struktūra (%)	pieaugums pret 2004. gadu (faktiskajās cenās, %)
Kopā	100	30,3	100	34,3
<i>tai skaitā:</i>				
koksne un tās izstrādājumi	30,5	12,4	24,8	9,5
metāli un to izstrādājumi	14,1	46,2	13,1	25,1
viēglās rūpniecības produkcija	11,4	8,5	9,3	10,3
lauksaimniecības un pārtikas produkti	9,7	40,9	12,2	68,5
ķīmiskās rūpniecības, tās saskarozaru produkcija un plastmasas	7,9	33,7	8,1	39,6
mašīnbūves produkcija	7,9	44,8	9,3	59,2
minerālie produkti	5,3	331,9	9,2	132,4
transporta līdzekļi	2,5	58,9	3,9	104,4
pārējā produkcija	10,7	26,0	10,0	25,9

Latvijas produkcijas eksports ir daudzpusīgs, dominē koksne un tās izstrādājumi, seko metāli un to izstrādājumi, viēglās rūpniecības produkcija, ceturtajā vietā – lauksaimniecības un pārtikas produkti. Par optimālu šo produkcijas eksporta struktūru nenosauksi. *Pirmkārt*, dominējošo produkciju – koksni un tās izstrādājumus galvenokārt pārstāv ražojumi ar mazu pievienoto vērtīgumu (vērtību), tātad ieguldījums IKP veidošanā ir pieticīgs. Ap 70 % šīs produkcijas eksportā aptver kurināmā koksne, apaļkoki un zāģmateriāli; koka izstrādājumu īpatsvars līdzinās tikai ap 15 %. *Otrkārt*, neievērojama ir augstās tehnoloģijas izstrādājumu loma eksportā. Tā mašīnbūves produkcijas eksportā automatizēto apstrādes mašīnu, to daļu un piederumu īpat-

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 28. lpp.

svars ir tikai 7 %. Veicams atbildīgs uzdevums – mērķtiecīgi izmainīt tautsaimniecības nozaru un līdz ar to arī produkcijas eksporta detalizēto struktūru, sekmējot to produkcijas veidu ražošanu, kam lielāks pievienotais vērtīgums (vērtība).

2.8.5.3. Produkcijas eksporta ģeogrāfija

Latvijas produkcijas eksporta struktūra pa valstu grupām. Centrālā problēma: kā izmainījās šī struktūra pēc Latvijas iestāšanos Eiropas savienībā? Ieskatīsimies 2.20. tabulā.

2.20. tabula

Latvijas eksporta struktūra pa valstu grupām¹ (procentos)

	2003	2004	2005	2006 ¹
ES – 25	79	77	76	75
ES – 15	62	54	47	45
Lietuva, Igaunija	14	18	22	27
Pārējās ES valstis	3	5	7	3
NVS	10	11	12	14
Pārējās valstis	11	12	12	11

¹ iepriekšējie dati

No pirmā acu uzmetiena mulšina tos apstākļus, ka pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gada 1. maijā eksporta īpatsvars uz vecajām ES – 15 ievērojami pazeminājās. Jāievēro, ka runa iet par ģeogrāfijas struktūras izmaiņām nevis absolūtas skaitļos, bet par valstu grupu īpatsvaru procentos. Problēmas noskaidrošanai ieskatīsimies 2.21. tabulā.

¹ Latvijas statistika ikmēneša biļetens. 1/2005, 84. lpp.

Latvijas eksporta pieaugums pa valstu grupām¹
(% pret iepriekšējo gadu)

	2004	2005	2006 ¹
ES – 25	24	33	11
ES – 15	12	16	5
Lietuva, Igaunija	53	62	43
Pārējās ES valstis	2,3 reizes	98	16
NVS	50	46	33
Pārējās valstis	37	34	11

¹ iepriekšējie dati

Pievienošanās ES saimei deva varenu impulsu Latvijas produkcijas eksportam uz visām valstu grupām. Sevišķi strauji auga eksports uz grupu „Pārējās ES valstis”, uz Lietuvu un Igauniju. Zīmīgi ir ievērojama eksporta izaugsme uz NVS dalībvalstīm, t. sk. uz Krieviju. Mērenāks ir Latvijas produkcijas eksporta pieauguma temps uz Eiropas Savienības veterāniem, kuru tirgus ir pārpildīts ar pašmāju un ārzemju izstrādājumiem ar augstu konkurencspēju. Jāievēro arī eksporta apjoma augstais bāzes līmenis. Tāpēc likumsakarīgi, Ka ES – 15 īpatsvars Latvijas produkcijas kopapjomā mazinājies.

Galvenie Latvijas produkcijas eksporta partneri. 2006. gadā pēc produkcijas eksporta apjoma faktiskajās cenās latos pirmajā vietā bija Lietuva un Igaunija (īpatsvars kopējā apjomā 12,4 %); visai nedaudz atpalika Vācija (īpatsvars 10,3 %); seko Lielbritānija (īpatsvars 10,1 %) un ar atstarpi Krievija (īpatsvars 8,9 %). Kopā Eiropas īpatsvars līdzinājās 92,3 %. Pagaidām visai vāji apgūts eksportprodukcijas tirgus ir Amerika (īpatsvars 2,7 %), t. sk. ASV (īpatsvars 1,9 %), Āzija (īpatsvars 3,1 %), Āfrika (īpatsvars 1,1 %), Austrālija, Okeānija un pārējās teritorijas (0,1 %), bez sadalījuma pa valstīm (īpatsvars 0,4 %).² Runa iet par vērā ņemamām rezervēm IKP tālākajai izaugsmei.

¹ Aprēķināts pēc Latvijas statistikas ikmēneša biļetena, 1/2005, 104. lpp., 1/2006, 94. lpp.

² Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 12/2006, 96., 97. lpp.

2.8.5.4. Pakalpojumu eksports

Pakalpojuma eksporta saturs. Pakalpojuma eksporta nozīmīgākais objekts ir tranzītpārvadājumi, t. sk. dzelzceļa pārvadājumi caur valstu teritoriju, ostu kravas apgrozība, gaisa transports, auto-transports. Daudzām valstīm visai nozīmīgs pakalpojumu eksporta veids ir ārzemju ceļotāju apkalpošana (komerciālie un zinātniskie komandējumi, tūrisms, radu apciemojumi). Augoša loma ir dažādiem komercdarbības pakalpojumiem ārzemju klientiem, ko veic bankas, investīciju kompānijas, konsultāciju biroji u. c. Strauji paplašinās sarkaru pakalpojumi ārvalstīm. Arī ārzemju studentu un citu speciālistu maksas apmācība ir pakalpojumu eksportveids.

Pakalpojumu eksporta struktūra un dinamika. Ieskats problēmā sniedz 2.22. tabula.

2.22. tabula

Pakalpojumu eksporta struktūra un dinamika 2005. gadā¹

	apjoms, milj. Ls	struktūra, %	izmaiņas pret 2004. g., %
Pakalpojumi – pavisam	1223,2	100,0	27,2
<i>tai skaitā</i>			
Pārvadājumi	689,8	56,4	28,2
➤ jūras transports	292,7	23,9	25,7
➤ gaisa transports	77,0	6,3	38,8
➤ pārējais transports	320,1	26,2	29,4
Ceļojumi	193,9	15,9	34,2
Komercdarbības pakalpojumi	320,7	26,2	21,2
Pārējie pakalpojumi	18,8	1,5	13,9

2.22. tabula liecina, ka vairāk kā pusi pakalpojuma eksporta nodrošina tranzītpārvadājumi, vairāk kā ceturto daļu – komercdarbības

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 31. lpp.

pakalpojumi. Visai augsts pieauguma temps ir ceļojumiem un ar to saistītajiem gaisa transporta pārvadājumiem. Pakalpojumu eksporta it visu veidu būtiska paplašināšana tieši saistās ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā. 2004. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu pakalpojumu eksporta apjoms pieauga vēl samērā mēreni – par 12 %. Aptuveni tāds izaugsmes temps fiksēts ar 2003. pirms iestāšanās gadā ES. 2006. gadā šis temps domājams līdzinājās 23%.

2.8.5.5. Importa dinamika

Importa loma. Izstrādājumu un pakalpojumu imports kādā valsti tieši samazina tās iekšzemes kopprodukta izlietojumu. Bez importa nevienai valstij neiztik. *Pirmkārt*, nav tādas valsts pasaulē, kurai būtu visi nepieciešamie dabas resursi un kapitāla elementi. Kā vieni tā otrie daļēji vai pilnīgi jāieved. *Otrkārt*, efektīvā starptautiskā darba dalīšana dara lietderīgu noteiktu resursu importu. *Treškārt*, pieprasījums pēc daudzveidīgiem patēriņa priekšmetiem, ko nekādi nevar saražot pašu zemē, padara to importu nepieciešamu. *Ceturtkārt*, ārzemju ražojumu konkurencspēja iespaido importa apjomu. Raksturīga ir situācija Vācijas vieglo automašīnu tirgū. Tur plaši piedāvā vietējos automobiļus – Volkswagen, Audi, BMW, Mercedes, Opel; ir liela izvēle gan pēc modeļiem, gan pēc cenām. Vienlaikus pircējus lielā skaita atrod svešzemju automašīnas – Ford, Toyota, Mitsubishi, Mazda, Honda, Reno, Citroen, Volvo, General Motors un dažas citas automašīnas. Līdzīga aina ir ASV un citi autoražotāju valstu vieglo automašīnu tirgū. To pašu vērojam mobilu telefonu, datoru, televizoru, visdažādāko elektronisko aparātu piedāvājumā.

Latvijas īpatnība ir tā, ka tai trūkst dabas resursu (izņemot koksnī, kūdras, māla, grants) netiek ražoti jo daudzi kapitāla elementi, investīcijas nav iespējamās bez importētiem ražošanas līdzekļiem, vietējie patēriņa priekšmeti sedz tikai daļu no iekšējā pieprasījuma, pārējo nākas aktīvi importēt.

Ražojumu importa dinamika un struktūra. Ražojumu importa dinamiku un struktūru raksturo 2.23. tabula.

Ražojumu importa dinamika un struktūra Latvijā¹
(CIF cenās)

	2004			2005		
	mīļ. latu	struktūra (%)	pieaugums pret 2003. gadu (faktiskajās cenās, %)	mīļ. latu	struktūra (%)	pieaugums pret 2004. gadu (faktiskajās cenās, %)
Kopā	3805,3	100	27,3	4866,9	100	28,0
<i>tai skaitā:</i>						
koksne un tās izstrādājumi	114,8	3,0	63,5	142,0	2,9	24,5
metāli un to izstrādājumi	388,4	10,2	40,1	447,6	9,2	15,2
vieglās rūpniecības preces	261,5	6,9	12,6	293,4	6,0	12,2
lauksaimniecības un pārtikas produkti	445,3	11,7	23,3	566,4	11,7	27,2
ķīmiskās rūpniecības, produkcija un plastmasas	540,3	14,2	19,0	659,6	13,6	22,1
mašīnbūves produkcija	755,7	19,9	20,0	967,7	19,9	28,1
minerālie produkti	481,6	12,7	62,2	752,8	15,5	56,3
transporta līdzekļi	413,7	10,9	31,9	523,1	10,7	26,4
pārējās preces	404,0	10,6	14,3	513,4	10,5	27,1

2003. gada pieauguma temps – 25,2 %.

Ražojumu importa apjomu straujā izaugsme galvenokārt saistās ar investīciju palielināšanos; pieauga arī pieprasījums pēc importa patēriņa priekšmetiem. Gan jāievēro importa vienības cenas kāpums – 2003. gadā par 6,9 %, 2004. gadā – par 8,1 %, 2005. gadā – par 12,6 %.² Importa struktūrā atspoguļo arī pašmāju ražošanas nepietiekamo daudzveidību; ar to ir izskaidrojama koksnes un tās izstrādājumu importa ievērojama paplašināšanās.

Nozīmīga ir ražojumu importa struktūra pēc plašo ekonomisko kategoriju klasifikācijas.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 29. lpp.

² Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 5/2006, 14. lpp.

**Produkcijas importa struktūra pēc plašo ekonomisko
kategoriju klasifikācijas¹**
(procentos)

	2001	2002	2003	2004	2005
Kapitālpreces	18	18	20	17	17
Starppatēriņa preces	49	49	48	50	48
Patēriņa preces	27	27	26	24	24
Pārējās preces	6	6	6	9	11

2.24. tabulā minētā importa struktūra piecos gados visumā nav mainījies (svārstības nelielas); vienīgi pieaudzis pārējo preču īpatsvars.

2.8.5.6. Produkcijas importa ģeogrāfija

Katrai valstij ir sava specifiska ražojumu importa ģeogrāfija atšķirīgie galvenie ārējās tirdzniecības partneri. Latvijas ražojumu importa ģeogrāfiju raksturo 2.25. tabula.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 30. lpp.

Latvijas produkcijas importpreču piegādātāji¹
(procentos)

	2004		2005		2006 ¹	
	īpatsvars	pieauguma temps	īpatsvars	pieauguma temps	īpatsvars	pieauguma temps
ES – 25	75,1	24,7	75,0	26,3	76,2	30,9
ES – 15	46,5	14,2	43,6	18,7	44,6	32,1
NVS	16,7	43,8	16,8	30,5	14,5	11,9
Eiropa	94,4	27,0	93,9	26,1	93,6	28,8
Vācija	14,5	13,1	13,8	20,2	15,3	42,7
Lietuva	12,4	60,3	13,7	39,0	13,0	24,0
Krievija	8,9	27,4	8,6	24,6	7,9	20,5
Igaunija	7,1	39,4	7,9	39,9	7,6	22,9
Zviedrija			5,1	3,6	5,1	28,0
Āzija	3,7	13,7	4,5	56,7	4,9	43,1
Ķīna	1,3	24,5	1,5	53,2	1,7	44,4
Āfrika	0,0	0,0	0,1	80,3	0,1	3 reizes
Amerika	1,7	-1,2	1,5	13,8	1,3	11,7
ASV	1,3	-3,8	1,1	3,4	0,9	10,1
Austrālija, Okeānija un pārējās teritorijas	0,1	21,3	0,0	0,0	0,0	28,4

¹ iepriekšējie dati

Importa produkcijas galvenais piegādātājs Latvijai ir Eiropas Savienības plašā saime, pie kam sevišķi nozīmīgs ir imports no ES vecajām dalībvalstīm; ES saimes jauno locekļu īpatsvars 2006. gadā līdzinājās 31,6 %; izvērstā ir darba dalīšana Baltijas Valstīs – Lietuvas un Igaunijas īpatsvars Latvijas importā sasniedza 20,6 %. Palielinājusies importa loma no NVS. Augsts ir importa ražojumu piegāžu izaugsmes temps. To veicināja Latvijas uzņemšana Eiropas Savienībā, investīciju un iedzīvotāju pieprasījuma pieaugums.

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 1/2006, 94. lpp.

2.8.5.7. Pakalpojumu imports

Pakalpojumu saturu mēs jau raksturojām iedaļā 2.8.5.4. Importa variantā it visi pakalpojumi rit pretējā virzienā nekā eksportā.

Pakalpojumu importa struktūra un dinamika. Ieskatu problēmā sniedz 2.26. tabula.

2.26. tabula

Pakalpojumu importa struktūra un dinamika 2005. gadā Latvijā¹

	apjoms, milj. Ls	struktūra, %	izmaiņas pret 2004. g.
Pakalpojumi – pavisam	881,7	100,0	38,7
<i>tai skaitā</i>			
Pārvadījumi	283,6	32,2	27,1
➤ jūras transports	61,0	6,9	4,1
➤ gaisa transports	99,9	11,3	48,1
➤ pārējais transports	122,7	13,9	26,4
Ceļojumi	330,9	37,5	62,4
Komercedarbības pakalpojumi	250,9	28,5	29,5
Pārējie pakalpojumi	16,4	1,9	7,1

Kā liecina 2.26. tabula importa pakalpojumu izaugsmes temps 2005. gadā bija visai ievērojams – tuvojās 40 %. Ievērojamā mērā pieauga Latvijas iedzīvotāju ceļojumu uz ārzemēm. Būtiski palielinājās importa gaisa transporta loma.

2.8.5.8. Ārējās tirdzniecības balance

Vēlreiz par IKP izlietojuma formulu. IKP lietojuma formulas ceturtais loceklis ir eksporta importa starpība jeb saldo. Ja šis saldo ir

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 31. lpp.

ar plus zīmi, iekšzemes kopprodukta apjoms palielinās, ja ar mīnuss zīmi – samazinās. Imports nozīmē, ka attiecīgā IKP tiesa saražota citā valstī. Nepieciešamo lielumu iegūstam apvienojot ārējās tirdzniecības bilances saldo (produkcijas eksporta un importa starpību) ar pakalpojumu eksporta importa saldo.

Katrai valstij atkarībā no daudzajiem faktoriem ir sava eksporta importa starpība. Tā augsti attīstītajai industriālajai lielvalstī ASV šis saldo ir krasi negatīvs. Toties Ķīna, kas pēc IKP apjoma uz vienu iedzīvotāju būtiski atpaliek no ASV, bet aktīvi izvērs savu eksportu, ārējās tirdzniecības saldo ir pozitīvs. Lai palielinātu savu iekšzemes kopprodukta lielumu, valstis ir ieinteresētas palielināt savu eksportu un iegrožot importu. Tomēr reālitate ne vienmēr atbilst šiem centieniem. Kā veidojas produkcijas (ražojumu) eksporta importa samērs Latvijā?

Latvijas ārējās tirdzniecības saldo. Latvijas produkcijas (ražojumu) eksports un imports aug strauji, bet, *pirmkārt*, eksporta apjoma izaugsme pamatos rit straujāk, otrkārt, importa apjoms krietni pārsniedz eksporta apjomu. To apliecina 2.27. tabula.

Produkcijas eksporta importa saldo 2006. gadā 11 mēnešos¹

	Eksports	Imports	Saldo	Importa pārākums par eksportu, %
	milj. Ls	milj. Ls	milj. Ls	
Pavisam	2974,7	5648,8	-2674,1	190,0
ES – 25	2227,5	4301,7	-2074,2	193,1
ES – 15	1298,4	2521,2	-1222,8	194,2
ES – 9	929,1	1780,5	-851,4	191,6
NVS	415,0	818,0	-403	197,1
Vācija	306,7	862,6	-555,9	2,8 reizes
Lietuva	433,4	735,1	-301,7	170,0
Igaunija	367,5	429,3	-61,8	116,8
Zviedrija	192,3	290,3	-98,0	151,0
Polija	71,7	404,8	-333,1	5,6 reizes
Krievija	265,9	446,5	-180,6	167,9

Atzīmēsim, ka 2.27. tabulas dati apliecina negatīvu ārējās tirdzniecības ievirzi – eksporta apjoms faktiskajās cenās 2006. gadā auga visumā lēnāk nekā importa apjoms. Jāievēro cenu izmaiņas: minētajā laikā sprīdi eksporta vienības vidējā cena pieauga vismaz par 8 %, importa vienības vidējā cena – par 10 %. Pārrēķināt 2006. gada eksporta un importa apjomu 2005. gada cenās, iepriekš minētais negatīvais izaugsmes tempu samērs saglabājas; gan pazeminās pieauguma tempi:

Latvijas ārējās tirdzniecības salīdzinājums ar Lietuvu un Igauniju. Lai novērtētu Latvijas ārējo tirdzniecību, jāvadās ne tikai no augstiem eksporta un importa pieauguma tempiem, no tā, ka eksporta izaugsme apstiež importa izaugsmi. Lietderīgi ieskatīties, kas risinās kaimiņvalstīs. Statistika regulāri sniedz informāciju par ārējās tirdz-

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 12/2006, 95., 96. lpp.

niecības bilanci Baltijas valstīs. Lai būtu salīdzināšanas iespēja eksporta un importa apjomi pārrēķināti eiro.

2.28. tabula

Baltijas valstu ārējās tirdzniecības bilance 2005. gadā¹

	Latvija	Lietuva	Igaunija
eksports, milj. eiro	4086	9502	6213
imports, milj. eiro	6879	12446	8192
saldo, milj. eiro	-2794	-2945	-1978
importa pārsniegums par eksportu, %	168	131	132

Lietuvā ir ap 1,5 reizes vairāk iedzīvotāju nekā Latvijā, toties Lietuvas eksporta apjoms 2,3 reizes apsteidz Latvijas eksporta apjomu. Latvijā savukārt ir 1,7 reizes vairāk iedzīvotāju nekā Igaunijā, bet pēdējās eksporta apjoms ir 1,5 reizes lielāks nekā Latvijai. No IKP izlietojuma viedokļa būtiski un reizē negatīvi ir tas, ka Latvijas importa pārsniegums pār eksportu ir par 37 un 36 procentpunktu lielāks nekā Baltijas kaimiņvalstīm. Tam cēlonis viens: Latvijā ražošana pašu vajadzībām un tās daudzveidība atpalielā no Lietuvas un Igaunijas; mūsu Republika lielākā mērā savas vajadzības pēc resursiem un patēriņa priekšmetiem apmierina ar ārzemju piegādēm, mazāk orientēta uz eksportu. Šai jomā slēpjas nopietnas IKP pieauguma rezerves.

Lai iegūtu nepieciešamo informāciju IKP izlietojuma formulas $\pm E$ lieluma aprēķinam, nepieciešams noteikt pakalpojumu eksporta importa saldo.

2.8.5.9. Pakalpojumu eksporta importa bilance

Papildināsim ieskatu problēmā ar jaunu informāciju 2.28. tabulu.

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 1/2006, 111. lpp.

Pakalpojumu eksporta importa samērs Latvijā 2005. gadā¹

	saldo milj. Ls		eksporta pārākums par importu, %	
	2004	2005	2004	2005
Pakalpojumi – pavisam	326,7	341,4	151,3 %	138,7 %
<i>tai skaitā</i>				
Pārvadījumi	317,7	406,2	2,4 reizes	2,8 reizes
➤ jūras transports	178,8	231,7	4,1 reizi	4,8 reizes
➤ gaisa transports	-11,7	-22,9	82,6 %	77,1 %
➤ pārējais transports	150,6	197,4	2,5 reizes	2,6 reizes
Ceļojumi	-59,5	-137,0	71,0 %	58,6 %
Komerccdarbības pakalpojumi	69,8	69,8	136,1	128,0 %
Pārējie pakalpojumi	-1,3	2,4	91,5	114,6 %

Pretstata ārējās tirdzniecības bilancei pakalpojumu eksporta importa bilance ir ar pozitīvu saldo. 2005. gadā šis saldo ir palielinājies, kaut gan eksporta pārākums ir mazinājies. Cenu pārmaiņas konkrētos apjomus izmaina, saglabājot noteicošos sakarības. Latvijas iedzīvotāji aktīvāk ceļo nekā uzņem ārzemniekus. Tas atspoguļojas gaisa transporta un ceļojuma pakalpojumu straujākā importā nekā eksportā.

2.8.5.10. Starpība starp kopējo eksportu un importu

Līdzšinējā analīze ļauj apvienot produkcijas (ražojumu) un pakalpojumu eksportu un importu kopējā lielumā. Starpība starp kopējo eksportu un importu IKP izlietojuma formulā veido tās ceturto posmu $\pm E$. Latvijā starpība starp kopējo eksportu un importu ir ar mīnusa zīmi. To aprēķina faktiskajās un salīdzināmās cenās. Pēdējo gadu statistiskajos izdevumos salīdzinājumiem tiek lietotas 2000. gada cenās.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūnijs, 31. lpp., 2006. g. jūlijs, 31. lpp.

2004. gadā faktiskajās cenās E līdzinājās mīnuss 1160,6 milj. Ls, samazinot iekšzemes kopproduktu par 15,6 %. Salīdzināmās cenās šī starpība lēsta mīnuss 1068,5 milj. Ls, samazinot Latvijas IKP par 16,8 %.

2005. gadā faktiskajās cenās E līdzinājās mīnuss 1276,3 milj. Ls, samazinot IKP par 14,3 %. Salīdzināmās cenās eksporta importa starpība lēsta mīnuss 1068,5 milj. Ls, samazinot Latvijas iekšzemes kopproduktu par 15,2 % (skat. 2.16. tabulu).¹ Ievēribas cienīgs ir tas fakts, ka E lieluma negatīvais iespaids uz IKP apjomu (izlietojumu) mazinājies.

Tirgus ekonomika nav plānsaimniecība, kad direktīvi tiek mēģināts veidot makroekonomiskās proporcijas. Tirgus ekonomikā noteicošais ir uzņēmēju ieinteresētība, iniciatīva, mērķtiecīgā rīcība, tirgus prasību ievērošana. Uzņēmēji jāatbalsta, jāstimulē, jāvirza ar valsts ekonomiskās politikas ieročiem.

2.9. Latvijas IKP izaugsmes prognoze

2.9.1. Problēmas nostādne

Ko diena nākamā mums sola? Ikviens cilvēks labprāt uzzinātu, kas viņu gaida rīt un parīt. Ticīgie pārliecināti, ka katra liktenis ir Dieva ziņā. Fatālisti uzskata, ka jebkura indivīda nākotne jau iepriekš precīzi ierakstīta viņa likteņa grāmatā. Nediskutēsim ar šādu nostāju paudējiem. Katram ir tiesības uz savu viedokli, problēmas izpratni. Tikai norādīsim, ka pasivitāte, akla pakļaušanās it kā nepielūdzamiem apstākļiem nekad nav nesusi labumu ne indivīdam, ne sabiedrībai. Šaubas nerada apgalvojums, ka katram, arī tautai, jābūt savas laimes kalējam. Dziļi patiesi ir Raiņa vārdi, viņa aicinājums:

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 5/2006, 30. lpp.

Lai ir grūt,
Vajag spēt,
Stipram būt,
Uzvarēt!

Jā, katrs atbild par savu rītidienu. Bet indivīds, ģimene ir noteiktas sabiedrības šūniņa, dzīvo konkrētā valstī. No šīs valsts nākotnes atkarīga atsevišķa cilvēka likteņa konkrētība. Šī atziņa pilnā mērā attiecas uz Latvijas iedzīvotājiem. To rītdienas labklājība, personības vispusīgās attīstības iespēja tieši atkarīga no Republikas kopējās augšupejas virzības, ievērojama mērā no iekšzemes kopprodukta tālākās izaugsmes soļa platuma, no valsts ekonomiskās un sociālās politikas konkrētajiem pasākumiem. Prognozes un attīstības scenāriji cenšas atbildēt uz jautājumu: „Ko diena nākamā mums sola?”

Prognozes, scenāriji. Prognoze, rītdienas redzējums, varbūtības apraksts nav minējumi, zīlēšanas rezultāts, kārtējais horoskops. Runa ir par ekspertu, kvalificētu analītiķu zinātniskiem pētījumiem. Datori pēc virssarežģītām programmām rēķinājuši jo daudzus variantus, ievērojot savā starpā saistītos faktoros. Arvien biežāk runā nevis par prognozēm kas apgalvo, attīstība ritēs, šādi, bet par nākotnes scenārijiem: kas īstenosies tad, ja, lūk, veidosies tādi iekšējie un ārējie apstākļi, ja nosacījumi toties būs citi, gaidāms cits rezultāts. Jāievēro, ka prognozes un scenāriju nebūt ne pauž patiesību pēdējā instancē. Būtu brīnums, ja prognozējamais vārds vārdā, burts burtā īstenotos.

Debesu tālēs tiek savienoti kosmiski ķermeņi, ražete trāpa mērķi, kas nemitīgi maina savu stāvokli. Zinātnieki mēģenē izaudzēt dzīvā radijuma šūniņu, pat to, kas vēlāk sievietes klēpī attīstās par cilvēku, *Homo sapiens*. Pirmajā konkursa braucienā devušās automašīnas, ko prasmīgi vada elektroniska iekārta, roboti.

Ekonomikas prognozēšana ar tādiem panākumiem lepoties nespēj. Tautsaimniecībā cēloņsakarības ir krietni sarežģītākas. Rītidienu iespējams redzēt tikai caur varbūtības prizmu. Tas nav pesimista, bet gan prakses apstiprināts viedoklis.

Prognoze konkrēti norāda noteiktu nākotnes rezultātu. Scenārijs apraksta nosacījumus, kas mijiedarbībā panākšot noteiktu sniegumu.

Ja nosacījumi būs atšķirīgi, cits arī būšot gaidāmais rezultāts. Dažādi scenāriji – dažādi rītdienas pareģojumi.

2.9.2. Valsts ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija

Noteicošais mērķis un nosacījums. Tirgus ekonomika ir sociālistiskās plānsaimniecības pretstats un noliegums. Tas gan nenozīmē, ka ekonomikas kuģis brauc pa tirgus okeāna viļņiem, tikai stihijas dzīts, bez mērķa sasniegt noteiktu ostu, bez navigācijas kartēm un kompasa. Jā, nav vairs direktīvu plānu, kad visiem tautsaimniecības līmeņiem, katrai tās šūniņai tika strikti noteikts, ko, cik, kā un kad ražot, kam par kādu cenu sniegt kādus pakalpojumus. Arī tirgus ekonomika pazīst plānus, programmas, stratēģijas – konkrētus uzdevumus, kas jāīsteno noteiktā laika sprīdī.

Latvijas tautsaimniecības turpmākā attīstība līdz pat 30 gadu ilgā periodā balstīsies uz valsts ilgtermiņa ekonomisko stratēģiju. Daudzpusīgā dokumentā tiek pirmām kārtām noteikts ekonomikas tālākās izaugsmes galamērķis un prioritātes. Šī stratēģija ir konstruktīvs pamats, izstrādājot vidējā termiņa plānus pieciem līdz desmit gadiem. Vienotu sistēmu noslēdz īstermiņa pasākumu plāni vienam līdz trīs gadiem. Latvijas ilgtermiņa ekonomiskās stratēģijas noteicošais mērķis ir – sasniegt attīstīto valstu dzīves standartiem atbilstošu valsts iedzīvotāju labklājības līmeni.

Šī vēsturiskā uzdevuma īstenošanas galvenais nosacījums – divdesmit līdz trīsdesmit gados panākt piecpadsmit Eiropas Savienības valstu vidējo iekšzemes kopprodukta līmeni uz vienu iedzīvotāju. Tāds ir valdības lēmuma formulējums.

Stratēģijas saturs. Problēmai ir daudz aspektu. *Pirmkārt*, jānosaka ilgtermiņa stratēģijas īstenošanas etapi. Būtu liels panākums, ja piecpadsmit gadu laikā (ap 2015. gadu) Latvijas IKP, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, sasniegtu ES – 15 valstu pašreizējo šī rādītāja līmeni. To varētu uzskatīt par stratēģijas īstenošanas pirmo etapu. Šajā laika posmā Eiropas Savienības veterāni nestāvēs uz vietas. To IKP pieaugs. Mainīsies arī iedzīvotāju skaits. Nākamajā etapā ir runa par pakārtotu

uzdevumu – pēc minētā IKP rādītājs varētu lidzināties 15 ES dalībvalstu vidējam rādītājam. Abu etapu uzdevumu izpilde ir tieši atkarīga no konverģences tempa, tas ir, no IKP atšķirīgo līmeņu samazināšanas procenta. Šim tempam līdz 2010. gadam jābūt ne mazāk kā 5 % ik gadu. Atkarībā no konverģences iespējamā tempa, kuru iespaido gan iekšējie, gan ārējie attīstības faktori, analītiķi nosaka dažādus valsts ilgtermiņa ekonomiskā stratēģijas mērķa priekšnosacījumu īstenošanas scenārijus. *Otrkārt*, IKP augstie attīstības tempi uz vienu iedzīvotāju vēl nenozīmē, ka automātiski tikpat strauji palielināsies iedzīvotāju labklājība, to dzīves kvalitāte. 2003. gadā tika lēsts, ka IKP apjoms uz vienu ES (15 valstis) iedzīvotāju ir aptuveni trīs reizes augstāks nekā Latvijā. Ir pamats domāt, ka starpība iedzīvotāju labklājības līmenī bijā lielāka. Salīdzinot lieli ir sociālie labumi (pensijas, bērnu nauda, bezdarbnieku pabalsti, veselības aprūpes pakalpojumi u. c.), ko saņem ES – 15 dalībvalstu iedzīvotāji.

Valsts ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija nosaka satur arī virkni vispārēju nosacījumu, lai stratēģiskais mērķis tiktu īstenots. Tā ir raksturotas reālas attīstības tendences un iespējas, priekšrocības sakarā ar Latvijas iestāšanos ES, arī trūkumi un riski, ekonomiskās politikas prioritātes. Īpaši aprakstīti ilgtermiņa attīstības varbūtējie scenāriji atkarībā no tā, kā veidosies ārējās vides apstākļi un kādi būs secīgie stratēģijas īstenošanas rezultāti. Vēlreiz paskaidrosim: scenāriji nav prognozes. Abas kategorijas apvieno varbūtība. Prognoze pavēsti, kāds rezultāts gaidāms noteiktā laika posmā. Scenārijs rūpīgi analizē attīstības iekšējos un ārējos varbūtējos nosacījumus, lai teiktu, ka ar vienu nosacījumu kombināciju rezultāts gaidāms šāds, ar atšķirīgu kombinācijas rezultātu, domājams, būs cits.

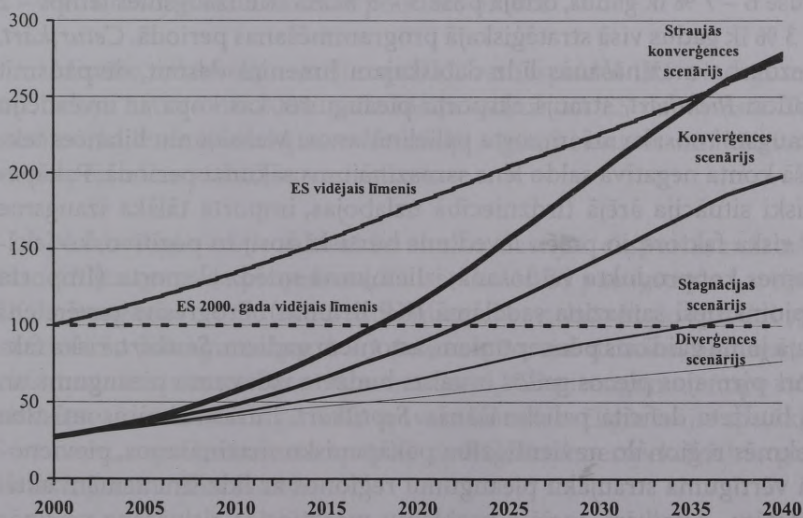
2.9.3. Konverģences temps un ilgtermiņa attīstības scenāriji

Četru scenāriju vietā viens. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas speciālisti Latvijas ilgtermiņa attīstībai izstrādājuši četrus scenārijus: IKP uz vienu iedzīvotāju lēno izaugsmi pārstāv stagnācijas scenārijs un diverģences scenārijs. Krietni ātrāku augšupeju – lēnās konverģences scenārijs un straujās konverģences scenārijs. Pirmie divi scenāriji savu aktualitāti zaudējuši – tie paredz Latvijas attīstību

ārpus Eiropas Savienības. Lēnās konverģences scenāriju Ekonomikas ministrijas speciālisti veidojuši, ja Latvija kļūtu ES dalībvalsts nevis 2004. gada pavasarī, bet krietni vēlāk, proti, pēc 2010. gada. Tātad reāli paliek tikai ātrās konverģences scenārijs. Četrus scenāriju aprēķiniem un aprakstam bija nozīme 2001. gadā, kad tika apstiprināta valsts ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija. Šodien nekas jaunāks sabiedrībai nav darīts zināms. Viens vienīgs scenārijs bez alternatīvas pārvelk krustu scenāriju idejai. Nepārsteigsimies ar secinājumiem. Ieskatīsimies Ekonomikas ministrijas speciālistu izstrādātajos konverģences scenārijos.

2.1. diagramma

Latvijas IKP līmeņa uz vienu iedzīvotāju salīdzinājums ar ES* vidējo līmeni**¹
(ES 2000. gadā = 100 %)

* ES 15 dalībvalstis

** vidējie ES IKP ikgadējie pieauguma tempi scenārijos pieņemti 2 – 3 % robežās

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. - EM, R., 2001. jūnijs, 142. lpp.

Straujās konverģences scenārija saturs. Kādi ir nosacījumi, ar kuriem īstenosies, būs reāls straujās konverģences scenārijs? *Pirmkārt*, Latvijas attīstība ES sastāvā, kas nodrošinās pieeju brīvam un plašam tirgum, piesaistīs papildu investīcijas, bet konkurence spiedīs efektīvi saimniekot. *Otrkārt*, pāreja no līdzšinējā saimniekošanas modeļa, kas ievērojamā mērā balstās uz lēta darbaspēka izmantošanu, pieejamo dabas resursu ekspluatāciju un produkcijas ražošanu ar mazu pievienoto vērtīgumu, uz mūsdienīgu konkurētspējīgu modeli, kuru raksturo zināšanas, ietilpīga ražošana un pakalpojumu sniegšana, augsto tehnoloģiju aktīva izmantošana. Vienlaikus ekonomikas pārstrukturizācija, reindustrializācija tradicionālajās tautsaimniecības nozarēs, t. i., augšupeja uz jaunās tehniskās un tehnoloģiju bāzes, sekmējot jaunu postindustriālu ražotņu attīstību un informāciju sabiedrības veidošanos. *Treškārt*, Latvijas IKP augsti pieauguma tempi perioda pirmajā pusē 6 – 7 % ik gadus, otrajā pusē 3 – 5 %. ES IKP izaugsmes temps – 2 – 3 % ik gadus visā stratēģiskajā programmēšanas periodā. *Ceturtkārt*, bezdarba mazināšanās līdz dabiskajam līmenim desmit, divpadsmit gados. *Piektkārt*, straujš eksporta pieaugums, kas kopā ar investīciju izaugsmi nosaka arī importa palielināšanos. Maksājumu bilances tekosā konta negatīvā saldo lēns samazinājums sākuma periodā. Pakāpeniski situācija ārējā tirdzniecībā uzlabojas, importa tālāka izaugsme ir riska faktors, jo preču ievadums burtiski aprij to pozitīvo, ko iekšzemes kopprodukta veidošanā, izlietojumā sniedz eksports. (Importa apjoms tieši samazina sadalāmā IKP lielumu). Progresīvs pavērsiens šajā jomā gaidāms pēc septiņiem, astoņiem gadiem. *Sestkārt*, riska faktors pirmajos piecos gados ir valsts budžeta izdevumu pieaugums un šī budžeta deficīta palielināšanās. *Septītkārt*, infrastruktūras attīstība sekmēs reģionālo nevienlīdzību pakāpenisku mazināšanos, pievienotā vērtīguma straujāku pieaugumu reģionos ar līdz šim zemām aktivitātēm. *Astotkārt*, sociālo problēmu mērķtiecīga risināšana veicinās darbaspēka lielāku atdevi.

Viss minētais tikai īsumā raksturo tos nosacījumus, kas, pēc Ekonomikas ministrijas speciālistu domām, spēj nodrošināt straujās konverģences scenārija īstenošanu. Vai pastāv iespēja, ka pat ar visu šo

nosacījumu izpildi iecerētais scenārijs nekļūs par realitāti? Protams, tāda iespēja pastāv. Jo katram nosacījumam ir savs skaitlisks raksturojums un, ja šie raksturojumi nesasniegs paredzēto līmeni, attīstība noritēs pēc cita scenārija.

Nelabvēlīgie ārējie apstākļi. Ekonomikas ministrijas scenāriju autori brīdina no iespējamiem nelabvēlīgiem ārējiem apstākļiem:

- ❖ pasaules ekonomikas attīstības nevienmērīgs temps, kad labvēlīgiem gadiem seko stagnācijas vai recesijas periodi;
- ❖ lēns ES ekonomiskās izaugsmes temps pēc ES paplašināšanās perioda;
- ❖ Krievijas ekonomiskās politikas likloči.

Minētie nelabvēlīgie ārējie apstākļi var iespaidot IKP pieaugumu arī tad, ja Latvija no 2004. gada maija attīstās kā ES dalībvalsts. Tas nozīmē, ka lēnās konverģences scenārijs saglabā savu nozīmi kā viens no iespējamiem attīstības variantiem.

Nelabvēlīgie ārējie faktori ierobežos Latvijas eksportu, mazinās tās IKP izaugsmi. Ja pieņemam, ka iestāšanās ES paaugstinās Latvijas IKP pieauguma tempu par 2 procentiem, bet nelabvēlīgie apstākļi samazinās šo pieaugumu par 2 – 1 procentiem, tad attīstība, domājams, ritēs tuvu lēnās konverģences scenārijam. IKP pieauguma tempu būtiski iespaidos tas, cik ilgu laiku aptvers šie nelabvēlīgie ārējie apstākļi. Nezināmi, neprognozējami apstākļi stratēģiskajā perspektīvā būs gan lielākā, gan mazākā skaitā.

Stratēģiskā mērķa sasniegšanas termiņi. Pēc straujās konverģences scenārija, Latvijas IKP uz vienu iedzīvotāju sasniegs pēc šī rādītāja 15 ES valstu šodienas līmeni ap 2020. gadu, pēc lēnās konverģences scenārija – ap 2026. gadu. Atklāts paliek jautājums, kad tiks sasniegts attiecīgais labklājības līmenis.

Kad Latvijas IKP apjoms uz vienu iedzīvotāju sasniegs šī rādītāja vidējo nākotnes līmeni 15 ES valstīs, t. i., pēc resursu atdeves sasniegs Rietumeiropu? Pēc straujās konverģences scenārija, tas varētu notikt ap 2035. gadu, pēc konverģences scenārija – kaut kad aiz stratēģiskā horizonta (sk. 2.1. diagrammu). Tā nebūt nav pesimistiska zīlēšana, bet nopietnu varbūtēju aprēķinu rezultāts.

Nav nekā vieglāka kā kritizēt un lupatu lēveros saplūnīt minētos scenārijus. Atliek apšaubīt izvēlētos scenāriju veidošanas faktoros un pieņemt citus Latvijas tautsaimniecības attīstības varbūtējos nosacījumus. Droši var apgalvot; mūsu valsts iekšzemes kopprodukta reālā izaugsme noritēs pēc kaut kāda trešā, mums šodien nezināma scenārija. Neviens, pat viskvalificētākais prognozētājs visā pasaulē pašreiz nespēj paredzēt, kādi būs Latvijas ekonomikas augšupejas konkrētie praktiskie apstākļi pēc 10 – 15 – 25 gadiem. Prognoze pat tuvākajam gadam ļoti reti sakrīt ar faktisko izaugsmi. Minētie divi scenāriji – straujās konverģences scenārijs un konverģences scenārijs – ir vērā ņemams orientieris un brīdinājums valsts ekonomiskajai politikai. Katru gadu gūtais rezultāts būtu jāsalīdzina ar scenārija rādītājiem un pēc vispusīgas analīzes jāīsteno mērķtiecīgi korigējoši pasākumi. Vienīgi tā spēsim realizēt valsts ilgtermiņa ekonomiskās stratēģijas mērķi. Ceļš uz baznīcu ir tāls un visai grūbūains.

2.9.4. Ekonomiskās politikas prioritātes

Prioritāšu raksturojums. Valsts ilgtermiņa ekonomiskās stratēģijas, tās mērķa praktiskā realizēšana prasa īstenot noteiktas ievirzes ekonomisko politiku. Citiem vārdiem, šai politikai šodien, rīt, visā stratēģiskajā nākotnē jāvadās pēc precīzi formulētām prioritātēm. Dzirdēts uzskats, ka esot tikai viena prioritāte – iedzīvotāju dzīves līmeņa celšana. Tam nevar piekrist: tas būtu valsts ilgtermiņa ekonomiskās stratēģijas izvirzītā mērķa vienkāršs atkārtojums. Prioritātēm jānosaka, kas galvenokārt darāms, lai visas izaugsmes laika horizontos stratēģiskais mērķis pakāpeniski tiktu īstenots. Ekonomikas ministrija valsts ekonomiskajai politikai noteikusi šādas prioritātes:

- ✓ ekonomikas funkcionēšanai labvēlīgu nosacījumu veidošana;
- ✓ efektīvu un konkurētspējīgu nozaru struktūras izveidošanas stimulēšana;
- ✓ sociālo disproporciju un risku mazināšana.

Patiešām, tikai tad, ja saimniekošanas spēles noteikumi ir labvēlīgi gan uzņēmējiem, gan darba ņēmējiem, ekonomika spēj efektīvi augt, mērķtiecīgi attīstīties.

Tautsaimniecības struktūras pārkārtošana nav vienreizējs, īslaicīgs process. Šodien nav iespējams paredzēt, kādas pārmaiņas struktūrā kļūs nepieciešamas pēc 15 – 20 gadiem. Šaubu nav, ka tāda nepieciešamība nobriedīs.

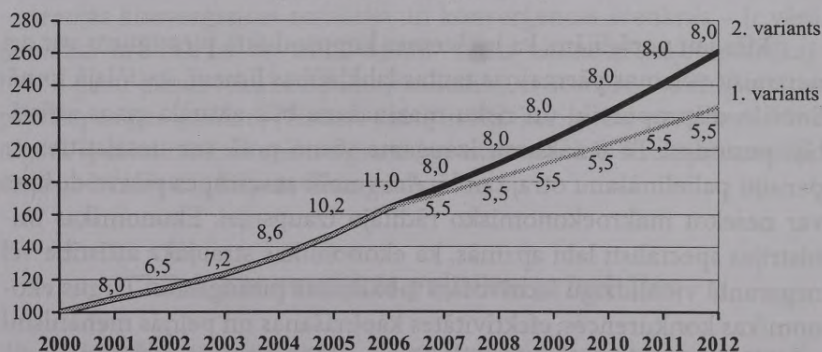
Mēs jau norādījām, ka iekšzemes kopprodukta pieaugums var arī neizraisīt vēlamas pārmaiņas tautas labklājības līmenī, sociālajā jomā. Sociālo disproporciju un risku mazināšana būs aktuāla visos attīstības periodos. Tā ienākumu izaugsme vienā polā var nesaistīties ar pensiju palielināšanu otrajā polā. Arī veselības aprūpes pilnveidošana var nesekot makroekonomisko rādītāju izaugsmei. Ekonomikas ministrijas speciālisti labi apzinās, ka ekonomikas straujāka attīstība vēl negarantē vienlīdzīgu iedzīvotāju labklājības pieaugumu. Tirgus ekonomikas konkurences, efektivitātes kāpināšanas un peļņas mehānismi ir brīžiem vienaldzīgi pret sociālajām problēmām. Ekonomikas teorijā varam lasīt par tirgus fiasko sociālajā jomā. Var gadīties, ka atpalikšana sociālo pasākumu īstenošanā sāk bremsēt tautsaimniecības kopējo izaugsmi. Nav šaubu, ka ekonomiskā un sociālā attīstība ir vienas un tās pašas medaļas – viena procesa – cieši saistītas divas puses, kuru līdzsvarošana ir valsts pienākums. Nav normāli, ja ar IKP augstiem attīstības tempiem kārtējais valsts budžets taupības nolūkos sašaurina asīgnējumus sociālajā, arī kultūras laukā. Prioritātes tiek formulētas un valstiski apstiprinātas, lai tās tiktu ievērotas vienmēr un visur.

2.9.5. Vidējā termiņa IKP izaugsmes prognoze

IKP izaugsmes prognozes līdz 2012. gadam varianti. Ekonomikas ministrija IKP izaugsmes prognozi vidējā termiņa periodam – līdz 2012. gadam izstrādājusi divos variantos: *pirmais variants* – lēnākās izaugsmes prognoze, *otrais variants* – dināmiskās izaugsmes prognoze. Šinī gadījumā var droši runāt par ekonomiskās attīstības scenārijiem. Minēto variantu atšķirības saistās ar to, ka iespējamās būtiskās svārstības iekšējā un ārējā pieprasījuma iedarbībā uz IKP izaugsmes tempu. Latvijas IKP attīstības prognozes varianti grafiski raksturoti 2.10. zīmējumā.

2.10. zīmējums

Latvijas iekšzemes kopprodukta prognoze¹
(procenti, 2000.g. = 100)

Faktori, kas noteiks turpmāko IKP izaugsmi. IKP izaugsmes faktori darbosies ar dažādu intensitāti. Atzīmējami sekojošie galvenie faktori: *pirmkārt*, iekšējā pieprasījuma tālākais, stabils pieaugums; *otrkārt*, eksporta paplašināšanās, kas būs saistīta ar valsts konkurētspējas nostiprināšanos galvenokārt ES vienotajā tirgū kā arī NVS dalībvalstu tirgū; eksporta apjomu regulēs arī ārējās konjunktūras apstākļi; *treškārt*, investīciju piesaistes aktivitāte.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 52. lpp.

Prognozējamā periodā IKP izaugsmes faktoru iedarbība izraisīs zināmās attīstības pretrunas. Tā IKP pieaugums izraisīs gan nominālās, gan reālās darba samaksas palielināšanos. Neizbēgami izaugs produkcijas un pakalpojumu ražošanas izmaksas un preču cenas. Tas draud samazināt Latvijas preču konkurētspēju kā iekšējā tā ārējā tirgū. Pēc speciālistu vērtējuma, tas negatīvi iespaidos pieprasījumu tādās rūpniecības nozarēs, kuru līdzšinējā konkurēt spēja pārsvarā ir saistīta ar lētā darbaspēka izmantošanu, piemēram, tekstilrūpniecībā, mašīnbūvē u. c.

Kā redzējām Latvijas uzņemšana Eiropas Savienībā sekmēja Republikas eksporta ievērojamu pieaugumu gan uz ES dalībvalstīm, it sevišķi uz Lietuvu un Igauniju, gan arī uz NVS, visupirms uz Krieviju. Tiek prognozēts, ka šāda pozitīvā tendence īstenosies arī turpmākajos gados. Joprojām aktuāls būs eksporta importa apjomu samērs. Eksporta paplašināšana prasa arvien jaunas investīcijas. Pēdējās nevar īstenot bez papildus importprodukcijas piegādēm. Dzīves līmeņa kāpums tāpat palielina pieprasījumu pēc importa precēm. Ekonomikas ministrijas speciālisti brīdina, ka šī sakarība neļaujot būtiski uzlaboties maksājumu bilances tekošā konta deficītam, kaut gan šajā periodā lielāku ieguldījumu IKP izaugsmē sāks sniegt eksportorientētās nozares. Pretējā gadījumā disproporcijas (augsts tekošā konta deficīts, paaugstinātā inflācija) var padarīt Latvijas ekonomiku ļoti ietekmējamu dažādu iekšējo un ārējo šoku gadījumā.¹

Sešos gados Latvijas IKP pēc lēnās attīstības varianta pieaugšot par 38 %. Tas vienlaikus nozīmē, ka 2012. gadā 1990. gada līmenis būšot tāpat pārsniegts par 38 %. Pēc dinamiskā variantā izaugsme līdzināšoties 55 %; okupētās Latvijas augstākais līmenis tiktu pārsniegts 1,5 reizes.

IKP prognoze nozaru griezumā. IKP izaugsme vienmēr saistās ar noteiktām izmaiņām tautsaimniecības nozaru struktūrā. Tirgus

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 53. lpp.

regulēšana no vienas puses nosaka pieprasījuma apjomu un nozaru attīstības tempu; no otrās puses valsts ekonomiskā politika mērķtiecīgi vadās no noteiktām prioritātēm nozaru izaugsmes veicināšanā. Ieskatu Latvijas tautsaimniecības nozaru prognozējamās pievienotā vērtīguma (vērtības) izaugsmes tempos sniedz 2.30. tabula.

2.30. tabula

Latvijas iekšzemes kopprodukta prognoze nozaru griezumā¹ (reālais pieaugums procentos pret iepriekšējo gadu)

	2006	2007*	2008 – 2012* (vidēji gadā)
Iekšzemes kopprodukts	11,0	5,5 / 8,0	5,5 / 8,0
Primārās nozares	4,1	4,0 / 5,0	3,2 / 5,0
Apstrādes rūpniecība	6,1	6,0 / 10,0	5,9 / 10,0
Elektroenerģija, gāze un ūdens apgāde	6,1	2,0 / 3,0	2,0 / 3,0
Būvniecība	17,9	10,0 / 17,0	8,4 / 15,0
Tirdzniecība, viesnīcas un restorāni	16,3	6,0 / 7,5	6,0 / 7,1
Transports un sakari	5,4	6,0 / 8,0	6,0 / 7,8
Citi komercpakalpojumi	16,1	5,5 / 8,5	5,5 / 8,4
Sabiedriskie pakalpojumi	3,1	2,0 / 2,5	2,0 / 2,5

* skaitītājā – 1. variants, saucējā – 2. variants

Tiek prognozēts, ka izaugsmes tempu līderis būs būvniecības nozare, jo paredzētas vērienīgas investīcijas. Šīs nozares attīstība var atturēt pret speciālistu celtnieku trūkumu. Prognoze straujam pieaugumam „nozīmējusi” arī apstrādes rūpniecību, ka platāks attīstības solis būs uzņēmumiem, kas ražos visprogresīvākos tehnikas izstrādājumus. Tirdzniecības, viesnīcu un restorānu nozares izaugsme tieši saistās ar iedzīvotāju ienākumu pieaugumu.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 53. lpp

2.9.6. Latvijas IKP izlietojuma prognoze

Valsts ilgtermiņa ekonomiskās stratēģijas īstenošanai visai nozīmīga ir IKP izlietojuma prognoze gan struktūras izmaiņas, gan pieaugumu tempu jomā.

2.31. tabula

Latvijas iekšzemes kopprodukta izlietojuma prognoze¹ (salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, procentos)

	2006		2007		2008-2012 [*] (vidēji gadā)	
	struktūra	pieauguma tempi	struktūra	pieauguma tempi	struktūra (2012. gadā)	pieauguma tempi
Iekšzemes kopprodukts	100	11,0	100	5,5 / 8,0	100	5,5 / 8,0
Privātais patēriņš	61,2	11,0	60,9 / 60,6	6,0 / 8,0	62,3 / 58,9	6,0 / 7,8
Valsts patēriņš	16,8	3,0	16,7 / 16,4	2,5 / 3,0	16,9 / 14,6	2,5 / 2,5
Kopējā pamatkapitāla veidošana	31,7	18,0	32,1 / 33,4	8,0 / 15,0	31,3 / 37,4	6,0 / 11,6
Krājumu izmaiņas	5,2	–	4,9 / 4,2	–	0,0 / 0,0	–
Eksports	44,7	7,6	44,9 / 45,6	7,2 / 11,5	46,5 / 51,2	6,5 / 10,7
Imports	-59,5	8,4	-59,5 / -60,2	6,6 / 10,3	-56,9 / -60,9	6,0 / 9,5
Eksporta-importa saldo	-14,8	–	-14,6 / -14,6	–	-10,4 / -9,6	–

* skaitītājā – 1. variants, saucējā – 2. variants

Būtiskas izmaiņas Latvijas IKP izlietošanas struktūrā netiek prognozētas. Vienīgi atzīmējams ir privātā patēriņa īpatsvara pieaugums 2012. gadā par 1,4 procentpunktiem, salīdzinot ar 2007. gada prognozi. Sešos gados privātais patēriņš pēc lēnākās izaugsmes varianta pieaugšot par 41 %, pēc dināmiskā varianta – par 54 %. Straujākā izaugsme prognozēta kopējā pamatkapitāla veidošanai (investīcijām): pēc 1. varianta – par 44 %, pēc 2. varianta – pat 2 reizes.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 54. lpp

Aktuāla problēma ir un paliek Latvijas produkcijas un pakalpojumu konkurētspējas saglabāšana. Maģistrālais ceļš šai jomā it visās tautsaimniecības nozarēs ir darbietilpības un kapitālietilpības samazināšana. Lai saglabātu IKP augsto izaugsmes tempu nepieciešams kāpināt gan produktivitāti, gan mazināt kapitāla izlietojumu uz produkcijas vienību.

Ekonomikas ministrijas speciālisti brīdina, ka ekonomisko aktivitāšu palielināšanas tempu lielā mērā noteiks arī globālās attīstības dinamika. Ja pasaules attīstītajās valstīs būs zemi izaugsmes tempi, arī Latvijas izaugsme būs mērenāka, atpaliekot no dinamiskā izaugsmes varianta par 2 – 3 procentpunktiem.¹

2.10. Secinājumi

Saikni starp makro – un mikroekonomiku uzskatāmi demonstrē sakars starp pievienoto vērtīgumu (vērtību) un iekšzemes kopproduktu. Pievienotais vērtīgums (vērtība) rodas mikrolīmenī. Lēšot šo rādītāju visā tautsaimniecībā, mēs gūstam pamatu makroekonomiskiem pamatrādītājiem, vispirms iekšzemes kopproduktam. Ja no IKP atskaita amortizācijas atskaitījumus, veidojas tīrais iekšzemes kopprodukts. Šis rādītājs patiešām ir „tīrs” no itin visiem atkārtotā rēķina elementiem. Tālāk atskaitot uzņēmējdarbības netiešos nodokļus, ko patērētājs „jūt” tikai cenas līmenī, iegūstam visai nozīmīgu makroekonomisko pamatrādītāju – nacionālo ienākumu. Visai bieži lasītājs jauc iekšzemes kopproduktu un nacionālo kopproduktu. Pēdējais ietver tikai rezidentu (dotās valsts pilsoņu, Latvijā pastāvīgo iedzīvotāju) jaunradīto vērtīgumu (vērtību) iekšzemē un ārzemēs. Vienlaikus jāizslēdz nerezidentu ienākumi. Tādējādi nacionālais ienākums un nacionālais kopprodukts ir atšķirīgi makroekonomiskie pamatrādītāji.

Nacionālais ienākums ir, *pirmkārt*, tīrs no atkārtota rēķina, no ma-

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 54. lpp

teriālām izmaksām, *otrkārt*, nesatur netiešos nodokļus, ko patērētājs nomaksā valsts vai pašvaldību budžetos un līdz ar to samazina iedzīvotāju patērētāju faktisko pirktspēju. Nacionālais ienākums līdz ar to ir vistīrākais no makroekonomikas pamatrādītājiem un tāpēc vispilnīgāk ļauj spriest par tautsaimniecības izaugsmi. Oficiālā statistika par makroekonomisko pamatrādītāju, kam ir visplašākais tautsaimniecības pieauguma diapazons, uzskata IKP (GDP). Tieši šo rādītāju, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, visbiežāk lieto starptautiskos salīdzinājumos. Šo salīdzinājumu rezultāti ir ne visai precīzi, ainu jauc atšķirīgi valūtas kursi. Bet ne tikai valūtas kursu niķi un stiķi. Faktisko IKP lielumu, ko statistika neuztver, bet tikai aptuveni novērtē, ietekmē ēnu ekonomika un pašražošana (kopā neformālā ekonomika). Šī iemesla dēļ IKP lielums ir aptuvenš rādītājs ar iespējamām novirzēm ar plusa vai mīnusa zīmi. Principiāla nozīme ir pievienotā vērtīguma (vērtības) lielumam pa nozarēm, kas ir pamats iekšzemes kopprodukta nozaru struktūrai. Marksistiskā teorija pakalpojumu sfēras ievērojamu daļu raksturoja kā neražīgu sfēru, kas tautsaimniecības izaugsmi nepalielina. Vēl vairāk, pakalpojumu sfēras jo daudzu nozaru pieaugums tika dēvēts par parazitisma un trūdēšanas pazīmi. Mūsdienu tirgus ekonomikas teorija vadās pēc pieņēmuma, ka ikviens ienākuma saņēmējs ir arī to rādītājs. Šī makroekonomikas teorijas daļa ir nopietnas diskusijas objekts, jo uzņēmējdarbības un saimniekošanas loģika brīžiem liek apšaubīt, vai ikviens ienākums ir IKP palielināšanas avots. Te var minēt ienākumus, izaugot birokrātiskam aparātam, kas tikai samazina kopējos ienākumus, nevis tos vairo.

Samērā jauna problēma ir globalizācijas iespaids uz dažādu tipa valstu IKP izaugsmi. Šī iedarbība ir pretrunīga: rietumu valstīs, kuru uzņēmēji aktīvi investē kapitālus jaunattīstības reģionus (Āzijā, Latīņamerikā, arī Austrumeiropā) IKP pieaugums daļēji tiek bremsēts, vairojas bezdarbs; toties valstīs, kas aicināt aicina ārzemju investorus, gūst nozīmīgus impulsus savu ekonomikas attīstībai. Pēdējos gados augsti IKP izaugsmes tempi (ap 10 %) ir Ķīnai un Indijai. Saskaņā ar prognozēm 2050. gadā Ķīnas iekšzemes kopprodukts būs lielākais pasaulē, apsteidzot ASV IKP apjomu par 26 %.

Iekšzemes kopprodukta izlietojums balstās uz klasisko Dž. M. Keinsa formulu $IKP = C + G + I + E$. Šī formula var kalpot arī IKP lieluma noteikšanai. Jo lielāks ir privātais patēriņš *C*, valsts patēriņš *G*, investīciju lielums *I* un ārējās tirdzniecības pozitīvais saldo *E*, jo lielāks ir dotās valsts IKP. Latvijā IKP samazinātājs nepārprotami ir imports, jo ārējā tirdzniecība ir ar negatīvu saldo un rādītājs *E* rakstāms ar mīnuszīmi.

IKP izlietojums jāpapildina ar nacionālā ienākuma izlietojumu. Nacionālais ienākums veido divus izlietošanas fondus: *pirmkārt*, kopējā patēriņa fondu; *otrkārt*, uzkrāšanas jeb investīciju fondu. Aktuāla problēma ir proporcija starp uzkrāšanas un patēriņa fondu, jo te saduras šīsdienu un rītdienas intereses. Tas ir nopietns stratēģisks jautājums, kam turklāt ir stingri izteikta politiska ievirze. Demokrātiskā valstī politiskās partijas, vadoties pēc saviem mērķiem, cīnās par nacionālā ienākuma noteiktu izlietošanas struktūru. Tam praktiski ir tiešs sakars ar valsts budžeta izdevumu struktūru un lielumu.

Sabiedrības un politisko spēku uzmanības centrā ir IKP dinamika. Latvijas IKP lielums, pārejot uz tirgus ekonomiku, no 1991. gada līdz 1995. gadam saruka par pusi. Attiecīgi pazeminājās iedzīvotāju dzīves līmenis. Šīs negatīvās parādības pamatcēloņi ir šādi: *pirmkārt*, Latvija atraisījās no PSRS tautsaimnieciskā kompleksa, kas saistījās ar tirgu zaudēšanu; *otrkārt*, šo procesu vēl sekmēja PSRS sabrukums un SEPP likvidācija, *treškārt*, Latvijas ražošanas un pakalpojumu nozaru tehniski tehnoloģiskā atpalicība, kas neļāva sekmīgi iesaistīties konkurencē Rietumu tirgos; *ceturtkārt*, kļūdas denacionalizācijā un privatizācijā, kas kavēja īstenot efektīvu struktūrpolitiku, piesaistīt pircējus, *piektkārt*, Krievija valstu starpā palika. Latvijas produkcijas pamata importētāja. Šīm attiecībām bija nenoteiktības zīmogs. To brīžiem noteica gan politiskais spiediens, boikota nopietni draudi, gan Krievijas ekonomiskā krīze, kad Krievijas importētāji nespēja norēķināties par pasūtīto un saņemto precī. Latvijas-Krievijas ekonomisko attiecību stabilizācijas faktors bija un ir tranzīts, tās infrastruktūras izmantošana (dzelzceļš, ostas, pārkraušanas termināli, cauruļvadi).

Latvija noteicošais ārējās tirdzniecības partneris ir ES dalībvalstis (2006. gadā eksportā 75 %, importā – 76 %) Latvijas iestāšana Eiropas Savienībā veicināja Latvijas eksportu uz visam valstu grupām, sevišķi uz ES – 15 un NVS. Līdz ar eksportu un investīcijām ievērojami aug importa apjoms.

IKP izlietojuma lieluma veidošanā visai nozīmīgs ir preču eksporta importa samērs. Preču kā eksporta, tā importu veido gan attiecīgā produkcijā (ražojumi, izstrādājumi), gan pakalpojumi. Eksports palielina IKP izlietošanas potenciālu, imports to mazina. Latvijai raksturīga ārējās tirdzniecības bilance ar negatīvu saldo. Aprēķinot maksājumu bilances tekošo kontu, ārējo pakalpojumu bilances pozitīvais saldo tekošā konta deficītu mazina. Pēdējos gados importa apjoma pārkums nedaudz sarūk. 2005. gadā Latvijā starpība starp preču eksportu un importa līdzinājās – 68 % par labu importam, Igaunijā – 31 %, Lietuvā – 32 %.

Latvijā izstrādāta valsts ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija. Tās noteicošais mērķis ir sasniegt attīsto valstu dzīves standartiem atbilstošo Republikas iedzīvotāju dzīves līmeni. Šī atbildīgā uzdevuma īstenošanas galvenais nosacījums – 20 – 30 gadu laikā panākt piecpadsmit Eiropas Savienības vecāko dalībnieku vidējo iekšzemes kopprodukta līmeni uz vienu iedzīvotāju. Šodien ir aktuāls ir Latvijas IKP pieaugums tuvākajos sešos gados. EM izstrādājusi IKP izaugsmes prognozi 2007 – 2012 gadiem divas variantos (scenārijos). *Pirmais variants*, ievērojot iespējamo iekšējo un ārējo nelabvēlīgu iedarbību, paredz lēnāku attīstību, *otrais variants*, ievērojot iekšējo un ārējo faktoru pozitīvu iedarbību – dināmisku attīstību. Saskaņā ar pirmo scenāriju IKP prognozējamais vidējais ikgadējais pieauguma temps būšot ap 5,5 %, pēc otrā scenārija ap 8,0 %. Sešos gados IKP izaugsme līdzināšoties: pēc pirmā varianta – 38 %, pēc otrā varianta – 55 %. Līdz ar to 1990. gada līmenis būšot pārsniegts pēc pirmā varianta par vairāk nekā vienu trešdaļu, pēc otrā varianta – pusotras reizes.

2.11. Pamattermiņu tulkojums

amortizācijas atskaitījumi	<i>capital consumption allowance (depreciation)</i>	амортизационные отчисления
darba alga	<i>wages</i>	заработная плата
dubultais rēķins	<i>double counting</i>	двойной отчёт
ēnu ekonomika	<i>hidden economy</i>	теневая экономика
galaprodukts	<i>final product</i>	конечный продукт
iekšzemes kopprodukts	<i>gross domestic product (GDP)</i>	внутренний валовый продукт
krājumi	<i>reserves, stocks</i>	запасы
makroekonomiskie pamatrādītāji	<i>main macroeconomic indicators</i>	основные показатели макроэкономии
nacionālais ienākums	<i>national income</i>	национальный доход
nacionālais kopprodukts	<i>gross national product</i>	национальный валовый продукт
neresidenti	<i>nonresidents</i>	нерезиденты
pašražotā iekārta	<i>self - produced equipment</i>	оборудование собственного производства
peļņa	<i>profit</i>	прибыль
pievienotais vērtīgums (vērtība)	<i>value added</i>	добавленная ценность (стоимость)
procents	<i>interest</i>	процент
rente	<i>rent</i>	рента
rezidenti	<i>residents</i>	резиденты
sabiedriskais kopprodukts	<i>gross social product</i>	общественный валовый продукт
saimnieciskais apgrozījums	<i>turnover</i>	хозяйственный оборот
sociālie maksājumi	<i>social payments</i>	социальные платежи
starpprodukts	<i>intermediate product</i>	промежуточный продукт
tīrais iekšzemes produkts	<i>net domestic product</i>	чистый внутренний продукт
uzņēmējdarbības netiešie nodokļi	<i>entrepreneurship indirect taxes</i>	косвенные налоги предпринимательства

2.12. Uzdevumi

1. Materiālās izmaksas – Ls 2 miljardi.
Amortizācijas atskaitījumi – Ls 150 miljoni.
Uzņēmējdarbības netiešie nodokļi – Ls 100 miljoni.
Ražošanas resursu ienākumi – Ls 1,5 miljardi.
Aprēķināt: iekšzemes kopproduktu, tīro iekšzemes produktu, nacionālo ienākumu.
2. **Sastādīt** sākuma datus uzdevumam, kas rada iespēju aprēķināt iekšzemes kopprodukta un nacionālā kopprodukta lielumu.
3. Nacionālā ienākuma lielums – Ls 2 miljardi.
Eksports – Ls 180 miljoni.
Imports – Ls 230 miljoni.
Kopējais patēriņu fonds – Ls 1,2 miljardi.
Aprēķināt naudas summu, ko var novirzīt investīcijām.

2.13. Pašpārbaudes jautājumi

1. Kāds ir sakars starp pievienota vērtīgumu (vērtību) un iekšzemes kopproduktu?
2. Kāpēc tieši iekšzemes kopprodukts raksturo kādas valsts ekonomisko attīstību?
3. Kas veido iekšzemes kopproduktu?
4. Kāpēc amortizācijas atskaitījumi ir IKP sastāvdaļa?
5. Kādās nozarēs veidojas IKP?
6. Kur neveidojas IKP un kāpēc?
7. Kāda ir tīrā iekšzemes produkta būtība?
8. Ar ko atšķiras nacionālais ienākums no iekšzemes kopprodukta?
9. Ar ko atšķiras nacionālais kopprodukts no iekšzemes kopprodukta?
10. Kā aprēķināt IKP pēc izdevumiem un pēc ienākumiem?
11. Ar ko atšķiras reālais IKP no nominālā IKP?
12. Kādi ir IKP izlietojuma formulas elementi?
13. Kā tiek izlietots nacionālais ienākums?
14. Kādi faktori noteica Latvijas IKP dinamiku 90. gadu pirmajā pusē?
15. Kas noteica Latvijas IKP straujo izaugsmi 2005. – 2006. gados?
16. Kāds ir Latvijas IKP izaugsmes prognožu variantu saturs?
17. Kāda ir Dž. M. Keinsa teorijas par galējo tieksmi patērēt būtība?
18. Kāda ir M. Frīdmena permanento ienākumu teorijas būtība?
19. Kas raksturīgs Franko Modiljāni dzīves cikla koncepcijai?
20. Kā Latvijas tautsaimniecībā darbojas E. Engelsa likums?
21. Kādas Latvijas rūpniecības nozares ražo visvairāk eksportprodukcijas?
22. Kāda ir Latvijas eksporta ģeogrāfija?
23. Kā Latvijas iestāšanās ES iespaidoja Republikas eksportu?
24. Kādas preces Latvija visvairāk importē?

25. Kāda nozīme ir eksporta importa apjomu samēram IKP izaugsmei?
26. Kādas ir Latvijas valsts ilgtermiņa ekonomiskās stratēģijas noteicošais mērķis?
27. Kādas prioritātes jāievēro, attīstot Latvijas tautsaimniecību?
28. Kāds saturs ir globalizācijas procesam
29. Kādi argumenti ir globalizācijas cildinātajiem, kādi tās kritiķiem?
30. Kā ilgstoši perspektīvā mainīsies spēku samērs starp pasaules varenākām valstīm?

3. nodaļa. Ekonomikas izaugsmes mehānisms

Pēc gandrīz piecdesmit padomju okupācijas gadiem, pārejas perioda saimnieciskā krituma Latvijas iedzīvotāju dzīves līmeņa kāpums ir atkarīgs no Republikas ekonomikas efektīvās izaugsmes. Izvirzās jautājums, kāds ir šis izaugsmes mehānisms?

3.1. Atražošanas veidi

Ražošana un pakalpojumu sniegšana prasa nepieciešamo ražošanas resursu izlietojumu. Izlietotais jāatjauno jeb citiem vārdiem jāat-ražo. Jāatšķir sašaurinātā atražošana, vienkāršā atražošana, paplašinātā atražošana.

Sašaurinātā atražošana. Šis atražošanas veids nozīmē, ka nākošajā periodā tiks pielietots mazāk resursu un būs mazāks gala rezultāts – pievienotā vērtīguma (vērtības) kopsumma jeb iekšzemes kopprodukts. Sašaurinātā atražošana īstenojas arī tad, ja pazeminās ražošanas resursu pielietošanas atdeve. Šāda nepievilcīgā realitāte raksturīga recisejas (krīzes) fāzē.

Sašaurinātā atražošana bija raksturīga Latvijas ekonomikai 20. g. s. deviņdesmito gadu pirmajā pusē. Iemesls – plānsaimniecības radītās sistēmas sabrukums, līdzšinējo sakaru pārtraukšana, daudzu uzņēmumu konkurences nespēja jaunajos tirgus ekonomikas apstākļos. Ievērojami saruka pielietoto ražošanas resursu daudzums. Darba spēka jomā bija vērojams liels bezdarbnieku skaits.

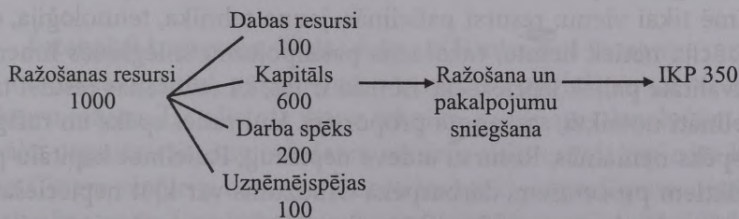
Vienkāršā atražošana. Šis atražošanas veids raksturojas ar to, ka pielietotais resursu daudzums un to atdeve paliek nemainīga kā rezultātā nemainās pievienotā vērtīguma (vērtība) koplielums, iekšzemes kopprodukta apjoms. Šāds variants arī iespējams īpatnējos apstākļos, kad pieaug pielietoto ražošanas resursu daudzums, bet samazinās to atdeve. Šāda mīdināšanās uz vietas tiek dēvēta arī par stagnāciju. Lat-

vijas IKP līmenim vienkārša atražošana bija raksturīga 1994. gadā un 1999. gadā salīdzinot ar iepriekšējo gadu, Japānai – jaunā gadu tūkstoša sākuma periodā.

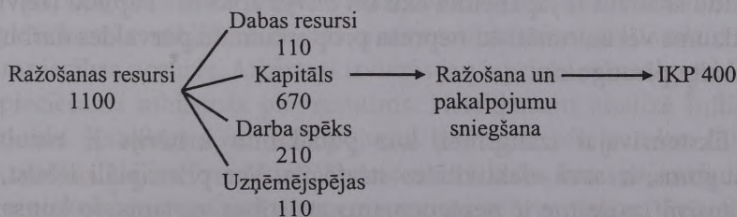
Paplašinātā atražošana. Šis atražošanas veids ir identisks ar ekonomikas izaugsmi. Tā īstenošanas varianti: a) lielāks ražošanas resursu daudzums un to atdeves kāpums; b) lielāks ražošanas resursu daudzums pie iepriekšējā to atdeves līmeņa; c) mazāks ražošanas resursu daudzums un ievērojami lielāka to atdeve. Pēdējais variants ir visefektīvākais, bet realizējas visai reti. Ekonomikas izaugsme pašlaik pasaulē notiek galvenokārt pēc pirmā varianta nosacījumiem. Arī Latvijas IKP straujais pieaugums norisinās, piesaistot ikgadus papildus ražošanas resursus un kāpinot to atdevi. Par to liecina gan uzkrāto investīciju palielinājums, gan darba apmaksas fonda izaugsme un bezdarba mazināšana, gan darba ražīgā spēka un uzņēmējdarbības peļņas pieaugums.

Vienkāršots nosacīts piemērs raksturo šo paplašinātās atražošanas variantu.

Bāzes gadā:

Nākošajā gadā:

Kā redzam ražošanas resursi palielinājušies par 10 %, iekšzemes kopprodukts par 14,3 %.

Iespējami arī citi varianti, kad vieni ražošanas resursi aug, citi mazinās. Tā augot produktivitātei var palielināties kapitāls, bet samazināties darba spēka pielietojums. Iespējama arī dabas resursu ekonomija. Visprogresīvākais variants īstenojas tad, ja mazāka kļūst gan kapitālietilpība, gan darbietilpība.

3.2. Ekstensīvā un intensīvā ekonomikas izaugsme

Paplašinātās atražošanas variantus var raksturot arī kā ekstensīvo un intensīvo ekonomikas izaugsmi. Ekstensīvā izaugsme atbilst variantam b), intensīvā izaugsme – variantiem a) un c).

Ekstensīvā ekonomikas izaugsme. Liekas elementāra ir atziņa: vairāk resursu, lielāks rezultāts. Šī atziņa nebūt nav precīza. Ražošanas resursiem jābūt noteiktās proporcijās. Ja mēs visus resursus palielināsim vienāda mērā, piemēram, par 20 %, tad tas vēl nenozīmē, ka IKP arī pieaugs tieši par 20 %. Ekstensīvais ekonomikas izaugsmes variants nozīmē tikai vienu: resursi palielinās, jauna tehnika, tehnoloģija, organizācija netiek lietota; ražošanas pakalpojumu sniegšanas līmenis, arī kvalitāte paliek iepriekšējā. Būtiski ir tas, ka ražošanas resursi tiek palielināti noteiktā, saskaņotā proporcijā. Jaunrades spēks un ražīguma spēks nemainās. Resursu atdeve nepieaug. Palielinot kapitālu par noteiktiem procentiem, darbaspēka daudzums var kļūt nepieciešams citā vieta. Variantu ir atliku likām. Stratēģiskiem aprēķiniem ir jāatrod vislētākais nākotnes variants. Vai vienmēr atbilstoši darba vietu papildu skaitam ir jāpalielina ēku un būvju apjoms? Papildu izejvielu daudzums vēl automātiski neprasa proporcionālu pārvaldes darbinieku skaita pieaugumu.

Ekstensīvajai izaugsmei, kur panākumu kritērijs ir rezultāta pieaugums, ir sava efektivitātes stratēģija. Var principiāli iebilst, ka ekstensīvā izaugsme ir nepieņemams attīstības variants, jo konservē

atpalcību, dod vislētāko pieauguma tempu. Vienlaikus šis variants var izrādīties vislētākais. Nav nepieciešams darbs ar elektroniku bruņotu iekārtu, datori, kvalificēts darbaspēks, speciāli gatavotas izejvielas, materiāli un tamlīdzīgi. Ekstensīvā ekonomikas izaugsme prasa papildus resursu stingru proporcionalitāti.

Bet ne tikai: nepieciešams papildu pieprasījums, lai ekstensīvā variantā būtu vajadzīgs papildu piedāvājums. Ekonomiskā izaugsme ir piedāvājuma izvēršanās, bet tas kļūst iespējams, vienīgi palielinoties visai konkrētam pieprasījumam tautsaimniecība. Papildus ražošanas resursi rada arī papildus pieprasījumu; nepieciešamas arī noteiktas sadales proporcijas un attiecīgie visai konkrētie patēriņi impulsi.

Ekstensīvā izaugsme ir iespējama vienīgi tad, ja ekonomika ir bagāta ar brīviem papildu resursiem. Visticšāk tas saistās ar konkrēto specialitāšu bezdarbu un kvalificētā darba spēka sagatavošanu. Grūtības var radīt ierobežoti dabas resursi, kas liedz palielināt kapitāla elementus, materiālus, kurināmo, gala rezultātā arī iekārtas. Šī atziņa ir vairāk teorētiskas dabas nekā praktiskās ekstensīvās paplašināšanas šķērslis: problēmu var vismaz daļēji atrisināt resursu imports.

Intensīvā izaugsme. Kādas valsts IKP intensīvā izaugsme nozīmē, ka ražošanas apjomi, pakalpojumu sniegšana paplašinās uz intensīvu faktoru rēķina. Tiek lietota jauna tehnika, moderna tehnoloģija, efektīvāka organizācija, aug ražošanas resursu atdeve, tiek kāpināta kvalitāte. Citiem vārdiem, darbojas jaunrades spēki, aug ražīgums. Variantu skaits, kas nodrošina intensīvu ekonomisko izaugsmi, ir visai liels.

Katram variantam nepieciešami konkrēti nosacījumi, kas brīžiem ir pietiekami sarežģīti un saistās ar sazarotiem sakariem daudzās tautsaimniecības nozarēs. Atkārtoti izvirzās jau iepriekš minētā problēma: nepieciešams atbilstošs pieprasījums. Neieklausim analizē inflācijas iespaidu. Ražošanas vai pakalpojumu izvēršana pēc pasakas formulas „galdiņ, klājies!” nenotiek. Noteicošais faktors, kas spēj nodrošināt saimniekošanas rezultāta jūtamu izaugsmi, ir investīcijas. Vienoti tiek

nodrošināts apjoma pieaugums un intensīvā paplašinātā atražošana tautsaimniecībā.

3.3. Investīciju multiplikatora un akseleratora mehānisms

3.3.1. Nodarbinātības multiplikators

Bezdarba apogēja. 1929. – 1933. gadā vispasaules ekonomiskā krīze izraisīja bezdarbu, kādu līdz šim kapitālisma pasaule nebija piedzīvojusi. Ilgāku vai īsāku laiku konkrētās valstīs katrs trešais, brīžiem pat katrs otrais darba ņēmējs bija bez darba. Ekonomiskā doma drudzaini meklēja izeju no sociāli traģiskā stāvokļa. Starp angļu ekonomistiem aktīvi darbojās P. Kāns. 1932. gadā, kad vairākās valstīs bezdarbs sasniedza maksimumu, parādījās P. Kāna raksts, kur bija pamatota nodarbinātības multiplikatora formula.

Nodarbinātības multiplikatora formula. P. Kāns savu formulu veidoja tikai no diviem rādītājiem. Pirmais rādītājs ΔN – visas nodarbinātības pieaugums t periodā. Otrais rādītājs yN_1 – sākotnējais nodarbinātības rādītājs. Attiecinot pirmo rādītāju pret otro, P. Kāns noteica nodarbinātības multiplikatoru (reizinātāju) Knt :

$$K = \frac{\Delta N}{yN_1}$$

Sākotnējās nodarbinātības pieaugums ievada nodarbinātības ķēdes reakciju. Papildu darba vietas (darbarokas) palielina darba ņēmēju kopējos ienākumus. Aug pieprasījums pēc patēriņa priekšmetiem. To saražošanai nepieciešama papildu nodarbinātība utt. Nodarbinātības multiplikators noteiktam laika periodam t sniedz šī procesa skaitlisko raksturojumu. Variējot laika periodu t , var prognozēt darba vietu pieaugumu (bezdarba samazināšanos) jebkuram laika sprīdim. Tīri praktiska nozīme ir samēram starp yN_1 un sagaidāmo ΔN lielumu t

laika periodā. Līdz ar to nodarbinātības multiplikators K_{nt} ir ekonomiskās un sociālās politikas nozīmīgs ierocis. Šo multiplikatoru var arī izmantot bezdarba prognozēšanai.

3.3.2. Dž. M. Keinsa investīciju multiplikators

Izcilais XX gs. ekonomists Dž. M. Keinss pievērsa uzmanību P. Kāna rakstam, nodarbinātības multiplikatora veidošanas loģikai. Dž. M. Keinsam radās ideja līdzīgā veidā sasaistīt investīcijas ar iekšzemes kopprodukta pieaugumu. P. Kāna nodarbinātības multiplikators izsaka kopumā primitīvas sakarības, bet Dž. M. Keinss radīja vispusīgi argumentētu investīciju un ekonomikas izaugsmes teoriju.

Galējā tieksme patērēt. Šī jautājuma pamatus jau analizējām iepriekšējā nodaļā. Atgriezīsimies pie šīs problēmas, sniedzot plašāku sakarību virkni, argumentāciju.

Pamats analizē ir Dž. M. Keinsa IKP izlietošanas formula $IKP = C + G + I + E$. Ja pieņemsim, ka imports lidzinās eksportam, un apvienosim privāto un valsts patēriņu, tad formula pārveidojas:

$$IKP = C + I$$

Investīciju avots ir patēriņa ietaupījumi un $IKP = C + S$, kur S ir ietaupījumi. Ja ietaupījumi transformējas tieši vai caur kredītsistēmu investīcijās, tad $S = I$ un pamatota ir iepriekšminētā formula $IKP = C + I$. No kā ir atkarīgs I lielums IKP sastāvā? Atbilde ir skaidrāka par skaidru: no C lieluma. $I = IKP - C$. Jo mazāk ienākumu un resursu patērē C , jo vairāk ienākumu un resursu var izlietot investīcijām.

Šajā sakarā Dž. M. Keinsa atklātais psiholoģijas pamatlikums „galējā tieksme patērēt” sekmē investīciju pieaugumu. Atgādināsim: pieaug ienākums, palielinās patēriņš, bet dilstošā proporcijā. Minēsim piemēru:

IKP vai nacionālā ienākuma pieaugums, %	Patēriņa pieaugums, %	$\Delta C/\Delta Y$ %
10	8	80
20	14	70
30	6	53

Formulas veidā:

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y}$$

ΔC – patēriņa pieaugums,

ΔY – IKP vai nacionālā ienākuma pieaugums,

MPC – starptautisks apzīmējums galējai tieksmei patērēt – marginal propensity to consume.

$$\text{Matemātiski: } 1 > \frac{\Delta C}{\Delta Y} > 0$$

Galējā tieksme taupīt. Galējā tieksme patērēt ir medaļas viena puse; šīs medaļas otra puse ir galējā tieksme taupīt, kuras starptautiskais apzīmējums ir MPS – *marginal propensity to save*.

Tieši pretēji MPC galējā tieksme taupīt izpaužas attiecībās, kad, pieaugot IKP, vēl lielākā mērā relatīvi pieaug ietaupījums. Piemēram, $\Delta IKP = 10\%$; $\Delta S = 14\%$.

Matemātiski to var izteikt kā $S/Y > 1$, kur S ir ietaupījums.

No iepriekšējām formulām izriet vienādojums:

$$MPC + MPS = 1$$

Dž. M. Keinsa investīciju multiplikatora vienkāršā formula. Investīcijas ir ekonomikas izaugsmes dominante. Visvienkāršākā veidā to var izteikt formulā:

$$K' = \frac{\Delta IKP}{\Delta I}$$

Šī formula ir veidota pilnīgi neatkarīgi no MPC un MPS, tātad no proporcijām, kādā IKP dalās patēriņā un uzkrāšanā (investīcijās). Šai formulai līdz ar to trūkst skaitliskās noteiktības.

Dž. M. Keinsa investīciju multiplikators, ievērojot psiholoģisko pamatlikumu. Veidojot investīcija multiplikatoru, ievērojot konkrētos lielumus $MPC = \Delta C/Y$ un $MPS = \Delta S/Y$, kā arī $MPC + MPS = 1$, iegūstam investīciju multiplikatora formulas.

$$K_y^t \frac{\Delta Y}{\Delta I} = \frac{\Delta Y}{\Delta S}, \text{ jo } \Delta I = \Delta S$$

Atvasināti:

$$\Delta Y (\text{IKP}) = K_1 \times \Delta I$$

Investīciju multiplikatoru var reprezentēt arī kā pretēju lielumu.

$$K_y^t = \frac{1}{MPS} = \frac{1}{1-MPC} = \frac{1}{1-\Delta C/\Delta Y}$$

Šīs investīciju multiplikatoru formulas balstās uz pietiekami elementārām sakarībām: $MPC + MPS = 1$.

$$\text{Piemēram, } \frac{3}{4} + \frac{1}{4} = 1 \text{ vai } \frac{4}{5} + \frac{1}{5} = 1.$$

$$K_y^t = \frac{1}{1-\frac{3}{4}} = 4 \text{ vai } K_y^t = \frac{1}{1-\frac{4}{5}} = 5$$

$$\Delta Y = 4 \times \Delta I \text{ vai } 5 \times \Delta I$$

Rezultāts ir iespaidīgs: investīciju multiplikators līdzinās 4 vai 5. Tas praktiski nozīmē, ka iekšzemes kopprodukts t laika sprīdī pieaugs 4 vai 5 reizes, salīdzinot ar investīciju pieaugumu. Īstenosies ekonomiskā izaugsme. Jautājums, vai īstenosies ekstensīvā vai intensīvā

paplašinātā atražošana, netiks skarts. Mums ir darīšana ar visvienkāršāko investīciju multiplikatora variantu. Bet šim multiplikatoram ir principiāla nozīme: izmantojot daļu IKP vai nacionālā ienākuma investīcijām, mēs palielinām iekšzemes kopproduktu, nacionālo ienākumu, avotu jaunām investīcijām.

3.1. tabula

Ekonomiskā izaugsme, pamatojoties uz Keinsa multiplikatoru

	Izmaiņas nacionālā ienākumā vai IKP ΔY	Izmaiņas galējā patēriņā, $\Delta C \text{ MPC} = \frac{3}{4}$	Izmaiņas galējā ietaupījumā, $\Delta S \text{ MPS} = \frac{1}{4}$
Sākotnējais pieaugums	$\Delta 5,00$	$\Delta 3,75$	$\Delta 1,25$
Otrais cikls	$\Delta 3,75$	$\Delta 2,81$	$\Delta 0,94$
Trešais cikls	$\Delta 2,81$	$\Delta 2,11$	$\Delta 0,70$
Ceturtais cikls	$\Delta 2,11$	$\Delta 1,58$	$\Delta 0,53$
Piektais cikls	$\Delta 1,58$	$\Delta 1,19$	$\Delta 0,39$
Visi pārējie cikli	$\Delta 4,75$	$\Delta 3,50$	$\Delta 1,19$
Kopā	$\Delta 20,0$	$\Delta 15,0$	$\Delta 5,0$

$$\text{Investīciju multiplikators } K_1 = \frac{\Delta Y}{\Delta I} = \frac{20}{5} = 4$$

Sarežģītais investīciju multiplikators. Reāla saimniekošana ir krietni sarežģītāka par attēloto piemēru 3.1. tabulā. Praktiski mums ir darīšana ar sarežģītu multiplikatoru:

1. jāņem vērā nodokļu lielums, kas iekļaujas budžetā un samazina nacionālā ienākuma ietaupījuma iespējas;
2. daļa no nodokļiem tieši caur budžetu pārvēršas investīcijās, liek darboties multiplikatoram. Samērs starp valsts budžeta nodokļiem un valsts budžeta investīcijām no ekonomiskās izaugsmes viedokļa ir nozīmīga makroekonomiskā proporcija;

3. līdzīgi nodokļiem darbojas muitas tarifi;
4. akcīzes nodokļa izlietojums ir viens no investīciju multiplikatora darbības faktoriem. Ja akcīzes nodokli izlieto ceļu celtniecībai, tad mums ir darišana ar investīcijām un izpaužas multiplikatora efekts;
5. multiplikatoru sarežģī importa dinamika, it sevišķi negatīvs ārējās tirdzniecības saldo. Daļa peļņas un līdz ar to ietaupījumi paliek svešā zemē un nevar kalpot investīcijām dotajā valstī;
6. multiplikatoru sarežģī jebkurš faktors, kas iespaido patēriņu, ietaupījumu, investīcijas;
7. sarežģītas attiecības multiplikatora darbībā veidojas, kad investīcijām izmanto ārzemju kredītus. Pēc kāda laika peļņas daļa jāatdod kreditoram līdz ar procentiem. Tas samazina investēšanas iespēju rīt un parīt, nākotnē;
8. lai sekmīgi īstenotu aktīvu investīciju politiku, Dž. M. Keinss ierosināja mērķtiecīgi izmantot valsts budžetu: jāsekmē patēriņš, lai investīciju ietekmē palielinātai produkcijai būtu noiets, rūpīgi jāpārdomā subsīdiju piešķiršana investīcijām; ar nodokļu politiku jāsekmē ietaupījumi, fiskālā (budžeta) politika jāsaista ar efektīvu kredīta politiku, kam ir ātra atdeve;
9. jāīsteno antiinflatorka politika, jo inflācija negatīvi iedarbojas uz multiplikācijas rezultātu. Multiplikācijas rezultātu tāpat grauj lieli iekšējā un ārējā parāda maksājumi;
10. investīciju multiplikācijas pozitīvu rezultātu visniknākais ienaidnieks ir negatīva maksājumu bilance. Nauda aizplūst no valsts un samazina ietaupījuma un investīciju iespējas;
11. jo lielāks ir patēriņa apjoms nacionālajā ienākumā, jo lielākas ir iespējas taupīt, tātad investēt;

12. investīciju multiplikators ne tikai palielina iekšzemes kopproduktu, bet arī spēj to strauji samazināt, darbojoties pretējā virzienā. Tas atkarīgs no tā, vai investīcijas pieaug vai samazinās. Mehānisma darbība ir viena, tikai funkcionēšanas virziens un rezultāts ir pretējs.

3.3.3. Investīciju multiplikatora darbības problēmas Latvijā

Postsociālistiskais sabrukums. Kā jau norādījām, vēsturiski īsā laika periodā, pāris gados, Latvijas iekšzemes kopprodukts saruka par pusi. Korelatīvs sakars ar investīciju samazināšanu šaubas nerada. 1994. gadā, salīdzinot ar 1990. gadu, Latvijas IKP līdzinājās 5 0%, kopējā pamatkapitāla veidošana (būtībā investīcijas) – 21,8 %.¹ Tā bija investīciju multiplikatora darbība, virziens – investīciju samazināšana, rezultāts – IKP sarukšana. Savijās vairāki procesi. Iekšējā un ārējā tirgus sašaurināšana, bezdarba straujš pieaugums, zemais peļņas procentu līmenis ražošanas nozarēs, augsta inflācija. Kredītprocentu līmenis strauji pieaug, investīcijas neganti sadārdzinās un sarūk. Saskaņā ar investīciju multiplikatoru kā šagrēnāda līdz stabilizācijai samazinās iekšzemes kopprodukts. Grimšanu muklājā veic šokterapijas ķēdes reakcija.

Investīciju multiplikatora virziena maiņa. Stabilizācija pretēji dažu autoru apgalvojumiem (faktiski vēlmēm) iestājās nevis 1994. gadā, bet gan tikai 1996. gadā. Iekšzemes kopprodukts pieauga par 2,6 %. Aktivizējās investīcijas. Investīciju multiplikators deva pirmo IKP ražu. 1997. gadā process turpinājās – IKP jau pieauga par 5 % (vērtējums). Investīciju multiplikators bija šis pozitīvās norises aktīvs spars. Investīciju pozitīvā iedarbība reljefi izpaudās augstos pieauguma tempos, sākot ar 2000. gadu.

Ilgtermiņa un īstermiņa rezultāti. Nav ne mazāko šaubu, ka

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. – R.: EM, 1995., 12. lpp.

tautsaimniecības attīstības stratēģijai jābūt orientētai uz perspektīvu, jācinās par projektiem ar ilgtermiņa atdevi. Tam ir tiešs sakars ar investīciju multiplikatora darbības ilgumu. Analizēsim salīdzinājumam vairākus projektus.

Projekts Nr. 1. Administratīvu ēku kompleksa jumta remonts (nomaiņa). Abstrahēsimies no investīciju apmēriem. Pieņemsim, ka skārds ir ražots Latvijā. Sāk darboties investīciju multiplikators. Darbā iesaistās darba ņēmēji, speciālisti jumiķi. Viņu darba alga rada pieprasījumu patēriņa priekšmetiem. Visi ražošanas resursi rod izmantojumu. Veidojas zemes rente, darba alga, procenti no kapitāla, peļņa no uzņēmējspējām, tiek maksāti tiešie un netieši nodokļi, uzkrāti amortizācijas atskaitījumi. Citiem vārdiem, top iekšzemes kopprodukts.

Process attīstās pēc ķēdes reakcijas principa. Jāražo jumta skārds, dažas būvkonstrukcijas. Iekšzemes kopprodukts vērsas plašumā. Bet tad – stop! Darbi pūsgada laikā tiek paveikti. Investīcijas raženi izlietotas, izsmeltas. Mērķis sasniegts. Iekšzemes kopprodukts vairs netiek radīts. Investīciju multiplikators darbojas ar laika ziņā ierobežotu atdevi. Rezultāts no iekšzemes kopprodukta veidošanas viedokļa ir īslaicīgs.

Projekts Nr. 2. Tiek apgūts jauns kūdras purvs, kas prasa visdažādākās investīcijas, arī pievedceļu celtniecībai. Purva ekspluatācija lēsta 8 gadiem. Tiek izmantota ārzemju tehnika. Investīciju multiplikators sekmēs iekšzemes kopprodukta radīšanu ar diviem būtiskiem ierobežojumiem:

- pēc astoņiem gadiem kūdras purvs būs izsmelts. Darbi apstāties. Iekšzemes kopprodukts vairs netiks radīts;
- ārzemēs radītā tehnika ierobežos iekšzemes kopprodukta ražošanu tepat Latvijā. Attiecīgai IKP daļai būs cita dzimšanas valsts.

Projektam Nr. 2. ir būtiskas priekšrocības, salīdzinot ar projektu Nr. 1. Galvenokārt 16 reizes ilgāks IKP radīšanas periods, kas pozitīvi iespaido katru IKP veidojošo elementu.

Projekts Nr. 3. Nolemts uzcelt jau pastāvošās ēkās sieviešu apģērba šūšanas fabriku. Ēku rekonstrukcijas darbiem tiks izmantots vietējais celtniecības materiāls un darbaspēks. Iekārtas – ārzemju. Izejvielas, furnitūra līdz pēdējai pogai – imports. Gatavās produkcijas piegāde vairumtirgotājam – ārzemju kravas automašīnām – ārzemju transportuzņēmumu šoferi. Šūšanu ārzemju tehnologu vadībā veic pašmāju šuvējas. Uzņēmuma darbība aprēķināta 12 gadiem. Šāds projekts prasa minimālu vietējo investīciju daudzumu – ierobežotus rekonstrukcijas darbus. Šeit arī vairākus mēnešus veidosies iekšzemes kopprodukts. To vairo ar šuvēju un vietējo administratoru alga, nodokļi, amortizācijas atskaitījumi. Turklāt šie procesi „baros” iekšzemes kopproduktu 12 gadus. Ja audumus (turklāt vēl no Latgales līnīm) piegādātu pašmāju lina vērpstuve un austuve, investīciju multiplikators būtu krietni lielāks.

Projekts Nr. 4. Iecerēts celt lielas jaudas celulozes rūpnīcu. Kopējais investīciju apjoms ir 1,2 miljardi USD. Iekārtas tiks importētas. Viss pārējais – celtniecības materiāli, izejvielas, enerģija, transporta pakalpojumi – pašmāju produkcija. Darbaspēks, izņemot dažus speciālistus, vietējais. Aprēķinātais jaudu izmantošanas laiks (ieskaitot remontu) – trīsdesmit gadu. Šis projekts, salīdzinot ar citiem projektiem, nodrošinās vislielāko multiplikatoru. To noteiks nevis miljardu investīcijas, bet tas apstākļi, ka ražošanas resursu lielākā daļa ilgu gadus tiks iegūta un pārstrādāta tepat Latvijā. Neizbēgami zaudējumi IKP jomā saistīsies vienīgi ar specializētu iekārtu un ar dažām ķīmikālijām. Šinī projektā mēs abstrahējamies no dabas aizsardzības problēmām.

Saprotams, Latvijas ekonomikas augšupeju nodrošināt vienīgi ar investīcijām, kam ir liels multiplikators, ir sapnis, utopija. Tas nenozīmē, ka pret investīciju multiplikatoru varam izturēties vienaldzīgi. Nepieciešama ekspertīze, salīdzinošās efektivitātes aprēķins, izrau-

goties par kritēriju iekšzemes kopprodukta apjomu noteiktā laika posmā. Šāds vērtējums atļaus izvēlēties visizdevīgākos projektus no iekšzemes produkta lieluma viedokļa. Citu kritēriju spēks ar to tiek spēcīgi papildināts. Kļūs iespējams zinātniski pamatoti izstrādāt Latvijas tautsaimniecības konkrēto stratēģiju, paredzot objektus, kam ir liels investīciju multiplikators. Latvijas attīstības aģentūras speciālisti apgalvo, ka investīciju piedāvājumu esot atliku likām, trūkstot tikai sagatavotu investīciju projektu. Šādos apstākļos jābūt mērķtiecīgiem un izvēlīgiem. Viens un tas pats investīciju lielums spēj nodrošināt visai atšķirīgu iekšzemes kopprodukta apjomu. Mūsu tiešā interese – lai iekšzemes kopprodukts būtu lielāks un pieaugtu raitāk.

Investīciju multiplikators un Latvijas realitāte. Dž. M. Keinsa zinātniskām abstrakcijām vienmēr ir praktiska ievirze: meklētais nezināmais – nacionālais ienākums, patēriņa un investīciju avots. Pārejas periodā uz tirgus ekonomiku galējā tieksme patērēt un galējā tieksme taupīt Latvijā nedarbojas pilnā apjoma. Relatīvi zemais dzīves līmenis ir būtisks taupīšanas šķērslis. Tas nozīmē, ka investīciju avoti Latvija pilna mērā neveidojas pēc formulas $MPS = 1 - MPC$. Pēdējos gadā privātā patēriņa jomā vērojams progress. Jāievēro arī sekojošais:

- 1) daļa ietaupījumu S drošības dēļ tiek pārskaitīti ārzemju bankās un uz vietas ar kredītu investīciju starpniecību netiek izmantoti;
- 2) 1995. gada komercbanku krīze iedragāja uzticību bankām. Kādu laiku ietaupījumi nenonāca Latvijas komercbankās, kas krietni ierobežoja investīciju iespējas;
- 3) Latvijas Bankas stingrie kontroles soļi kredīta jomā komercbankām radīja „kredītbaīļu sindromu”. Bankas ļoti atturīgi piešķīra kredītus un līdz ar to nopietni kavēja investīcijas. Minēto „baīļu sindromu” pārvarēja pakāpeniski. Kredītiestāžu ārzemju pasīvi tikai no 1995. gada decembra beigām līdz 1996. gada novembra beigām pieauga par Ls 119 milj. jeb par 50 %

un turpināja pieaugt. Kredīti iekšzemes uzņēmumiem un privātpersonām no 1994. gada beigām līdz 1996. gada novembra beigām ir samazinājušies par Ls 164 milj. jeb par 45 %;

- 4) investīcijām daļēji ir ārzemju izcelsme un tām nav sakara ar galējo tieksmi patērēt un taupīt tepat Latvijā;
- 5) pakāpeniski atžirga un attīstījās kredīts. Šo procesu sekmēja kredītlīkmu pazemināšana. Aug patērētāju kredīts.

Tāds pats efekts bija valsts iekšējā aizņēmuma parādzīmju procentu likmes ievērojama krišanās. Komerbanku kredīti kļuva par visizdevīgākajiem līdzekļu ieguldījumu veidiem, kaut arī ar noteiktu riska pakāpi.

Kavēšanas laiks. Laiku no investēšanas sākuma brīža līdz IKP vai nacionālā ienākuma reālam pieaugumam var raksturot kā investīciju kavēšanas laiku. Šis laiks būtiski iespaido investora motivāciju. Viena no Latvijas īpatnībām ir tā, ka investīcijas konkrētā objektā ir ne tikai mazas pēc apjoma, bet arī galvenokārt ar īsu kavēšanas laiku. Tas stimulē maza apmēra kapitālieguldījumus.

Investīciju motīvi Latvijā. Katram potenciālajam investoram pasaulē ir bezgala daudz alternatīvu saviem ieguldījumiem. Šīs alternatīvas aptver gan valstis, gan lielu skaitu visdažādāko nozaru. Latvijai ir gan savas priekšrocības, magnēti, kas pievelk investorus, gan negatīvi faktori, kas investorus atbaida. Magnētisks spēks ir Latvijas neaizsaldotām ostām, orientētām uz tranzīta nodrošināšanu starp Rietumiem un Austrumiem. Šo ostu attīstība piesaista efektīvas investīcijas. Cits faktors ir Latvijas meži lētas mežizstrādes apstākļos. Relatīvi lēts un kvalificēts darbaspēks piesaista investīcijas nozarēs, kam ir vidējs tehniskais līmenis. Kokapstrāde ir mežizstrādes organisks turpinājums. Iestāšanās ES ir nosacījums, kas liek investoriem apsvērt investēšanas iespējas Latvijā. Lētais darbaspēks ES valstu starpā tuvākos desmit gados būs Latvijas pievilksanas spēks investīciju jomā ES saimē.

Diemžēl Latvijai ir arī negatīvu faktoru, kas liek potenciāliem investoriem LR apiet ar likumu. Latvijas iekšējais tirgus ir šaurs un krietni izdevīgāk ir preces importēt, nekā investēt līdzekļus preču ražošanai vietējam tirgum. Investīciju motīvs var būt tikai preces plašam eksportam uz Rietumu un Austrumu tirgiem. Pasaulē ir ne mazums valstu ar vēl lētāku darbaspēku un bez nepieciešamības nest tik lielu sociālās aprūpes un dabas aizsardzības izdevumu slogu. Nodokļu nasta liek vienam otram investoram izvairīties no ieguldījumiem Latvijas teritorijā. Birokrātiskās procedūras, brīžiem kukuļošana, vispārējā kriminogēnā situācija investīcijas neveicina. Potenciālie investori ne vienmēr atrod attiecīgi sagatavotas investīcijas projektus.

Investīciju jomā aktīvi darbojas konkurence. No vienas puses, Igaunija un Lietuva cenšas pārķert investorus, no otrās puses darbojošās firmas cenšas nepieļaut jaunu sāncenšu parādīšanos. Investīciju motīvi var saistīties ar politiskiem un aizsardzības apsvērumiem (būves Latvijas austrumu robežas nostiprināšanai), izglītības, kultūras attīstības vajadzības (skolu, valsts bibliotēkas ēku celtniecība), medicīnas vajadzības (slimnīcu būve) u.c.

Ietaupījumu pastarpināšana. $S = I$ ir ideāls variants, kas sastopams visai reti. S pārvēršas I galvenokārt pastarpināti. Ja atmetam vecmodīgo paradumu glabāt ietaupīto naudu zeķē, zem matrača, lādē, tad S vispirms nonāk bankā beztermiņa vai termiņa noguldījumu veidā. Banka šos noguldījumus cenšas ar kredītu palīdzību pārvērst investīcijās. Pēdējā gadījumā sāk darboties investīciju multiplikators. Pēdējā darbību iespaido gan kredītu procentu likmes, gan inflācijas rādītāji.

Līdzekļu likviditāte. Motivācijas mehānismā, kas sekmē vai ierobežo investīcijas un līdz ar to regulē investīciju multiplikatora lielumu un pastarpināti nacionālo ienākumu, sava loma ir līdzekļu likviditātei. Likvidie līdzekļi ir tie, kurus bez grūtībām var pārvērst precēs vai naudā. No šī viedokļa būtiski atšķiras ietaupījumi, ko glabā mājās, banku beztermiņa kontos, no tiem līdzekļiem, kas glabājas termiņieguldījumos, vērtspapīros vai ir tieši investēti ražošanas resursos. Inflācijas

apstākļos nelikvidie līdzekļi, kas kā investīcijas tiek dēvēti par sasaitētiem fondiem, var to īpašniekiem radīt ievērojamus zaudējumus. Tāpēc Latvijā ir ne mazums uzņēmēju, kas dod priekšroku likvidiem fondiem, atturas no ieguldījumiem piesaistītos fondos, labprāt nodarbojas ar tirdzniecības operācijām, importa apkalpošanu, valsts parādzīmju iegādi. Uzņēmēji, kas gatavi riskēt, pērk un pārdod akcijas Rīgas fondu biržā, retāk nodarbojas ar valūtas spekulācijām komercbanku dīlinga centros. Šādi motivēta ekonomiska rīcība Latvijā ir izplatīta. Visi šie daudzpusīgie apstākļi valstī iespaido investēšanas aktivitāti un apmērus, sarežģī investīcijas multiplikatora darbību, pastarpināti mazina rezultātu – iekšzemes kopprodukta un nacionālā ienākuma pieaugumu. Šo sakarību zināšana, mērķtiecīga ekonomiskā politika uz tā pamata spēj Latvijā līdz ar tirgus neredzamo roku palielināt investīciju multiplikatoru. Tas ir viens no ceļiem, kas sekmē ekonomikas izaugsmi.

3.3.4. Akseleratora darbība

Multiplikators un akselerators. Investīciju multiplikatora darbības rezultāts ir iekšzemes kopprodukta un nacionālā ienākuma pieaugums. Tas rada jaunu investīciju iespēju $\Delta IKP = \Delta C + \Delta S$. Mēs līdz šim uzsvērām, ka investīciju izmaiņas ir dominante, kas nosaka IKP un nacionālā ienākuma pieaugumu vai samazināšanos. Vienlaikus makroekonomiskā teorija saduras ar nozīmīgu parādību, kad ienākumu lielums regulē investīciju dinamiku. Te mēs sastopamies ar akselerācijas principu. Akselerators izsaka attiecības: starp ienākumu lielumu un investīciju lielumu; tālāk akselerators veicina multiplikatora rīcību: papildu investīciju iedarbību uz IKP un nacionālo ienākumu pieaugumu.

Multiplikators un akselerators cieši jo cieši saistīti vienotā mehānismā, kas darbojas pēc atgriezeniskās saiknes principa. Multiplikatora darbības rezultāts ir IKP un nacionālā ienākuma pieaugums. Tas dod iespēju palielināt investīcijas. Papildu investīcijas iedarbina

investīciju multiplikatoru. Tādējādi mēs no jauna gūstam ΔIKP un Δ nacionālo ienākumu. Multiplikatora un akselelatora kopējā darbība ir tautsaimniecības izaugsmes mehānismi.

Akselelācijas princips. Vispirms jāatšķir autonomas un atvasinātas investīcijas. Autonomas investīcijas nav atkarīgas no nacionālā ienākuma apjoma izmaiņām. Šo investīciju katalizators ir visjaunākās modes prasības, tehnikas un tehnoloģijas novitātes konkurences pātagas iespaidā. Cēlonis var būt arī iedzīvotāju skaita pieaugums vai neatliekamam ekoloģisku problēmu risināšana, postošu dabas katastrofu seku pārvarēšana.

Atvasinātas investīcijas īstenojas atkarībā no nacionālā ienākuma pieauguma. Te parasti vienoti darbojas iespējamība un nepieciešamība. Nav pastāvīgas cēloņsakarības vai tendences, stabilu nosacījumu, kas regulētu autonomas investīcijas.

Atvasināta investīciju teorija, kas pēta un atklāj cēloņsakarību starp nacionāla ienākuma pieaugumu un papildu investīcijām, tiek raksturota kā akselelators jeb akselelācijas princips. Investīciju atkarība no nacionālā ienākuma dinamikas veido akselelācijas saturu. Saskaņā ar akselelācijas principu jebkurš nacionālā ienākuma pieaugums vai samazinājums atbilstoši palielina vai sašaurina investīcijas tautsaimniecībā. Sprotams, runa ir par vispārēju tendenci. Katram laika posmam ir savas īpatnības. Lēmums par investīcijām tiek pieņemts, obligāti izpētot tirgus pieprasījumu.

Akselelatora formula. Minētās cēloņsakarības var it vienkārši izteikt formulā:

$$I_t = v(Y_t - Y_{t-1})$$

Tā izsaka I investīciju atkarību no akselelatora v . ($Y_t - Y_{t-1}$) raksturo nacionāla ienākuma pieaugumu noteikta laika periodā. Lielums $Y_t - Y_{t-1}$ var būt gan pozitīvs, gan negatīvs. Investīcijas, ņemot vērā šo rezultātu, atspoguļo akselelatoru.

Kad jāpalielina investīcijas? Latvijas pašreizējos apstākļos atbilde ir viena un stingri noteikta: nepārtraukti. Bet analizēsim normālu tirgus ekonomikas situāciju. Tautsaimniecībā ir brīži, kad dotā perioda raksturīgas tehnikas un tehnoloģijas jaudas ir normāli noslogotas. Pieprasījuma pieaugums līdz zināmai robežai sekmē jaudu intensīvāku izmantošanu. Ja minētā robeža ir pārsniegta, sākas pārslodzes ar negatīvām ekonomiskām sekām, piemēram, pazeminās produkcijas vai pakalpojumu kvalitāte, pieaug remontizdevumi, iespējama tehnikas iziešana no ierindas, pat avārijas. Nobriest neatliekama vajadzība īstēnot papildu investīcijas, lai nodrošinātu normālu jaudu izmantošanu bez tehniskā riska. Jaušami nobriest atvasinātais akselerācijas princips. Saprotams, uzņēmējs ir gatavs izvērst investīcijas vienīgi gadījumā (atskaitot avārijas situāciju), ja ienākuma un pieprasījuma pieaugumam ir stabila tendence, nevis tā ir īslaicīga, pārejoša parādība. Iespējams arī variants, ka jauno investīciju pabeigšanas brīdī iepriekš augošais pieprasījums jau ir krities, atgriezies vecajās sliedēs. Tāpēc uzņēmēji, lemjot par investīcijām, ir maksimāli piesardzīgi.

Akselerācija un kavēšanas laiks. Mēs jau minējām kavēšanas laika nozīmi, īstenojot investīcijas, izvērtējot to efektivitāti. Savas īpatnības ir kavēšanas laikam saistībā ar akseleratoru. Maldīgi būtu uzskatīt, ka investori nekavējoties reaģē uz nacionālā ienākuma pieaugumu. Veidojas kavēšanas laiks ar šādām sastāvdaļām:

- 1) nacionālā ienākuma nobriešana, laiks, līdz S sasniegs iecerētām investīcijām vajadzīgo lielumu (mēs abstrahējamies no kredītu piesaistīšanas);
- 2) situācijas novērtēšanas laiks pirms lēmuma pieņemšanas;
- 3) investīciju objekta projektēšanas laiks;
- 4) investīciju objekta uzcelšanas laiks;
- 5) dažkārt vēl jaunu jaudu apgūšanas laiks.

Daži speciālisti apgalvo, ka nav vajadzīgs nekāds speciāls jaudu apgūšanas laiks, ka tas ietilpināms projekta īstenošanas periodā. Teorijā tas skan prātīgi. Praksē bez speciālā jaudu apgūšanas laika ne vienmēr var iztikt. Objektīvi nepieciešamais kavēšanas laiks prasa akceleratora formulas precizēšanu:

$$I_t = v(Y_{t-1} - Y_{t-2})$$

Formulas daļa $(Y_{t-1} - Y_{t-2})$ tieši norāda uz kavēšanas laiku.

Akseleratora darbības īpatnības Latvijā. Multiplikatora darbības īpatnības Latvijā papildina akceleratora īpatnības. Nacionālā ienākuma pieaugums sekmēs ΔS palielināšanos, un darbosies multiplikatora - akceleratora mehānisms. Līdz 1996. gadam par akceleratoru kā investīciju veicinātāju nenācās runāt. Nacionālā ienākuma straujš kritums, dziļa struktūrkrīze, nestabila ekonomiskā vide, 1995. gada komercbanku krīze, izmaksu inflācija ar tai raksturīgu spirāli nespēja sekmēt akceleratora pozitīvo darbību. Akceleratora mehānisms veicināja investīciju samazināšanos. Tam bija divas izpausmes:

- 1) investīcijas saruka tieši (reizē arī strauji). Pēc Ekonomikas ministrijas publicētiem datiem, laikā no 1990. gada līdz 1994. gadam investīcijas Latvijas tautsaimniecībā samazinājās gandrīz 5 reizes. Šinī pašā laika posmā iekšzemes kopprodukts un nacionālais ienākums saruka par pusi. Nosacīti var pieņemt, ka akceleratori līdzinājās - 2,5 reizēm (- 5,1 x 0,5 IKP). 1996. gadā IKP pieauga par 2,6 %. Šis palielinājums vēl nespēja iekustināt akceleratora darbību - būt par avotu jaunām investīcijām, jo koppieprasījums (mazumtirdzniecības apgrozījums, reālā darba alga tautsaimniecībā nodarbinātiem) samazinājās par 10 %. Pat, ja augtu koppieprasījums, to ievērojamā mērā nosegtu imports un neizmantotās jaudas;
- 2) daudzas iekārtas Latvijas tautsaimniecībā bijā ne tikai morāli, bet arī fiziski nolietotas vai vienkārši nevajadzīgas no attiecīgo preču tirgus pieprasījuma viedokļa. Šie pamatkapitāla ele-

menti bija jānoraksta, kas vēl vairāk samazināja akceleratora darbību. Bija cerības, ka ar 1998. gadu sāksies Latvijas IKP un nacionālā ienākuma stabila augšupeja (gada pieaugums ap 5 %). Tas radīs nosacījumus multiplikatora – akceleratora mehānisma normālai darbībai.

Kā zibens no skaidrām debesīm optimistiskās cerības sagrāva Krievijas 1998. gada rudens krīze. Sabruka Latvijas eksports uz ietilpīgo Austrumu tirgu. Sākot ar 2000. gadu, skaidri vērojama akceleratora pozitīvā darbība, ka sevišķi pieauga pēdējos gados. Lielāka peļņa deva reālu iespēju, veicināja arvien plašākas investīcijas.

3.4. Globalizācija un investīcijas Latvijas ekonomikā

Jau norādījām, ka globalizācija aptvērusi Austrumeiropas postsociālistiskās valstis. No šī republiku skaita nedrīkst izslēgt Latviju. Kas ir tas magnets, kas piesaista investorus Baltijas valstīs? *Pirmkārt*, relatīvi zemais darba apmaksas līmenis; *otrkārt*, pagaidām ierobežoti sociālie maksājumi; *treškārt*, vājas arodbiedrības; *ceturtkārt*, kvalificēts darbaspēks; *piektkārt*, samēra laba izglītības sistēma; *sestkārt*, izdevīgs ģeogrāfisks stāvoklis (ostas, tranzitceļi, maz attālums līdz Rietumeiropai); *septītkārt*, nozīmīgi dabas resursi – meži; *astotkārt*, nepieciešamā infrastruktūra, vismaz sākotnējām investīcijām; *devītkārt*, izmantojami pamatfondi – galvenokārt ražošanas ēkas; *desmitkārt*, brīva valūtu maiņa, ievēšana, izvešana. Investīciju piesaistei nozīmīgs ir investīciju klimats. Latvija diemžēl nevarēja lepoties ar iegrozotu birokrātismu, korupciju, normālu kriminogēnu situāciju. Atliek nožēlot, ka nepietiekoša pretim nākšana neļāva piesaistīt ārzemju investorus tādām apvienībām kā VEF, Radiotehnikai mikroautobusu ražotnei RAF un daudziem citiem rūpniecības uzņēmumiem ar to korpusiem un vietējo infrastruktūru.

Visumā ārzemju investīcijas Latvijas tautsaimniecību tieši saistās ar parastajiem globalizācijas mērķiem un stratēģiju. Īpatnība un lielais plus ir tās, ka Latvijā kā ES dalībvalsts īsteno brīvo kapitālu kustību. Grūti pārvērtēt Eiropas Savienības struktūrfondu līdzekļu lomu investīciju aktivizēšanā. Īpaši atzīmējams tas, ka līdzekļi ir ārzemju (nē savtīga palīdzība), investori – pašmāju (skat. 3.8. iedaļu).

Jau atzīmējam, ka globalizācija mazina investīcijas attīstītajās zemēs. Laikā no 2001. – 2005. gadam, salīdzinot ar iepriekšējo piecgadi ES investīcijas pieauguma tempi pamatkapitālā samazinājušās vairāk nekā trīs reizes (no 4,6 % līdz 1,3 %), ko noteica situācija tieši vecajās dalībvalstīs. Toties gandrīz visu ES jauno dalībvalstu investīciju dinamika vairāk pārsniedz ES – 15 vidējo rādītāju. Visstraujāk investīciju pieaugums vērojams Baltijas valstīs, pie kam to tempu līderis nepārprotami ir Latvija.

3.5. Investīcijas Latvijas tautsaimniecībā un ekonomiskā izaugsme

Jau iepriekš secinājām, kā investīcijas ir ekonomiskās izaugsmes obligāts nosacījums. Multiplikatora – akceleratora mehānisms, ekonomiskās izaugsmes modeļi, IKP pieauguma prognozes tieši balstās uz investīcijām. Investīcijas ir tehniski tehnoloģiska progresa pamats, sekmē iekšzemes kopprodukta pieaugumu. Tādā kārtā investīcijas nodrošina ekonomisko izaugsmi gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi.

Kopējais pamatkapitāla veidošanas fonds. Izvērtējot investīciju pieaugumu, galvenokārt vadās pēc rādītāja, ko dēvē par kopējo pamatkapitāla veidošanas fondu. Tā ir investīciju būtiskākā sastāvdaļa, ko saista ar kapitālieguldījumiem. Latvijā 90. gadu vidū minētais fonds, pēc ekonomikas izaugsmes kritērija, bija mazs – nepārsniedz 20 % no IKP; 2002. gadā – 26,4 %. Citu valstu pieredze liecina: lai radītu nosacījumus augstiem pieauguma tempiem, kopējā pamatkapitāla veidošanas fondam jāpārsniedz 30 % no IKP. Latvijā šis investīciju

īpatsvars 2005. gadā lidzinājās jau 29,8 %, 2012. gadā pēc prognozes pēc lēnā attīstības varianta – 31,3 %, pēc dinamiskās attīstības varianta – 37,4 %.

Investīciju dinamika. Latvijas ekonomiskās politikas mērķis nodrošināt ātru IKP pieaugumu ir cieši saistīts ar multiplikatora – akceleratora mehānisma darbību, bet šī mehānisma spararats nepārprotami ir investīcijas. Sakaru starp investīciju un ekonomikas izaugsmi raksturo 3.2. tabula.

3.2. tabula

Kopējā kapitāla veidošana¹

	2001 – 2005 (vidēji gadā)	2004	2005
<i>Reālais pieaugums</i>			
IKP	8,1	8,6	10,2
Kopējā kapitāla veidošana	16,9	22,9	5,1
– kopējā pamatkapitāla veidošana	15,8	23,8	18,6
<i>Procentos pret IKP</i>			
Kopējā kapitāla veidošana	29,8	33,1	34,2
– kopējā pamatkapitāla veidošana	26,0	27,5	29,8
– krājumu izmaiņas	3,8	5,6	4,4

3.2. tabula rāda, pirmkārt, ka investīciju (kopējā pamatkapitāla veidošanas) izaugsme temps ir visai augsts, atsevišķā gadā vairāk nekā divas apdzēnot IKP pieauguma tempu; otrkārt, piecos gados pieaudzis investīciju īpatsvars iekšzemes kopproduktā. Jāatzīmē, ka investīciju sakars ar iekšzemes kopprodukta apjoma lielumu izpaužas galvenokārt nevis ieguldīšanas gadā, bet ar laika atstarpi.

Investīciju nozaru struktūra un dinamika. Ieskatu jautājumā sniedz 3.3. tabula.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 21.lpp.

Investīciju nozaru struktūra un dinamika¹
(bez investīcijām individuālajā būvniecībā, procentos)

	Pieaugums			Struktūra		
	Vidēji 2001 – 2005	2005*	2006.g. 1.cet.	Vidēji 2001 – 2005	2005*	2006.g. 1.cet.
Primārās nozares	36,4	48,2	-8,4	3,9	5,0	3,3
Apstrādes rūpniecība	19,9	31,0	24,0	15,8	19,6	23,2
Elektroenerģija, gāze un ūdensapgāde	18,0	14,0	-32,0	9,1	13,1	3,9
Būvniecība	27,0	58,0	9,0	3,1	5,1	4,9
Tirdzniecība	12,9	15,0	44,0	16,0	15,5	18,0
Transports un sakari	0,8	-3,0	-20,0	19,0	15,1	13,3
Citi komercpakalpojumi	18,0	2,8	55,2	19,3	15,0	22,9
Sabiedriskie pakalpojumi	13,1	3,3	22,6	13,9	11,6	10,5
Kopā	14,6	14,0	16,0	100,0	100,0	100,0

* novērtēts pēc ceturkšņu datiem

Visupirms jāatzīmē, ka visā aplūkojamā periodā investīciju lauvas tiesu piesaistīja pakalpojumu sfēra. 1996. gadā tās īpatsvars investīciju kopapjomā lidzinājās ap 75 %, 2002. gadā – ap 70 %, 2006. gada 1. ceturksnī – 64,7 %. Šī īpatsvara pazemināšanās saistīta ar to, ka ieguldījumi pakalpojumu sfērā auga par 5 procentu punktiem lēnāk nekā ražošanas sfērā. 90. gadu otrajā pusē sākotnēji strauji auga investīcijas tirdzniecībā (1996. – 1998. gadā par 50 %), bet pēc pāris gadiem pakalpojumu sfērā visstraujākais pieauguma temps bija raksturīgs ieguldījumiem izglītībā 34 % un valsts pārvaldē – 33 %.

Jaunajā gadu tūkstoši situācija izmainījās: 2001. – 2005. gados investīcijas ražošanas sfērā vairāk nekā pusotras reizes apsteidza investīcijas pakalpojuma sfēru. Sevišķi strauji investīcijas auga būvniecībā un rūpniecībā. Sevišķi atzīmējama investīciju straujā izaugsme primārās nozarēs, t. sk. lauksaimniecībā – 2005. gadā 53 %.

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 23.lpp.

No tautsaimniecības struktūru pārmaiņu viedokļa pozitīvi ir tas, ka kopš 2000. gada investīcijas apstrādes rūpniecībā aug straujāk nekā vidēji tautsaimniecībā.

Investīcijas apstrādes rūpniecībā. Pievērsīsimies investīciju struktūrai apstrādes rūpniecībā.

3.4. tabula

Investīciju dinamika un struktūra apstrādes rūpniecībā¹ (%)

	Pieauguma tempi			Struktūra		
	Vidēji 2001 – 2005	2005*	2006*.g. 1.cet.	Vidēji 2001 – 2005	2005*	2006*.g. 1.cet.
Pārtikas rūpniecība	18,3	22,1	17,1	28,7	20,0	27,4
Vieglā rūpniecība	-11,0	-40,3	22,2	6,8	3,7	7,5
Kokapstrāde	20,8	77,0	58,6	28,4	42,0	18,2
Papīra ražošana un izdevējdarbība	2,7	-16,9	24,1	6,9	4,3	11,3
Ķīmiskā rūpniecība un tās saskarnozares	20,7	-14,8	35,5	6,2	2,8	8,6
Pārējo nemetālisko minerālu izstrādājumu ražošana	62,8	146,0	71,1	5,2	10,1	3,4
Metāli un metālizstrādājumu ražošana	40,7	83,3	-8,5	6,7	9,0	8,6
Mašīnu un iekārtu ražošana	33,8	83,1	-17,4	6,8	5,1	7,2
Pārējās rūpniecības nozares	21,7	-14,6	-38,8	4,2	3,0	7,8

* novērtēts pēc ceturkšņu datiem

Saskaņā ar 3.4. tabulas informācija vislielākais investīciju īpatsvars nozarē ir kokapstrādei un pārtikas rūpniecībai. 2005. gada šīs apakšnozares aptvēra 62 % no visām investīcijām. Pieauguma tempu

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 24.lpp.

līderis ir pārējo nemetālisko minerālu izstrādājuma ražošana, metālu un metālizstrādājumu ražošana, mašīnu un iekārtu ražošana. 2005. gadā investēts piecas reizes vairāk nekā 2000. gadā.

Ekonomikas ministrija vairākkārt ir deklarējusi, ka visnotaļ jāveicina augsto un vidējo tehnoloģiju apstrādes rūpniecības apakšnozaru straujāko attīstību. Pēdējo piecu gadu laikā investīcijas šajās ražotnēs dubultojušas, toties zemo tehnoloģiju uzņēmumi 2005. gadā piesaistīja tikai 31 % investīciju vairāk nekā 2000. gadā. Šo ražotņu īpatsvars investīcijās joprojām ir ievērojams: 2000. gadā tas līdzinājās 80 %, vidējo tehnoloģiju uzņēmumos investēto līdzekļu īpatsvars – 15 %, augsto tehnoloģiju īpatsvars – 5 %. 2005. gadā šo investīciju struktūra izmainījās: investīcijas zemo tehnoloģiju ražotnes saruka līdz 70 %, vidējo tehnoloģiju uzņēmumos pieauga līdz 26 %, augsto tehnoloģiju ražotnēs – 4 %. Speciālisti uzskata, ka investīciju lēnākais pieaugums zemu tehnoloģiju apakšnozarēs varētu liecināt par zināmu kapitālu piesātinājumu, kā arī to attīstības potenciāla izsīkšana, ko lielā mēra ietekmē arī Āzijas valstu ražotāju cenu konkurence (globalizācijas problēma).¹

Savas īpatnības ir investīciju tehnoloģiskajai struktūrai apstrādes rūpniecībā. Atzīmējams, ka pēdējos divos gados visai strauji auga investīcijas ēku un visdažādāko būvju celtniecībai (īpatsvars – 36 %). To veicināja hipotekārā kredīta attīstība. Investīciju īpatsvars tehnoloģisko mašīnu un iekārtu iegādei šīnī laika posmā līdzinājās 38 %, pie kam gandrīz ceturtdaļa no šīm investīcijām tika novirzīta transportlīdzekļu iegādei, kas ne vienmēr saistījās ar ražošanas vajadzībām.

Saskaņā ar esošo informāciju pēdējos gados uzņēmēji apstrādes rūpniecībā arvien vairāk investē ēkās un būvēs. Tiek būvētas gan jaunas, gan atjaunotas, rekonstruētas vecas telpas ražošanas vajadzībām. Pēc speciālistu vērtējuma, tas liecinot par jaunu apstrādes rūpniecības attīstības posmu.²

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 24.lpp.

² Turpat

Uzņēmumu aptaujas rāda, ka investīciju īstenošanas noteicošais faktors ir tirgus pieprasījums; otro vietu faktoru uzskaitē ieņem tehniskās dabas apsvērumi. Šie divi faktori arī turpmākajos gados būs galvenie stimuli, kas veicinās ieguldījumus Latvijas rūpniecībā, it sevišķi jaudu augstu noslodzes apstākļos.

3.6. Investīcijas pēc īpašuma formām

Investīciju īpašuma struktūra. Tirgus ekonomikas apstākļos investīciju jomā dominante parasti ir privāto investoru ieguldījumi. Tas nebūt nenozīmē, ka sabiedriskajam sektoram ir otršķirīga nozīme. Šo sektoru veido ne tikai „tirie” valsts un pašvaldību uzņēmumi un organizācijas, bet arī uzņēmēj sabiedrības ar valsts un pašvaldību vai viņu uzņēmumu daļu pamatkapitālā 50 un vairāk procentu, budžeta iestādes, sabiedriskās organizācijas un reliģiskās organizācijas un to uzņēmumi. 3.5. tabula apstiprina, ka Latvijā kā valstī ar izteiktu tirgus ekonomiku īstenojas privāto investīciju dominante.

3.5. tabula

Nefinanšu investīcijas pa īpašuma formām 2005. gadā¹

	Faktiskajās cenās		Salīdzināmās cenās,
	milj. Ls	%	% pret 2004
Pavisam	1819,1	100	114
Sabiedriskajā sektorā	595,4	33	106
valsts īpašums	368,7	21	107
pašvaldību īpašums	163,8	9	94
Privātajā sektorā	1223,7	67	118
privātīpašums	541,2	30	114
ārvalstu juridisko vai fizisko personu īpašums	184,6	10	126
jauktais īpašums bez valsts kapitāla līdzdalības	378,1	21	128

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 2/2006, 81. lpp.

3.5. tabula liecina: *pirmkārt*, ieguldījumi privātajā sektorā ir divreiz lielāki nekā sabiedriskajā sektorā; *otrkārt*, ieguldījumu pieauguma temps privātajā sektorā ir trīs reizes straujāks nekā šis temps sabiedriskajā sektorā; *treškārt*, visstraujāk aug jauktais īpašums bez valsts kapitāla līdzdalības.

Valsts investīciju nepieciešamība. Ikvienā tirgus ekonomikas zemē lielākā vai mazākā skaitā darbojas valsts un pašvaldības īpašuma objekti. Aptverot galvenokārt tautsaimniecības infrastruktūru, tie ir ļoti nozīmīgi visu ekonomikas nozaru attīstībai. Mēs jau vairākkārt norādījām, ka tirgus, privāta iniciatīva, konkurence kā regulators nespēj sekmīgi risināt it visas tautsaimniecības augšupejas problēmas. Tas pilnā mērā attiecas arī uz investīciju daudzšķautņaino jomu. Ir ieguldījumi objektos, kas tirgus attiecībā neiekļaujas. Piemēram, militāri objekti, valsts robežas aizsardzības būves. Bezmaksas izglītība, lai tā būtu pieejama neatkarīgi no vecāku maka biezuma, prasa, ne privātās, bet gan valsts un pašvaldību investīcijai attiecīgo objektu tehniskajai apbruņotībai un celtniecībai. Ceļi ir nepārprotami valsts investīciju objekti.

Šādus piemērus varētu turpināt un turpināt. Valsts un pašvaldību investīciju galvenie finanšu avoti ir valsts un pašvaldību budžeta līdzekļi un to uzņēmumu peļņas daļa.

Valsts investīciju sastāvs. Puse no visām valsts investīcijām pašlaik tiek īstenotas Valsts investīciju programmas (VIP) ietvaros. Šī programma tiek finansēta no valsts budžeta, arī no ārpusbudžeta līdzekļiem (uzņēmumu līdzekļiem, valsts budžeta un citiem izdevumiem utt.). Turklāt valsts investīciju finanšu avots ir vesela virkne speciālu fondu: Valsts autoceļu fonds, Dzelzceļa infrastruktūras fonds, Ostu attīstības fonds, Vides aizsardzības fonds, Reģionālās attīstības fonds, Sociālās apdrošināšanas fonds, Veselības fonds. Šie fondi veido valsts budžeta ieņēmumu un izdevumu atsevišķu daļu. Valsts investīcijām tiek izmantoti vēl pašvaldību investīciju projekti, kuriem nav valsts pamatbudžeta finansējuma vai valsts kredītu garantijas.

Valsts investīciju īpatsvars IKP. Valsts investīciju īpatsvars Latvijas IKP svārstās ap 4 % limeni. Rodas jautājums, vai tas ir daudz

vai maz? Attīstītās tirgus ekonomikas valstīs minētais īpatsvars ir 2,3 – 3,5 % robežās. ASV šis rādītājs līdzinās ap 3,3 %, ES dalībvalstīm – ap 2,3 %. Toties ES jaunajām dalībvalstīm valsts investīciju īpatsvars ir augstāks – starp 3,7 – 4,5 %. Tas arī saprotams: jāattīsta atpalikuši infrastruktūra, dabas aizsardzība, pārejas periodā privāto uzņēmumu investīciju potenciāls vēl ir nepietiekams.

3.7. Ārvalstu investīcijas

Ārvalstu investīciju loma Latvijas tautsaimniecībā. Pasaules ekonomikas globalizācija pastiprina investīciju plūsmas starp valstīm. Sava loma šajā procesā ir arī izmaiņām starptautiskajā darba dalīšanā. Sociālistiskajā pagātnē Latvija bija iesaistīta PSRS un mazākā mērā PSRS satelītvalstu darba dalīšanas sistēmā. Kad šī sistēma sabruka, mainījās arī Latvijas vieta starptautiskajā darba dalīšanā. Izveidojās pilnīgi jaunas ekonomiskas attiecības – investīcijas no ārvalstīm Latvijas tautsaimniecībā un Latvijas investīcijas ārvalstīs. Sevišķi nozīmīga Latvijas ekonomikas nākotnei ir pirmā investīciju plūsma. *Pirmkārt*, Latvijas nepievilcīgais pagātnes mantojums noteica visai ierobežotās iespējas ar iekšējo uzkrājumu palīdzību nodrošināt pilnasinīgo tautsaimniecības attīstību. *Otrkārt*, kādreiz nozīmīgo ekonomisko objektu kaut vai daļēja privatizācija ar iedzīvotāju izdalītiem privatizācijas sertifikātiem ne par vienu santīmu nevarēja investīciju piesaisti šo objektu darbībai. *Treškārt*, ārzemju investīcijas neatkarīgi no investoru rīcības faktiskajiem mērķiem bija un ir reāla palīdzības forma Latvijas tautsaimniecības augšupejai. *Ceturtkārt*, ārvalstu investīcijas sekmē progresīvās tehnikas un tehnoloģijas, moderno pārvaldes formu ieviešanu, ir teicama skola pieaicinātiem vietējiem speciālistiem.

Sava pozitīva loma ir arī Latvijas rezidentu investīcijām ārvalstīs. Tās ir ne tikai peļņas avots šiem rezidentiem, bet arī pieredzes krāšana, kā īstenot veiksmīgu uzņēmējdarbību sīvās konkurences apstākļos. Var iebilst, kāpēc laimi meklēt svešās zemēs un līdzekļus neieguldīt pašmāju investīciju objektos? Jāievēro, ka ekonomikai ir savi visai konkrēti motivācijas nosacījumi, kas nepakļaujas abstraktām, kaut arī patriotiskām vēlmēm. Pateicoties ārzemju investīcijām veidojas atšķirības starp iekšzemes un nacionālo kopproduktu.

Starptautisko investīciju bilance. Pietiekami detalizētu ieskatu par ārvalstu investīcijām Latvijā (pasīvi) un Latvijas investīcijām ārvalstīs (aktīvi) sniedz Starptautiskā investīciju bilance pēdējiem gadiem.

3.6. tabula

Starptautisko investīciju bilance¹
(perioda beigās, milj. Ls)

	2004	2005	2006 IX
Aktīvi	4840,8	5974,2	7697,2
Tiešās investīcijas ārvalstīs	121,3	168,2	227,4
Pašu kapitāls un reinvestētā peļņa	78,4	100,5	135,2
Cits kapitāls	42,9	67,7	92,2
Portfeļieguldījumi	691,1	948,7	1161,4
Kapitāla vērtspapīri	42,9	98,3	134,6
Parāda vērtspapīri	649,0	850,4	1036,8
Citi ieguldījumi	2935,7	3437,5	4055,0
Tirdzniecības kredīti	417,3	517,7	597,2
Aizdevumi	1213,7	1314,2	1539,2
Nauda un noguldījumi	1260,9	1518,9	1822,9
Citi aktīvi	63,8	86,7	95,7
Rezerves aktīvi	1043,5	1399,8	2221,0
Pasīvi	8682,4	11348,6	14564,0
Tiešās investīcijas Latvijā	2330,7	2961,1	3639,6
Pašu kapitāls un reinvestētā peļņa	1766,8	2293,6	2842,4
Cits kapitāls	563,9	667,5	797,2
Portfeļieguldījumi	530,8	649,5	809,6
Kapitāla vērtspapīri	74,1	122,6	135,5
Parāda vērtspapīri	456,7	527,4	674,1
Atvasinātie finanšu instrumenti	28,4	20,9	28,3
Citi ieguldījumi	5804,5	7717,1	10086,5
Tirdzniecības kredīti	519,9	595,5	748,0
Aizņēmumi	2760,3	4517,9	6514,9
Nauda un noguldījumi	2432,3	2527,7	2727,7
Citi pasīvi	92,0	76,0	95,9
Saldo	-3841,6	-5374,4	-6866,8

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 12/2006, 82., 83. lpp.

3.6. tabulas apzīmējumi prasa paskaidrojumu. Latvijas centrālo statistikas pārvalde, kas Latvijas Bankas apkopotos datus publicējusi, tabulā lietoto apzīmējumu saturu raksturo šādi:

- **tiešās investīcijas** – ilgtermiņa attiecības starp vienas ekonomikas rezidentu (tiešais ieguldītājs) un citas ekonomikas rezidenta uzņēmumu (tiešo investīciju uzņēmums); investīcijas ir tiešās, ja tiešajam pieder 10 % un vairāk no parastajām akcijām, daļām vai balsstiesībām, vai ekvivalenta līdzdalība tiešo investīciju uzņēmumā;
- **portfeļinvestīcijas** – darījumi ar kapitālu vērtspapīriem (tāda investora, ieguldījums uzņēmuma pamatkapitālā, kuram pieder mazāk par 10 % akciju), citiem vērtspapīriem un finanšu instrumentiem, izņemot gadījumus, kad šie darījumi attiecas uz tiešajām investīcijām un rezerves aktīviem; šie instrumenti ir realizēti tirgū vai ar tiem var tirgoties;
- **citas investīcijas** – pārpalikuma kategorija, kas aptver visus finanšu darījumus, kuri nav ieskaitīti tiešajās investīcijās, portfeļinvestīcijas vai rezerves aktīvos (tirdzniecības kredīti, Starptautiskā valūtas fonda (SVF) kredīti un aizdevumu izmantošana, valūta un noguldījumi, citi aizdevumi);
- **rezerves aktīvi** – monetārais zelts, SVF speciālās aizņemšanas tiesības (SDR), citi ārzemju aktīvi, kurus kontrolē monetārās iestādes (LB) un ar kuriem LB var regulēt valūtas plūsmas uz Latviju un no Latvijas.

Uzņēmumu attīstības skatījumā mūs visvairāk interesē tiešo un portfeļinvestīciju dinamika un struktūra.

3.6. tabula liecina, ka tiešās investīcijas Latvijā laika sprīdī no 2004. gada līdz 2006. gada septembrim augušas 1,56 reizes. Portfeļinvestīcijām pieaugums bija aptuveni tas pats – 1,53 reizes.

No tiešajām investīcijām pašu kapitāls un reinvestēta peļņa pieauga 1,6 reizes.

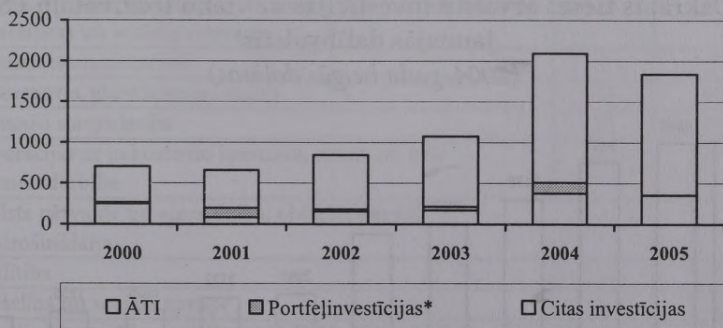
Citu ieguldījumu izaugsme – 1,7 reizes. Starptautisko investīciju bilance satur daudz citas svarīgas informācijas Latvijas ekonomikas realitāšu izpratnei.

Svarīgi atzīmēt, ka šī bilance sniedz ziņas par uzkrātajām investīcijām, t. i., par līdzekļu kopējo ieguldījumu gada beigās, kas pēc lieluma būtiski atšķiras no gada laikā saņemtajām investīcijām.

Ārvalstu investīciju ieplūde. 3.1. zīmējums liecina par ārzemju investīciju straujo pieaugumu 2004. un 2005. gados.

3.1. zīmējums

Ārvalstu investīciju ieplūde Latvijas ekonomikā sadalījumā pa investīciju veidiem¹
(milj. latu)

* portfeļinvestīcijas un atvasinātie finanšu instrumenti

Iepriekšējās tabulas un zīmējuma dati par ārzemju investīcijām

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 74.lpp.

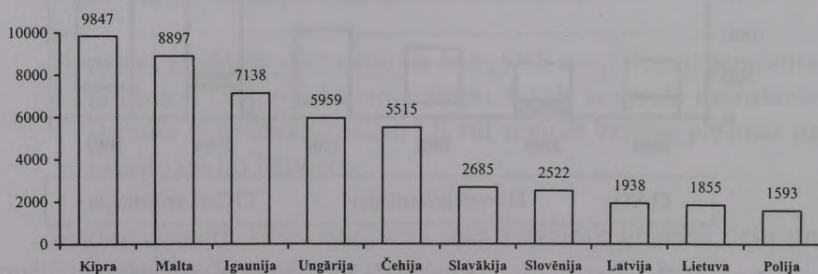
nesirgst ar precizitāti. Ir noteiktas grūtības informācijas savākšanā. Sākotnējie dati ir pārrēķināti pēc gada oficiālā valūtas kursa latos. Noteikta neprecizitāte neizbēgama arī tālākajā statistiskajā materiālā par ārvalstu investīcijām.

Uzkrātās ārvalstu investīcijas. Uzkrātās ārvalstu investīcijas uzņēmumu pamatkapitālā ir pati svarīgākā problēma no Latvijas IKP izaugsmes viedokļa. Jautājumu no tiešo investīciju dinamikas viedokļa mēs jau raksturojām. Uzkrātās ārvalstu investīcijas uzņēmuma pamatkapitālā veido ne tikai tiešie ieguldījumi, bet arī portfeļieguldījumi līdzdalības vērtspapīros. Pēdējo īpatsvars šinīs investīcijās ir neliels, tāpēc tie neiespaido kopējo dinamiku.

Plašāka tautsaimnieciska nozīme ir kopējām uzkrātajām tiešām ārvalstu investīcijām. Mūsu rīcība ir salīdzinoši dati par uzkrātajām tiešajām ārvalstu investīcijām uz vienu iedzīvotāju.

3.2. zīmējums

Uzkrātās tiešās ārvalstu investīcijas uz vienu iedzīvotāju ES jaunajās dalībvalstīs¹ (2004. gada beigās dolāros)

Pēc 3.2. zīmējuma investīciju rādītājā Latvija ieņēma astoto vietu starp ES jaunajām valstīm, 3.7 reizes atpaliekot no Igaunijas un maz-

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 75.lpp.

liet apsteidzot Lietuvu. Katrai valstij ir savi specifiskie ārvalstu investīciju piesaistīšanas nosacījumi.

Uzkrāto ārvalstu tiešo investīciju nozaru struktūra. Kādas nozares visvairāk piesaista ārvalstu investīcijas? Ieskatisimies 3.7. tabulā.

3.7. tabula

**Uzkrāto ārvalstu tiešo investīciju Latvijā reģistrēto uzņēmumu
pamatkapitālā struktūra¹**
(perioda beigās, %)

	2003	2006 III
Pavisam		
Lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība	1	1
Zvejniecība	-	-
Rūpniecība	21	17
Būvniecība	1	1
Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu un sadzīves aparatūras un iekārtu remonts	14	13
Viesnīcas un restorāni	1	2
Transports, glabāšana un sakari	16	13
Finanšu starpniecība	15	23
Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un cita komercdarbība	21	21
Valsts pārvalde un aizsardzība; obligāta sociālā apdrošināšana	-	-
Izglītība	-	-
Veselība un sociālā aprūpe	-	-
Pārējie komunālie, sociālie un individuālie pakalpojumi	2	1
Nav sadalīts pa darbības veidiem	8	9

 Latvijas Bankas dati

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 8/2006, 83. lpp.

Uzkrātās ārzemju investīcijas uzņēmumu pamatkapitālā gadu gaitā aug visai nevienmērīgi, kas atspoguļojos nozaru īpatnējā svarā kopējos uzkrātos ieguldījumos. Tā uzkrātās investīcijas rūpniecībā samazinājās absolūti, būvniecībā pieauga, bet īpatnējais svars (ievērojot noapaļojumu) palika iepriekšējais. Minēto ieguldījumu īpatsvars ražošanas nozarēs 2006. gada martā līdzinājās 19 % pakalpojumu nozarēs – 73 %. Šī realitāte ir šo investīciju struktūras būtiskā īpatnība. Tabulā minētajā laika sprīdī visstraujāk uzkrātās investīcijas uzņēmumu pamatkapitālā auga finanšu starpniecībā – par 1,73 reizēm (kopējā šo investīciju izaugsme – 1,15 reizes).

Uzkrāto ārzemju investīciju izcelsme pēc valstīm. Informācija par šo problēmu ir nepilnīga: statistika no ES 24 valstīm aptver tikai 10 valstis, NVS pārstāv 3 valstis. Ziņas par šo investīciju izcelsmes zemēm (dinamika, īpatsvars) apkopotas 3.8. tabulā.

Valsts	2004. gada martā	2005. gada martā	2006. gada martā
Beļģija	1,0	1,0	1,0
Čehija	0,0	0,0	0,0
Dānija	0,0	0,0	0,0
Francija	0,0	0,0	0,0
Īrija	0,0	0,0	0,0
Itālija	0,0	0,0	0,0
Latvija	0,0	0,0	0,0
Litva	0,0	0,0	0,0
Polija	0,0	0,0	0,0
Portugāle	0,0	0,0	0,0
Spānija	0,0	0,0	0,0
Šveica	0,0	0,0	0,0
Ungārija	0,0	0,0	0,0
Vācija	0,0	0,0	0,0
Valsts kopā	1,0	1,0	1,0

**Uzkrātās ārzemju investīcijas Latvijā reģistrēto uzņēmumu
pamatkapitālā sadalījumā pa valstīm¹**
(perioda beigās, procentos)

	2003 īpatsvars	2006 marts	
		pret 2003	īpatsvars
ES	59	118	75
NVS	7	122	8
Austrija	1	165	1
Dānija	9	137	11
Igaunija	6	214	12
Īrija	1	116	1
Lielbritānija	3	116	3
Nīderlande	5	135	6
Somija	6	97	5
Spānija	-	57	-
Vācija	10	77	7
Zviedrija	13	119	13
Krievija	6	124	7
Baltkrievija	-	56	-
Ukraina	-	117	-
ASV	7	78	5
Norvēģija	7	88	5
Šveice	3	92	2
Libērija	1	82	1
Lihtenšteina	1	32	-
Singapūra	1	2	-

Uzņēmumu pamatkapitālā visvairāk investē Eiropas Savienības dalībvalstis, NVS locekļi seko ar lielu atstarpi. Šo nozīmīgo investīciju līderis ir Zviedrija, tālākas vietas pēc ieguldījumu īpatsvara 2006. gada martā piekrita Igaunijai un Dānijai. Visstraujāk uzkrāto investīciju apjoms pieaug Igaunijai (vairāk kā divas reizes), augsts pieauguma temps

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 8/2006, 84. lpp.

bija Austrijai, Dānijai, Nīderlandei. NVS uzkrātās investīcijas augušas nedaudz straujāk par ES attiecīgajiem ieguldījumiem, kas galvenokārt ir Krievijas uzņēmēju aktivitāšu rezultāts. Turklāt tādos ES dalībvalstīs kā Somija, Vācija, Spānija savas uzkrātās investīcijas Latvijā reģistrēto uzņēmumu pamatkapitālā ir mazinājušās. Aktivāk kļuvuši investori no ES jaunajām dalībvalstīm. Cita statistiskā informācija liecina, ka gandrīz 70 % no visām ārvalstu investīcijām apstrādes rūpniecībā ir piesaistījušas trīs tās apakšnozares: pārtikas rūpniecība, kokapstrāde un nemetālisko izstrādājumu ražošana. Runa iet par zemo un vidēji zemo tehnoloģijas nozarēm, kuru konkurētspēja ārējos tirgos saistās ar lēto darba spēku un nepieciešamo dabas resursu pieejamību. Pozitīvi vērtējams tas, ka pakāpeniski mainās uzkrāto ārvalstu investīciju nozaru struktūra – samazinās zemo tehnoloģiju nozaru īpatsvars, bet pieaug vidēji zemo tehnoloģiju nozaru daļa. Vienlaikus 2005. gada nogalē, salīdzinot ar 2004. gada nogali, gandrīz 2,5 reizes pieaugušas ārvalstu investīcijas tieši augsto tehnoloģiju nozarēs. Šai jomā lielākas ieguldījumus veikuši Zviedrijas, Nīderlandes un Vācijas investori.¹

Šis iedaļas nobeigumā minēsim divas nozīmīgas atziņas: pirmkārt, mainoties Latvijas ģeopolitiskajam stāvoklim, kopš 2004. gada sākuma ārējo tiešo investīciju pieauguma temps preču ražošanas nozarēs bija divreiz straujāks nekā pakalpojumu nozarēs; otrkārt, piesaistītais ārzemju kapitāls vidēji par 30 % nodrošināja finansējumu investīcijām pamatlīdzekļos.²

Tādēji ārzemju investīcijas bija vērā ņemams faktors, kas sekmēja Latvijas IKP straujo izaugsmi.

3.8. ES struktūrfondi un Kohēzijas fonds

ES palīdzība, palielinot investīcijas. Mēs jau norādījām, ka mūsdienu pasaules ekonomikas attīstību raksturo divi procesi – integrā-

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 77.lpp.

² Turpat, 75., 76. lpp.

cija un globalizācija. Iekšzemes kopprodukta dinamikas saikni ar globalizāciju mēs apcerējām atsevišķā iedaļā. Integrāciju Eiropā pārstāv 25 ES dalībvalstu ciešā sadarbība, kooperācija. Par Latvijas iestāšanas Eiropas Savienība lomu IKP izaugsmē minējām vairākkārt. Īpaša nozīme ir ES palīdzība Latvijas IKP izaugsmei, piešķirot līdzekļus speciālajām investīcijām, attīstības pasākumiem, struktūras izmaiņām.

Pirms iestāšanas palīdzība tika īstenoto piešķirot līdzekļus no trim fondiem: PHARE, ISPA, SAPAPD. Latvijas iestāšanās ES nozīmēja pirms iestāšanās palīdzības pārtraukšanu. Tomēr 2004. – 2006. gadā Latvija turpināja apgūt tos līdzekļus, kas no minētajiem fondiem bija saņemti iepriekš. Ar iestāšanās brīdi Eiropas Savienībā Republikai kļuva pieejami līdzekļi investīcijām no ES īpašajiem strukturāliem fondiem – *Eiropas Reģionālās attīstības fonda, Eiropas Sociālā fonda, Eiropas Lauksaimniecības virzības un garantiju fonda, Zivsaimniecības vadības finansēšanas instrumenta kā arī no Kohēzijas fonda.*

ES struktūrfondu finansējuma apjoms. 625 milj. EUR – tāds ir ES struktūrfondu finansējums Latvijai 2004. – 2006. gados. Šī ievērojamā summa sadalās:

- 369 milj. EUR – Eiropas Reģionālās attīstības fonds;
- 139 milj. EUR – Eiropas Sociālais fonds;
- 93 milj. EUR – Eiropas Lauksaimniecības virzības un garantiju fonda vadības nodaļa;
- 24 milj. EUR – Zivsaimniecības vadības finansēšanas instruments.

ES struktūrfondu izlietošanas obligāta prasība ir Latvijas Republikas valsts un pašvaldību budžeta līdzfinansējums. Parasti konkrētā projekta īstenošanai 75 % līdzekļu nodrošina ES struktūrfondi, 25 % - LR valsts un pašvaldību budžeta finansējums. Struktūrfonda atbalsta saņēmējiem papildus jāasignē arī pašu līdzekļi. Minētajos trijos gados kopējais pieejamais finansējums līdzinājās 845 milj. EUR.

ES struktūrfondu līdzekļu sadalījums pa nozarēm. 3.9. tabula izgaismo struktūrfondu līdzekļu izlietošanas nozaru struktūru.

**Struktūrfondu atbalsta sadalījums pa nozarēm
2004. – 2006. gadam¹**

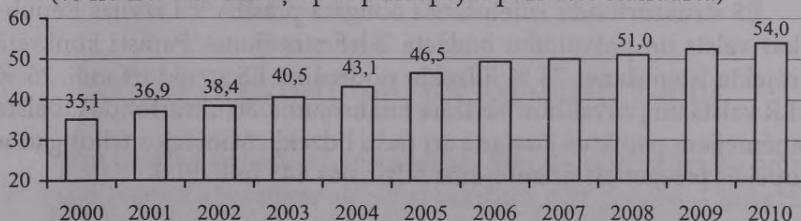
Nozare	Procenti
Infrastruktūra	32,6
Uzņēmējdarbība	25,0
Cilvēkresursi	21,2
Lauku attīstība	14,6
Zivsaimniecība	3,9
Tehniskā palīdzība	2,7

Kā redzam, gandrīz trešā daļa atvēlēto struktūrfondu līdzekļu novirzīta investīcijām infrastruktūras attīstībai. Ar investīcijām lielākā vai mazākā mēra saistīti citi struktūrfondu izlietošanas virzieni.

Kohēzijas fonda nozīmējums. Bez finansējuma no ES struktūrfondu LR uzņēmumi var saņemt līdzekļus no Kohēzijas fonda, kura tiešais nozīmējums sekmēt iekšzemes kopprodukta izaugsmi. Lietas būtība tā, ka atbalstu no Kohēzijas fonda var saņemt tikai tās ES dalībvalstis, kuru IKP rādītājs uz vienu iedzīvotāju ir zemāks par 90 % no vidējā ES līmeņa. Šī nosacījuma mērķis – izlīdzināt atšķirības ES dalībvalstu ekonomikas attīstībā. 3.3. zīmējums liecina, ka Latvijai vēl ilgāku laiku būs nepieciešams un iespējams izmantot Kohēzijas fonda palīdzību.

3.3. zīmējums

Latvijas IKP uz vienu iedzīvotāju²
(% no ES – 25 līmeņa pēc pirktspējas paritātes standarta)*

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 103.lpp.

² Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006. g. jūlijs, 93.lpp.

* 2000. – 2004.g. – fakts, 2005. – 2010.g. – prognozes un mērķi

Kohēzijas fonda galvenais uzdevums – atbalstīt investīcijas vides aizsardzības projektiem un transporta infrastruktūras pilnveidošanai. Šī fonda līdzekļi tiek piešķirti kā līdzfinansējums, kas var aptvert 80 – 85 % no paredzētā ieguldījuma.

Zināms, ka 2000. – 2006. gados Latvijai bija pieejams Kohēzijas fonda finansējums 710 milj. EUR apmērā, pie kam 310 milj. EUR ir pirmsiestāšanos ISPA fonda projekti.

ES struktūrfondu atbalsts 2007. – 2013. gadam. No 2007. gada līdzšinējie ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda līdzekļu piešķiršanas nosacījumi beidz darboties. Kad rakstītas šis rindas vēl nebija zināms, kāds ES finansu palīdzības apjoms Latvijai gaidāms jaunajā finansu perspektīvā. Kā atbalsts investīciju projektiem turpināsies šaubu nav.

2007. – 2013. gados galvenie uzdevumi, kas risināmi ar ES struktūrfondu un Kohēzijas fondu palīdzību ir sekojošie:

- cilvēku resursu attīstība un efektīvā izmantošana;
- konkurētspēju palielināšana un virzība uz zināšanu ietilpīgu ekonomiku;
- sabiedrisko pakalpojumi un infrastruktūras uzlabojumi kā priekšnoteikums valsts un tās teritorijas līdzsvarotai attīstībai.

Šādai mērķtiecībai jāsekmē ilgspējīga un līdzsvarota attīstība, makroekonomiskā stabilitāte, soli informācijas sabiedrības virzienā.

ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda atbalsta efektīvā izmantošana ir nozīmīgs ārējais faktors, kas veicinās Latvijas valsts ilgtermiņa ekonomiskās stratēģijas mērķa īstenošanu.

3.9. Secinājumi

Latvijas ekonomikas izaugsme, dzīves līmeņa kāpums, sociālo problēmu sekmīga risināšana ir tieši atkarīga no IKP lieluma, no nacionālā ienākuma potencēm. Tāpēc ekonomiskās stratēģijas centrālais punkts ir nosacījumu radīšana, kas paātrinātā soli sekmē IKP pieaugumu. Dž. M. Keinsa investīciju multiplikators likumsakarīgi saista investīciju apjomu ar IKP izaugsmi, bet akseleratora mehānisms darbojas pēc atgriezeniskās saiknes principa: izaudzis IKP ir avots jaunām investīcijām: investīcijas \rightarrow Δ IKP; Δ IKP \rightarrow investīcijas. Konkurences spaidi, peļņa kā uzņēmējdarbības motīvs gadu simteņiem un desmitiem liek īpatnējā formā darboties ekonomiskam perpetuum mobile, progresa pamatiem; brīžiem uz ierobežotu laiku specifiski, bet reizē likumsakarīgi faktori ekonomiku nodod stagnācijas skavās, rodas recesijas draudi, palielinās bezdarbs.

Investīciju multiplikatora darbībai var būt visai atšķirīgs efekts. Var investēt ražotnē, kur viss kapitāls, arī izejvielas ir importētas un ienākumu rada tikai lētais darbspēks. Pēc šī varianta IKP tiek radīts daļēji ārzemēs. Latvijas IKP ikgadējais pieaugums būs mazāks neskatoties uz brangām investīcijām. Mēs visi esam ieinteresēti investīcijās, kur kapitāls (izejvielas, materiāli) ir pašmāju izcelsmes, celtniecību veic vietējie celtnieki, bet gatavie ražojumi tiek gadu gadiem eksportēti. Saprotams, nevar iztikt bez modernās tehnikas un citu resursu importa. Tiek papildus izlietota Latvijas infrastruktūra. Investīcijas, kas izmanto vietējās dabas resursus nodrošina rentes saņemšanu. Pašmāju kapitāls rada nozīmīgu IKP elementu procentu likmi no kapitāla. Top jaunas darba vietas un ienākums no darba algas, kas vairo pieprasījumu Latvijas tirgū. Tiešie un netiešie nodokļi vairo valsts budžeta ienākumus. Uzņēmējspējas saistībā ar šīm investīcijām veido gan normālu, gan papildu peļņu, kas ir jauns nodokļu avots, papildu patēriņš un jaunu investīciju potenciālais avots. Tirgus „neredzamā roka” vien nespēj regulēt it visu investīciju raksturu, tāpēc nepieciešama mēr-

ķtīcīga valsts rīcība, kas sekmē investīciju novirzi pašmāju resursu izmantošanai.

Gandrīz trešā daļa investīciju ir ārzemju izcelsmes, 75 % šo investīciju nāk no ES dalībvalstīm. Nozīmīgi ir investīcijas, kas kā atbalsts tiek saņemtās no ES struktūras fondiem un Kohēzijas fonda.

Tieši efektīvas un plašas investīcijas nodrošinās Latvijas ilgtermiņa ekonomiskās stratēģijas mērķu savlaicīgu izpildi.

3.10. Pamattermiņu tulkojums

ārvalstu tiešās investīcijas ekonomiskā izaugsme	<i>direct foreign investments</i>	внешние инвестиции
ekstensīvā izaugsme	<i>economic growth</i>	экономический рост
galējā tieksme patērēt	<i>extensive growth</i>	экстенсивный рост
galējā tieksme taupīt	<i>marginal propensity to consume</i>	предельная склонность к потреблению
iekšzemes kopprodukta prognoze	<i>marginal propensity to save</i>	предельная склонность к сбережению
intensīvā izaugsme	<i>forecast of gross domestic product</i>	прогноз внутреннего валового продукта
investīciju multiplikatora un akseleratora mehānisms	<i>intensive growth</i>	интенсивный рост
nefinanšu investīcijas	<i>investment multiplier and accelerator mechanism</i>	механизм мультипликатора и акселератора, инвестиции
nodarbinātības multiplikators	<i>no financial investment</i>	нефинансовые инвестиции
portfeļinvestīcijas	<i>employment multiplier</i>	мультипликатор занятости
sarežģītais investīciju multiplikators	<i>portfolio investment</i>	портфельные инвестиции
valsts investīciju programma (VIP)	<i>complicated investment multiplier</i>	сложный мультипликатор инвестиции
	<i>public investment program (PIP)</i>	государственная инвестиционная программа

Imuļāi 3.11. Uzdevumi

1. Nacionālais ienākums – Ls 2 miljardi.
Nacionālā ienākuma pieaugums nākamā periodā Ls 2,2 miljardi.
Patēriņa pieaugums – 7 %.
Aprēķināt Dž. M. Keinsa investīciju vienkāršo multiplikatoru.
2. Pēc Dž. M. Keinsa, psiholoģiskais pamatlikums līdzinās $2/3$ no ienākuma.
Aprēķināt investīciju multiplikatoru.
3. Procenti no kapitāla ir Ls 0,3 milj., peļņa no uzņēmējspējām – Ls 0,5 milj.
Uzņēmēja (investora) privātais patēriņš ir 60 % no iepriekšminētajiem ienākumiem.
Iekšzemes kopprodukta pieaugums – Ls 960 miljoni.
Aprēķināt investīciju multiplikatoru.
4. **Sastādīt** uzdevumu, kur investīciju multiplikatora un akselelatora mijiedarbībā pēc atgriezeniskās saites principa pieaug iekšzemes kopprodukts.

3.12. Pašpārbaudes jautājumi

1. Kāpēc nepieciešama Latvijas ekonomikas straujā izaugsme?
2. Kādi faktori nosaka ekonomikas izaugsmi?
3. Ar ko atšķiras intensīvā izaugsme no ekstensīvās izaugsmes?
4. Kādi ir intensīvās izaugsmes faktori?
5. Kā darbojas nodarbinātības multiplikators?
6. Kāds sakars ir galējai tieksmei patērēt un galējai tieksmei taupīt?
7. Kāds sakars ir galējai tieksmei patērēt ar investīcijām?
8. Kā pamatojama investīciju multiplikatora formula?
9. Kādi papildu faktori raksturo sarežģīto investīciju multiplikatoru?
10. Kādi faktori raksturo investīciju multiplikatora lielumu?
11. Ar ko atšķiras akselerators no multiplikatora?
12. Kā mijiedarbojas multiplikators un akselerators?
13. Kā darbojas investīciju multiplikators un akselerators mūsdienā Latvijā?
14. Kāds ir paplašinātās atražošanas mehānisms?
15. Kas veido kopējo pamatkapitāla veidošanas fondu?
16. Kāds sakars ir starp privatizāciju un investīcijām?
17. Kādi ir valsts investīciju fonda avoti?
18. Kāpēc nepieciešamas ārvalstu investīcijas?
19. Kādas nozares un kāpēc visvairāk piesaista ārvalstu investīcijas?
20. Kādu valstu investori visaktīvāk iegulda līdzekļus Latvijas tautsaimniecībā?
21. Kādas ir Latvijas ekonomikas izaugsmes prognozes?
22. Kādu ES struktūru fondu atbalstu saņem Latvijā?
23. Kādu uzdevumu risina Kohēzijas fonda atbalsts?
24. Kādu mērķu īstenošana jāsekmē struktūras fondu un Kohēzijas fonda finansējums 2007. – 2013. gados?

Pielikums

Vai Latvijas ekonomikai draud pārkarsēšana?

Straujais iekšzemes kopprodukta pieaugums savienojumā ar augstu inflāciju apdraud Latvijas ekonomikas turpmāko attīstību – tādu atzinumu pauž gan Pasaules Bankas un Starptautiskā Valūtas fonda speciālisti, gan Latvijas Bankas vadība un daudzi komercbanku pārstāvji, gan virkne tautsaimniecības izaugsmes ekspertu. Brīdinājums ir visai nopietns – Latvijas ekonomiku gaidot **pārkarsēšana**, augšupejošo attīstību nemainīšot lejupslīde. Izvirzās jautājums, kas ir pārkarsēšana, kādi ir šīs negatīvās parādības fundamentālie cēloņi?

1. Pārkarsēšanas būtība

Balts plankums ekonomikas teritorijā. Ekonomiskajā literatūrā nav vienota uzskata par pārkarsēšanas būtību un cēloņiem. Klasiskajā darbā, atzītajā ekonomikas teorijā «Bibelē», P. Samuelsona «Economics» pārkarsēšanos netiek pieminēta. Šīs parādības raksturojumu neatrodam arī citās vērā ņemamās mācību grāmatas, kas analizē makroekonomisko problemātiku. Šai sakarībā var runāt par «balto plankumu» ekonomikas teorijā. Vienlaikus jāatzīmē, ka publikāciju skaits par pārkarsēšanas briesmām konkrētās valstīs augtin aug. Raksti, intervijas par minēto problēmu publicēti arī Latvijas presē. Vispārinot dažādu autoru izteikumus, var izdalīt vairākus pārkarsēšanas skaidrojuma variantus.

Ekonomikas cikls un pārkarsēšana. IKP kritums pēc augšupejas ir sen zināma un vispusīgi izpētīta parādība. Saskaņā ar ekonomisko ciklu teoriju ekonomika pēc izaugsmes sasniegšanas likumsakarīgi mazina savas attīstības tempu un gala rezultātā iegāžas krīzes bedrē. Šāda parādība mūsdienu terminoloģijā dēvē par recesiju. Tās cēlonis saistās ar to, ka pieprasījums atpaliek no strauji augošā piedāvājuma. Vērienīgās investīcijas arvien no jauna kāpina IKP apjomu, bet noteik-

tā attīstības etapā iestājas lūzums, piedāvājuma vairs neseko pieprasījums. Multiplikatora – akseleratora mehānisms nosaka IKP izaugsmes iespēju līdž zināmam punktam. Investīcijas vairo pieprasījumu ne tikai pēc investīciju precēm, bet arī palielina privāto patēriņu, t.i. pieprasījumu pēc patēriņa precēm. Galējā tieksme patērēt un galējā tieksme taupīt gala rezultātā iegrožo kopējā pieprasījuma pieaugumu. Krājas realizācijas grūtības, kam seko ražošanas un pakalpojumu sniegšanas sašaurinājums, darbinieku atlaišana. Bezdarba paplašināšana vēl vairāk ierobežo kopējo pieprasījumu. Katra izaugsme, ekspansija nes sevī recesija sēklu. Šādu cēloņ sakarību, kad pēc uzplaukuma fāzes ekonomikai draud iegāšanās recesijas bedrē, var raksturot arī kā pārkarsēšanu, kas saistās ar ekonomiskā cikla fāžu neizbēgamo nomainītu. Par pārkarsēšanu var runāt situācijā, kad izaugsme ir sevišķi strauja.

Cikliskā attīstība īstenojas jebkurā tirgus ekonomikas valstī. Pētnieki norāda, ka pēdējajos gadu desmitos ekonomikas cikla gaita, fāžu nomainītu ir deformēta. Patiešām pēc otrā pasaules kara ekonomikas cikla norise Rietumu pasaulē raksturojas ar īpatnībām, salīdzinot ar 19. gs. un 20. gs. pirmo pusi. P. Samuelsons norāda, ka katrs ekonomikas cikls ir ar atšķirīgām iezīmēm, bet visiem cikliem ir kopējie «ģimenes gēni».

Latvijas vēl tikai nesen stājusies uz tirgus ekonomikas attīstības lielceļa, tāpēc prognozēt, kad augšupejas, ekspansijas fāzi nomainīs cikliskā recesija vēl nenākas.

Izaugsmes un inflācijas savīšanās. Cits pārkarsēšanas draudu skaidrojums saistās ar apgalvojumu, ka tieši straujā IKP izaugsme izraisa pieprasījuma inflāciju. Šāda skaidrojuma loģika ir vienkārša: *pirmkārt*, IKP pieaugums saistās ar pastiprinātu pieprasījumu pēc materiāliem resursiem; *otrkārt*, ražošanā un pakalpojumu sniegšanā tiek iesaistīts papildus darbaspēks, mazinās bezdarbs; *treškārt*, palielinās darba apmaksas fonds, aug atalgojuma līmenis; *ceturtkārt*, pieaug peļņas apmēri, tās izlietojums patēriņam; *piektkārt*, pieprasījuma izaugsmes temps sāk apsteigt piedāvājuma palielinājuma tempu; *sestkārt*, likumsakarīgi ceļas patēriņa cenas, paaugstināta inflācija aptver visu tautsaimniecību; *septītkārt*, sāk darboties inflācijas spirāle; *astotkārt*, pazeminās naudas pirktspēja un reālie ienākumi; *devītkārt*, sarūk pie-

prasījums; *desmitkārt*, multiplikatora – akseleratora mehānisms sāk darboties pretējā virzienā, mazinās investīcijas un IKP apjoms, iestājas pārkarsēšanas postošās sekas.

Šī cēloņu un seku sakarība ir hipotētiskās dabas, abstrakti spriedumi, iespējas raksturojums. Katrā konkrētā gadījumā jānoskaidro vai attīstība rit pēc izklāstītā scenārija.

«Ārējo šoku» iedarbība. Valstu ekonomika, kuru IKP straujā izaugsme galvenokārt saistās ar eksporta izvēšanu, visai atkarīga no pasaules tirgus konjunktūras. «Ārējais šoks», t.i. pieprasījuma mazināšanas partnera valstīs spēj gan apstādināt IKP pieaugumu, gan ievirzīt recesiju. Šāda situācija ir raksturojama kā **pārkarsēšana**.

«Ārējais šoks» varbūt arī importa sadārdzināšana, piemēram, naftas produktu cenu straujš kāpums, kas rosina izmaksu inflāciju; sāk darboties negantā inflācijas spirāle.

Pārāk straujais IKP pieaugums. Valstis, kas nav ieslēgušās cikliskajā attīstībā, makroekonomiskais līdzsvars var tikt izjaukts, ja pieprasījums sāk atpalikt no IKP straujās izaugsmes. Izceļas realizācijas grūtības, kas liek sašaurināt ražošanas apjomu. Šāda pārkarsēšana nekādi nav saistīta un patērīna cenu ievērojamu kāpumu, tātad ar inflāciju. Nav izslēgta iespēja, ka minētie pārkarsēšanas cēloņi savijas. Tad pārkarsēšanas sekas būs sevišķi negatīvas.

Situācijas vērtējums Latvijā. Tie ekonomikas speciālisti, kas brīdina no pārkarsēšanas draudiem Latvijā, visupirms norāda uz diviem makroekonomiskiem rādītājiem: uz iekšzemes kopprodukta straujo izaugsmi un relatīvi augsto inflāciju. Šāda argumentācija raksturīga Latvijas Bankas vadības nostājai. „Klasiskie ekonomikas pārkarsēšanas parametri ir šādi: inflācija pieaug un ir virs 5%, IKP arī tuvojas 8–9% robežai, mūsu gadījumā tie ir 10% gadā, maksājuma konta deficīts ir virs 6%, bezdarbs samazinās.” Tas viss liecinot par pārkarsēšanas pazīmēm.¹ Citā publikācijā tiek runāts par to, ka optimāla ir pazīstamā angļu žurnāla *The Economist* definīcija, ka par pārkaršanu var runāt

¹ I. Rimšēvics, intervija žurnālam *Republika*, 16.–22. jūnijs, 2006, 8. lpp

situācijā, kad ekonomika aug pārāk strauji un tās produktivitātes jauda nevar apmierināt pieprasījumu, kas savukārt bieži izraisa inflāciju. „Ņemot vērā šo definīciju Latvijā ir pietiekami daudz ekonomikas pārkarsēšanas pazīmju – IKP palielināšanās, ļoti strauja attīstība atsevišķās nozarēs, zems bezdarba līmenis, liels algu pieaugums, inflācijas kāpums, tekošā konta deficīta pieaugums, nekustamā īpašuma cenu kāpums, kā arī strauja kreditēšanas attīstība.”¹ Līdzīga ir arī citu autoru spriedums.

Šinīs pārkarsēšanas draudu pamatojums Latvijā galvenais ir sekojošā cēloņsakarība: IKP straujā izaugsme izraisa pieprasījuma inflāciju, kam perspektīvā būšot postošas sekas. Būtībā tiek apgalvots, ka attīstība ritēšot pēc pieminētā pārkarsēšanas skaidrojuma otrā varianta.

Lai atbildētu uz jautājumu „Vai Latvijas ekonomikai draud pārkarsēšana?” nepietiek minēt dažus sintētiskus makroekonomiskus rādītājus. Sīkākī jāanalizē IKP straujākās izaugsmes īpatnības un inflācijas izraisītāju cēloņus.

2. Pieprasījuma vai izmaksu inflācija?

Rakstot par saikni starp IKP izaugsmi un inflāciju, autori parasti neievēro starpību starp pieprasījuma inflāciju un izmaksu inflāciju. Šis inflācijas dalījums ir ne tikai abstrakta teorētiskā atziņa, bet nozīmīgs praktisks jautājums, kam tiešs sakars ar pārkarsēšanas cēloņiem.

Pieprasījuma inflācijas likumsakarības. Elementārs pieprasījuma inflācijas skaidrojums – koppieprasījums patērīna preču tirgū pārsniedz attiecīgo koppieāvājumu. To var it labi raksturot ar Irvinga Fišera makroekonomiskā līdzsvara formulu:

$$MxV = QxP$$

¹ A. Ozoliņš, Jādomā, vai spēš atmaksāt kredītus, *Dienas Bizness*, 2006. 25. jūlijs

Kur:

M līdzinās naudas masai apgrozībā,

V – naudas apgrozības ātrumam

Q – piedāvājamo preču masai

P – preču (produkcijas un pakalpojumu) vienības vidējai cenai

Pārveidojot formulu, iegūstam

$$P = \frac{M \times V}{Q}$$

Ja pieaug naudas masa apgrozībā, kas pārstāv kopējo pieprasījumu pēc patēriņa precēm, tad pie līdzšinējās preču masas un naudas apgrozības ātruma makroekonomisko līdzsvaru var panākt vienīgi kāpinot patēriņa cenas. Ja līdz ar kopējo pieprasījumu, ko pārstāv M, proporcionāli aug arī kopējais piedāvājums Q (pie nemainīgā naudas apgrozības ātruma), preces vienības cenu līmenis nemainās, paliek konstants. Cena pieaugs arī tad, ja preču pieprasījums samazināsies mazākā mērā nekā to piedāvājums. Secinājums nozīmīgs: jebkurš pieprasījuma pieaugums vēl nebūt neizraisa cenu kāpumu; pieprasījuma inflācija ir likumsakarīga atbilde uz makroekonomisko nelīdzsvarotību, kad pieprasījuma apjoms ir lielāks par piedāvājuma apjomu.

Kādi ir pieprasījuma inflācijas galvenie cēloņi?

Pirmkārt, nepamatota papīrnaudas emisija, valsts neatliekamu izdevumu segšanai, kuriem nav līdzekļu avota (budžeta deficīta apstākļos), emitē ne ar ko nodrošinātu papīra naudu; rezultātā aug pieprasījums, kas pilnībā nav nosegts ar piedāvājumu.

Otrkārt, piedāvājuma samazināšanas apstākļos, kad atbilstoši nesamazinās pieprasījuma apjoms.

Treškārt, darba apmaksas apstaidz darba produktivitāti; aug naudas masa darba apmaksas veidā, kam neatbilst reāli saražotais, tas kāpina cenas.

Ceturtkārt, neefektīvs kredīts, kad izsniegtie kredīta līdzekļi nenošķirina kredītēšanas mērķu īstenošanu, tiek izsaimniekoti, izsniegtajai

naudai nav materiālā seguma, nepamatoti aug pieprasījums, velkot sev līdzī cenā.

Piektkārt, naudas masu apgrozībā palielina arī masveida spekulatīvie darījumi, sekmējot pieprasījuma neproporcionālo izaugsmi.

Sestkārt, pieprasījumu bez atbilstoša piedāvājuma var kāpināt inflācijas gaidas, kad prognozējot cenu celšanos rīt un parīt, preču pieprasījums strauji pieaug šodien.

Izvirzās jautājums, kāds sakars ir starp Latvijas IKP izauguma tempu pieprasījuma inflāciju LR.

IKP izaugsme un pieprasījuma inflācija. Pāreja no mērenās inflācijas uz relatīvi augstu inflāciju Latvijā iezīmējās 2004. gada pavasarī. 2003. gadā patēriņa cenas vidēji pieauga par 2,9%, 2004. gada I ceturksnī – par 4,3%, II ceturksnī – jau par 5,8%, gada vidējais –6,2%, tā paša gada decembrī – 7,3. 2005. gadā inflācijas cenu kāpums lidzinājās 6,7%, 2006. gadā – 6,5%. Latvija pēdējos trijos gados bija inflācijas līderis Eiropas Savienības 25 dalībvalstīs.

Šinī pat laika sprīdī pieauga arī IKP izaugsmes temps:

2003. gadā – 7,2%

2004. gadā – 8,6%

2005. gadā – 10,2%

2006. gadā – 11,9%

Arī iekšzemes kopprodukta pieauguma tempu jomā Latvijā ir ES – 25 līderis. No pirmā acu uzmetiena sakarība ir it kā skaidra: straujā IKP izaugsme nosaka augstu inflāciju. Bet nesteigsimies ar secinājumiem. Nepieciešama situācijas rūpīga analīze.

Jautāsim: vai IKP pieaugums palielina pieprasījumu pēc materiāliem resursiem? Atbilde nepārprotami pozitīva. Gan jāievēro, ka šāda atziņa nebūt neattiecas uz visām tautsaimniecības nozarēm, kas ražo iekšzemes kopproduktu, proti, rada pievienoto vērtīgumu (vērtību). Pievērsīsimies informācijai par 2006. gadu. IKP veidošanā vislielākais īpatsvars ir pakalpojumu nozarei – 74,0%. Pakalpojumu „maisā” statistiķi sabāzuši deviņas apakšnozares ar visai atšķirīgu pieprasījuma pieaugumu pēc materiāliem resursiem. Tā vairumtirdzniecība un ma-

zumtirdzniecība nekādi nespēj palielināt darba apmaksas fondu un peļņu (pievienotā vērtīguma galvenās sastāvdaļas) bez papildus preču krājumiem. Mazākā mērā jaunus materiālus resursus pieprasa automobiļu un motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu un sadzīves operatīvas un iekārtu remonts. Šis pakalpojumu mistrojums minētajā laika sprīdī pieauga par 18,7%, t.i. ap 7 procentpunktiem straujāk par iekšzemes kopproduktu (īpatsvars – 21,5%).

Pakalpojumu apakšnozarē „viesnīcas un restorāni” (sabiedriskā ēdināšana) (īpatsvars – 1,8%) patēriņa preces papildus pieprasa galvenokārt ēdināšanas pakalpojumi. Transporta, glabāšanas un sakaru pakalpojumus var sniegt palielinātā apjomā arī bez vērienīgiem materiālo resursu papildus pieprasījumu, kaut arī investīcijas infrastruktūrā ir visai nepieciešamas. (Īpatsvars – 14,6%, pieauguma temps – 10%).

Finansu starpniecība (īpatsvars – 5,7%, pieauguma temps – ap 13%) kā arī operācijas ar nekustāmo īpašumu un cita komercdarbība (īpatsvars – 13,7%, pieauguma temps – ap 17%) ir pakalpojumu apakšnozares, kas papildus materiālus resursus gandrīz kā nepieprasa. To pašu var pateikt par obligāto sociālo apdrošināšanu. Nelielā apjomā papildus materiālu resursi nepieciešami izglītībai, veselības un sociālajai aprūpei. Vienā pakalpojumu apakšnozarē statistika apvieno valsts pārvaldi un aizsardzību. Pēdējās stiprināšana nav iedomājama bez vērā ņemamām investīcijām un materiālo resursu papildinājumiem.

Ražošanas sfērā it visu nozaru izaugsme saistās ar materiālo resursu papildus pieprasījumu. Te vispirms jāmin apstrādes rūpniecība (īpatsvars – 12,4%, izaugsmes temps – 6,9%), būvniecība (īpatsvars – 6,8%, pieauguma temps – ap 14%), lauksaimniecība, mežsaimniecība un medniecība (īpatsvars – 4,0%, pieauguma temps – ap 2%), elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde (īpatsvars – 2,5%, pieauguma temps – ap 7%¹). Pārējās ražošanas nozares – zvejniecība un ieguves rūpniecība un karjēru izstrāde ir ar neievērojamu īpatnējo svaru.

Te jāievēro, ka inflācija tiek raksturota tikai un vienīgi ar patēriņa cenu kāpumu. Šai sakarībā no iepriekš uzskatītām nozarēm un apakš-

¹ 2006. gads – iepriekšējie dati

nozarēm ar papildus pieprasījumu pēc patēriņa priekšmetiem galvenokārt saistīta mazumtirdzniecība un daļēji vairumtirdzniecība. Bet tā ir pieprasījuma inflācijas medaļas viena puse. Otrā medaļas puse ir privāto ienākumu palielinājums, kas izraisa papildus pieprasījumu pēc patēriņa priekšmetu daudzpusīgā klāsta.

Papildus ienākumi un kopējā pieprasījuma palielinājums. It visās tautsaimniecības nozarēs, kur top iekšzemes kopprodukts palielinājusies darba samaksa. Statistika to apliecina. 2006. gadā Latvijā strādājošo mēneša vidējā neto darba samaksa pieaugusi visai ievērojami – vismaz par piekto daļu. Ne visa papildus darba samaksa kļūst lielākā pieprasījuma avotu salīdzinot ar iepriekšējā gada sešiem mēnešiem. Daļa šī papildus ienākuma tiek uzkrāta kā noguldījumi komercbankās, noslēptas skapī, zem matrača, zeķē, tiek atmaksāti parādi, atsevišķā gadījumā tiek pirkti vērtspapīri, nekustāms īpašums.

Mūs interesē galvenais – vai papildus darba apmaksā, kas izlietota preču (ražojumu, pakalpojumu) pieprasījumam reāli izraisa patēriņa cenu kāpumu, pieprasījuma inflāciju? Lai atbildētu uz šo jautājumu, jānoskaidro vai patēriņa preču pieprasījums ir lielāks par to piedāvājumu.

Minētajā periodā par desmito daļu palielinājušās vecuma pensijas. Gandrīz viss attiecīgais pieaugums izlietots preču iegādei, kaut arī dažkārt tiek atlicināts „zārka naudai”. Strādājošie pensionāri ar brangu darba samaksu var pensiju uzkrāt.

Trūkst statistikas informācijas par peļņas un tās konkrēto formu palielinājumu un izlietojumu. Nav nekādu šaubu, ka līdz ar iekšzemes kopproduktu strauji auguši arī uzņēmēju ienākumi. To izlietojums ir daudzveidīgs – palielinājās gan patēriņa preču pieprasījums, gan uzkrājumi, gan investīcijas, gan parādu atdošana, gan privātie transfekti, piemēram, bērnu skološanai ārzemēs.

Pieaugušie arī procentu maksājumi par noguldījumiem kredīties-tādēs, visi citi privātie ienākumi. Noteikti jāievēro – pieaudzis patērtāju kredīts ilglietošanas preču iegādei.

Droši var apgalvot – preču bads Latvijā nav novērots. To apliecina ar mazumtirdzniecības apgrozījumu fiziskā apjoma statistika

nemainīgajās cenās. Tā 2006. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, šis apgrozījums sezonāli izlīdzinātās 2000. gada cenās pieauga par 19%. Pie preču grupām šis pieaugums līdzinājās: pārtikai, dzērieniem un tabakai – 11%, specializētajos veikalos mazumtirdzniecība ar tekstilizstrādājumiem, apģērbiem apaviem – par 40%, mājsaimniecības precēm – 30%¹. Kā redzam, strauji audzis kā pieprasījums, tā piedāvājums. Neapmierināts pieprasījums bija vērojams dažām luksus precēm atbilstoši bagātnieku konkrētām vēlmēm. Vai augšā teiktais nozīmē, ka Latvijā nav manāma pieprasījuma inflācija? Nebūt ne! Augošā pieprasījuma gaisotnē uzņēmēji (ražotāji, tirgotāji) paaugstina cenas. Tas ekonomiski iespējams, jo cenu konkurence ir vājināta. Tomēr jākonstatē, ka pieprasījuma inflācija nebūt nav noteicošais cenu kāpumā Latvijā. Jāpievēršas izmaksu inflācijai.

Izmaksu inflācijas mehānisms. Preču vienības izmaksu pieaugums parasti īstenojas pilnīgi neatkarīgi no produkcijas un pakalpojumu apjoma pieauguma. Ja izmaksas ceļas, jākāpina preču cena – tāds ir uzņēmēju izdzīvošanas nepielūdzamais izdzīvošanas nosacījums.

Kā var panākt makroekonomisko līdzsvaru, ja preču izmaksu pieaugumu ietekmē ir palielinājušās cenas? Skats uz Irvinga Fišera formulu apliecina, ka tāpat kā pieprasījuma inflācijas variantā, kļūst nepieciešama papildus naudas emisija.

$$MxV = QxP$$

Augstākas cenas P formulas labajā pusē pie pārējām vienādiem nosacījumiem prasa formulas kreisajā pusē palielināt M, to naudas masu apgrozībā. Tieši tādas situācija izveidojās Latvijā pēdējos gados trīs gados. 2004. gadā, salīdzinot ar 2003. gadu skaidrās naudas daudzums apgrozībā pieauga no 682,1 miljona latu līdz 727,4 miljoniem latu jeb par 7%, 2005. gadā skaidrās naudas daudzums apgrozībā jau izauga līdz 877,3 miljoniem Ls jeb par 20%, 2006. gadā skaidrās naudas daudzums apgrozībā līdzinājās 1073,9 miljoniem Ls, palielinoties par 22,4%.² Te jāievēro, ka papildus naudas emisiju diktē ne tikai patēriņa

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetēns, 12/2006, 105. lpp.

² Latvijas statistikas ikmēneša biļetēns, 12/2006, 6. lpp.

cenu kāpums, bet arī mazumtirdzniecības un pakalpojumu sniegšanas apjomu pieaugums. Paātrinās arī naudas apgrozības ātrums V – tipiska parādība inflācijas apstākļos. Izmaksu inflāciju noteicošie faktori iedalāmi divās grupās: iekšējos faktoros un ārējos faktoros. Jāmin sekojošie iekšējie faktori.

1. Darbaspēka kā ražošanas resursa sadārdzināšanās. IKP izaugsme mazina Latvijā bezdarbu; aug pieprasījums pēc darba rokām, it sevišķi speciālistiem, sarūk to piedāvājums, likumsakarīgi palielinās darba samaksas līmenis. Šo procesu mēs jau skaitliski raksturojām iedaļā „Papildus ienākumi un kopējā pieprasījuma palielinājums”. Darbojas arī inflācijas spirāle (skat. Nākošo iedaļu).
 2. materiālo izmaksu pieaugums. To nosaka dažādi apstākļi, piemēram, ražošanas efektivitātes pazemināšanās, kad fiziski nolietotā tehnika paaugstina amortizācijas atskaitījumus uz produkcijas un pakalpojumu vienību. Darba samaksas kāpinājums sadārdzina visu materiālo resursu cenas un līdz ar to ražošanas un pakalpojumu sniegšanas apmaksas. Tas atspoguļojas ražotāju cenu izaugsmē.
- Latvijā visā rūpniecībā 2004. gadā ražotāju cenas pieauga par 8,6%, 2005. gadā – par 7,8%, 2006. gadā – par 10,3%. Īpaši jāmin administratīvi regulējamo cenu (tarifu) dinamika elektroenerģijai, gāzei, ūdenim. 2004. gadā to pieaugums salīdzinot ar iepriekšējo gadu līdzinājās 9,2%, 2005. gadā – 1,7%, 2006. gadā – 15,0%.¹
3. Nodokļu likmju pieaugums. Latvijā tiek īstenota nodokļu samazināšanas politika. Tā ar 2004. gadu uzņēmumu ienākuma nodokļa likme no 25% ir pazemināta līdz 15%.
 4. Kredītu procentu likmju kāpums. Latvijas Banka, lai iegrožotu pieprasījuma inflāciju, sadārdzinot kredītu, 2004. gada martā pacēlusi savu refinansēšanas likmi no 3,0% līdz 3,5%, novembrī – līdz 4,0%, 2006. gada jūlijā – līdz 4,5%. Kreditēšanas bums tas maz iespaidoja, jo Latvijas komercbankas LB kredītus ņem

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetēns, 12/2006, 55., 56. lpp.

visai pieticīgi. Vidējās svērtās gada likmes latos izsniegtajiem ilgtermiņa kredītiem ieaugušas no 7,5% 2003. gadā līdz 10,6% 2006. gadā, īstermiņa kredīti no šī likme palielinājusies no 5,4% 2003. gadā līdz 4% 2006. gadā septembrī.¹

5. Ievedmuitu paaugstināšana importa precēm. Šāda problēma neeksistē uz importa precēm no ES dalībvalstīm.
6. Dabas untumi, kad zemo ražu dēļ aug lauksaimniecības produktu ražošanas izmaksas un mazākā piedāvājuma dēļ cenas.

Var minēt sekojošus izmaksu pieauguma ārējos faktorus

1. Importa preču cenu kāpums. Tā ievesto energoresursu (naftas produktu, gāzes, elektroenerģijas) sadārdzinājums skar visas tautsaimniecības nozares un izraisa vispārēju cenu celšanu. Importa vienības cena 2004. gadā pieauga par 8,1%, 2005. gadā – par 12,6%, 2006. gadā – par 10,0%.²
2. Importa preču cenu kāpumu nosaka arī nacionālās valūtas maiņas kursa pazemināšana pret eksportiervalstu valūtu. 2005. gada 1. janvārī lats tika piesaistīts eiro pēc kursa 1 EUR = 0,702804 LVL. Līdz ar to lata apmaiņas pret eiro turpmāk ir zemāks nekā šis vidējais kurss, 2004. gadā, kad 1 EUR = 0,671 LVL. Tas 2005. gadā attiecīgi sadārdzināja importu no eirozonas valstīm un no valstīm, kas piesaistījuši savu nacionālo valūtu eiro (piemēram, Igaunija, Lietuva). Turpmāk lata kursa svārstības pret eiro ir minimālas +/- 1% ietvaros. Lata apmaiņas kursa svārstības pret citu valstu valūtām LB nosaka pastarpināti pēc lata piesaistes kursa eiro un eiro kursa pret pasaules valūtām katrā konkrētā dienā. Šai sakarībā importa vienības cenu Latvijai no trešām valstīm būtiski iespaido eiro apmaiņas kurss pret ASV dolāru.
3. Importa vienības cenu var paaugstināt citu valstu eksportu, muitas nodokli, visdažādākās ar importu saistīto izmaksu kāpums.

Pieprasījuma un izmaksu inflācija savijas inflācijas spirālē.

¹ Turpat, 6., 7. lpp.

² Latvijas statistikas ikmēneša biļetēns, 1/2007, 6., 7. lpp.

Inflācijas spirāles darbība. Latvijas realitātē bija tā, ka inflācijas spirāles darbība 2004. gadā sākās ar administratīvi regulējamo cenu paaugstināšanu. Izvērsās izmaksu inflācija. Cēlās patēriņa cenas. Kritās lata pirktspēja. Lai kompensētu reālu ienāku pazemināšanu, tiek paaugstināta darba samaksa. Tam ir arī citi cēloņi. Sekas ir acīm redzamas: aug produkcijas ražošanas vai pakalpojumu sniegšanas izmaksas. Kļūst nepieciešams jauns cenu paaugstinājums. Inflācija sāk darboties pēc spirāles principa. Darba samaksas palielinājums dažkārt sekmē pieprasījuma inflāciju, kam neizbēgami seko izmaksu inflācijas kāpums. Inflācijas process attīstās. Inflācijas spirāles jaunās vītnes arvien kāpina patēriņa cenas. Pārtraukt inflācijas spirāles centienus tikties uz augšu ir visai sarežģīti.

Pievērsīsimies sakaram starp Latvijas IKP straujo izaugsmi un pieprasījuma un izmaksu inflāciju.

3. IKP izaugsme un patēriņa grupu cenu indeksi. Inflācijas aprēķināšana.

Lai aprēķinātu patēriņa cenu pārmaiņas, kopējo cenu indeksu tiek veidots īpašs patēriņa preču (produkcijas un pakalpojumu) grozs. Šim grozam ir 12 patēriņa grupas. Katrai patēriņa grupai ir savs īpatsvars kopējā preču grozā. Kroņa statistika ik mēnesi apkopo plašu informāciju par patēriņa cenu pārmaiņām un katrai no patēriņa grupām aprēķina cenu pārmaiņas procentu gan attiecībā pret iepriekšējo mēnesi, gan pret iepriekšējā gada atbilstošo perioda. Tas rada iespēju noskaidrot kādi faktori kādā mērā noteikuši inflācijas procesu.

Patēriņa grupu cenu pārmaiņas. Izsekosim patēriņa grupu cenu pārmaiņām Latvijā augstās inflācijas sākuma periodā un patēriņa cenu kāpuma attīstības gaitā.

Patēriņa grupu cenu pārmaiņas (procentos)¹

Patēriņa priekšmetu un pakalpojumu grupējums	Grupas īpatsvars	Cenu pārmaiņas		
		2004. g. VII pret 2003. g. VII	2006. g. IV pret 2005. g.	2007. g. III pret 2006. g. III
01 Pārtika, bezalkoholiskie dzērieni	27,5	8,4	9,5	11,3
02 Alkoholiskie dzērieni un tabaka	6,2	5,4	7,9	8,6
03 Apģērbs un apavi	7,2	1,8	1,7	2,0
04 Mājoklis (ūdens, elektro-enerģija, gāze, siltums)	13,2	8,2	14,0	13,3
05 Mājokļa iekārta, uzturēšana	5,1	2,1	3,7	4,7
06 Veselība	4,3	16,0	6,0	6,8
07 Transports	11,6	7,8	1,8	7,7
07 Transports	5,4	-0,6	-4,8	-4,3
08 Sakari	7,8	4,1	2,6	11,4
09 Atpūta, kultūra	1,5	4,1	10,9	
10 Izglītība				
11 Viesnīcas, ēdināšanas pakalpojumi	5,5	6,9	12,0	15,5
12 Pārējie	4,8	10,0	7,2	10,9
Pavisam patēriņa grozs	100	6,7	6,5	8,5

2004. gada pirmajā pusgadā iekšzemes kopprodukts gada laikā pieauga par 8,3%, 2006. gadā – par 11,9%

Ko apliecina informācija par iekšzemes kopprodukta izaugsmi un patēriņa grupu cenu pārmaiņām?

Pirmkārt, nav tiešā korelācijas sakara starp IKP pieauguma tempu un patēriņa cenu kāpumu. Tā 2006. gadā pirmajā pusgadā, salīdzinot ar 2004. gada pirmo pusgadu, IKP izaugsmes temps palielinājās ievērojami – par 3,8 procentu punktiem, toties patēriņa cenu indekss pieauga visai nedaudz – par 0,2 procentu punktiem. Arī 2003. gadā IKP pieauguma temps bija pietiekoši straujš – 7,2%, bet inflācija „normālā” līmenī – 2,9%

Otrkārt, patēriņa cenu kopējo kāpumu galvenokārt nosaka cenu

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetēns, 7/2004, 111. lpp, CSP, preses izlaidums. Patēriņa cenu pārmaiņas, 2007. gada 9. janvārī.

pārmaiņas trijās patēriņa preču grupās — pārtika, bezalkoholiskie dzērieni; mājoklis, transports — kam patēriņa priekšmetu un pakalpojumu grozā vislielākais īpatnējais svars. Sakars starp IKP izaugsmi un cenu palielinājumu ir vērojams tikai pirmajā patēriņa grupā. Cenu kāpumu **pārtikai, bezalkoholiskajiem dzērieniem** var pamatot daļēji par pieprasījuma izaugsmi, daļēji ar augstākām ražošanas izmaksām. Tāda pat cēloņsakarība attiecināma uz patēriņa grupu **alkoholiskie dzērieni, tabaka un viesnīcas, ēdināšanas pakalpojumi**.

Treškārt, divu gadu laikā cenas (tarifi) visai strauji auguši patēriņa grupai 04 - **mājoklis; ūdens**, elektroenerģijas, gāzes un siltuma sadārdzinājumam nav nekāda sakara ar IKP izaugsmi un ir izmaksu inflācijas faktors. Turklāt šīs cenas tiek administratīvi regulētas.

Ceturtkārt, patēriņa grupa **transports**, sastāv no visai atšķirīgiem elementiem – transporta līdzekļu iegāde, personisko transporta līdzekļu ekspluatācija, t. sk. degviela, transporta pakalpojumi 2004. gada jūlijā, salīdzinot ar iepriekšējā gada jūliju, impulsu transporta cenu pieaugumam deva degvielu cenu kāpums – 16,2%. Cēlonis labi zināms: naftas produktu cenu palielinājums pasaules tirgū – tipisks piemērs izmaksu pieaugumam ārējo apstākļu iespaidā; saskatīt šinī gadījumā kaut kādu saikni ar iekšzemes kopprodukta dinamiku nav iespējams. 2006. gadā vērojam degvielu cenu pazeminājumu, kas gada skatījumā skaidri iezīmējās, sākot ar šī gada septembri.

Piektkārt, izmaksu pieaugums noteica arī cenu kāpumu izglītībai un veselības aprūpei. Vienlaikus jāatzīmē, ka iekšzemes kopprodukta un iedzīvotāju ienākumu izaugsme palielināja pieprasījumu pēc veselības un augstākās izglītības pakalpojumiem.

4. Pākarsēšana un eksports.

Vai Latvijas ekonomikas pākarsēšanu spēj izraisīt „ārējie šoki”?

Eksporta loma Latvijas IKP izaugsmē. Latvijas IKP pieauguma atkarīga no ārējā pieprasījuma, no konkrētās eksportprodukcijas un pakalpojumu konkurētspējas, no konjunktīvas svārstībām partnervalstīs ir nepārprotama. To apliecina 2. tabula.

**Eksporta īpatsvars apstrādes rūpniecības nozaru
realizācija 2005. gadā (%)¹**

Apstrādes rūpniecība – pavisam	51,5
Pārtikas rūpniecība	24,2
Vieglā rūpniecība	78,9
Kokapstrāde	67,5
Papīra ražošana un izdevējdarbība	21,1
Ķīmiskā, gumijas un plastmasu izstrādājumu rūpniecība	53,2
Pārējo nemetālisko minerālu izstrādājumu ražošana	26,1
Metālu un nemetālu izstrādājumu ražošana	77,7
Mašīnu un iekārtu ražošana	73,4
Elektrisko un optisko iekārtu ražošana	63,2
Transporta līdzekļu ražošana	78,3
Pārējās nozares	62,5

Pēc Ekonomikas ministrijas speciālistu vērtējuma 2006. gadā eksporta īpatsvars Latvijas IKP izlietojuma struktūrā bija ievērojams – 45%

2005. gadā produkcijas eksporta pieauguma temps 1,34 reizes apsteidza IKP pieauguma tempu, pakalpojumu eksports – 1,3 reizes. Šī informācija par Latvijas eksportu apstiprina teorētisko iespēju „ārējam šokam” – pieprasījuma ievērojama sašaurināšanai ārējos tirgos – būtiski mazināt IKP izaugsmes tempu, vai pat absolūti samazināt tā apjomu. Teorētiskā iespējā vēl nenozīmē reālus draudus.

Eksporta pieauguma prognoze. Grāmatas 2. nodaļā mēs lasījām informējām, ka Ekonomikas ministrijas speciālisti, prognozējot iekšzemes kopprodukta pieaugumu, izstrādājuši divus izaugsmes variantus: lēnākās izaugsmes variantu (1. variants) un dinamisko variantu (2. variants). Starp faktoriem, kas nosaka lēnākās izaugsmes variantu, paredzēta arī iespējamā ārējā pieprasījuma pieauguma tempu mazināšanās. Tā pēc 1. varianta 2007. gadā eksports pieaugšot par 7,2% (pēc 2. varianta – par 11,5%), 2008 – 2012. vidēji gadā pēc 1. varianta – par

¹ Ziņojums par Latvijas tauksaimniecības attīstību, 2006. gada jūlijs, 34. lpp.

6,3%, pēc 2. varianta – par 10,7%. Eksporta palielināšanos tempu „mazināšanās kā ārējo šoku” raksturot nevar un pārkarsēšanas draudus tas neizraisīs. Atgādināsim, ka gan 2007, gadā, gan 2008 – 2012 vidēji gadā Latvijas IKP pēc lēnā varianta pieaugšot pēc ES izaugsmes mērauklas pietiekoši strauji – par 5,5%. Kaut kādas ārējā pieprasījuma kataklizmas netiek gaidītas.

5. Secinājumi

1. Lai ārstētu slimību, jāzina tās diagnoze. Nepareiza diagnoze rosina pielietot nepiemērotas zāles. Tam varbūt nevēlamas, pat graužošas sekas. Šis atziņas pilnā mērā attiecas uz viedokli, ka Latvijas ekonomikai draud pārkarsēšana. Jau ieteiktas „zāles” – iegrožot Latvijas iekšzemes kopprodukta straujo izaugsmi, jo „lēnāk brauksi, tālās tiksī”. Maldīgs ir uzskats, ka šai tautas gudrībai ir universāls raksturs.
2. Nav tāda „dzelzs” likuma saskaņā ar kuru IKP straujš pieaugums obligāti „dzemdē” pieprasījuma inflāciju. Patiesība ir konkrēta. Analīze liecina, ka inflācija Latvijā galvenokārt ir izmaksu inflācija. Jāsniedz atbilde uz jautājumu, kas noteica patēriņa cenu pēkšņu kāpumu 2004. gada pavasarī. Statistika liecina: 2003. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, ražotāju cenas enerģijai pieauga par 2,1%, 2004. gada 1. ceturksnī atbilstoši – par 9,7%, 2. ceturksnī – par 10,2%, 2006. gada rudenī šis rādītājs (elektroenerģijas, gāzes un ūdens apgāde) jau sakāpa līdz 20%.¹ Tas ne tikai palielināja it visas patēriņa un ražotāju cenas pirmo impulsu („grūdienu”) saņēma inflācijas spirāle, kuras darbība reāli izpaužas jau trīs gadus. Nevar noliegt, ka IKP straujais pieauguma temps palielināja pieprasījumu visās jomās. Atbilstoši augot piedāvājumam, pieprasījuma inflācijas nenosaka Latvijas patreizējās inflācijas raksturu. Tas nozīmē, ka efektīvās „zāles” pret inflāciju nebūt nav IKP izaugsmes tempa iegrožošana.

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetēns, 7/2004, 60. lpp., 1/2007, 56. lpp.

3. Jāievēro starptautisko pieredze. Lietuvas un Igaunijas zemākais inflācijas līmenis, salīdzinot ar Latviju, saistās ar to, ka Baltijas kaimiņvalstis tik ievērojami nepieauga administratīvi regulējamās cenas elektroenerģijai, gāzei, siltumam, ūdenim.

Cits piemērs, kas liek padomāt par pārkarsēšanas draudu patiesajiem cēloņiem, ir Ķīnas attīstība. Šis Āzijas valsts ar vislielāko iedzīvotāju līdzinās pasaulē IKP pieauguma tempos pēdējos gados līdzinās 10 – 11% gadā; inflācija tur praktiski nav vērojama (patēriņa cenu kāpums 1% gadā). To nosaka Ķīnas iedzīvotāju pamatmasas zemā pirktspēja (pieprasījuma un piedāvājuma samērs). Tieši Ķīnai draudot ekonomikas pārkarsēšana, ko pagaidām novērs visai aktīvais eksports un iedzīvotāju reālo ienākumu pieaugums.

4. Latvijas ekonomiku īstenībā apdraud nevis iekšzemes kopproduktā straujā izaugsme, bet inflācija – izmaksu inflācija un inflācijas spirāles darbība; pieprasījuma inflācija ir otršķirīgs faktors.
5. Apturēt inflācijas spirāles darbību ir visai sarežģīts uzdevums. Nav nejaušība, ka Latvijas valdības aizvadītajos gados praktiski nekā nav darījusi, lai iegrožotu inflāciju. Valdības predinflācijas pasākumi nolūkā iegrožot spekulāciju ar nekustāmo īpašumu un dārgo preču pirkšanu nekādi neiespaidos cenu pieaugumu pārtikai un komunāliem pakalpojumiem (mājoklim). Ir atzīmējama Latvijas Bankas rīcība, paaugstinot refinansēšanas likmi — pasākums bez pienācīgā efekta. Radikāls līdzeklis, lai apturētu izmaksu inflāciju un mēģinātu apturēt inflācijas spirāles darbību ir tālāk nepaaugstināt administratīvi regulējamas cenas.
6. Ekonomikas ministrijas speciālisti 2006. gada rudenī prognozēja, ka turpmāk pazemināsies Latvijas IKP izaugsmes temps un iespējams noplaks inflācija. Pēdējo ievērojamā mērā noteikšot naftas produktu cenu mazināšanas pasaules tirgū (vismaz to stabilizācija), jaunu cenu pieaugumu rosinošo stimulu izsīkšana.

2007. gadā 1. ceturksnī inflācija pieauga. „Vainīgos” ir atkal cenas pārtikai un mājoklim. Arī rītdiena neko gaišu nesola.

Pirmkārt, jau paziņots, ka gāzes cena turpinās augt, pie kam paredzamā nākotnē pat divas reizes. *Otrkārt*, Latveņergo vadība paziņojusi: ka absolūti nepieciešams paaugstināt elektroenerģijas tarifus. Tas izsauks izmaksu pieaugumu visā tautsaimniecībā ar sekojošo patēriņa un ražotāju cenu kāpumu. Izmaksu inflācija ar jaunu spēku iedarbinās inflācijas spirāli.

Vēl atzīmējams: ar 2007. gada 1. janvāri vairs nav grieztu īres likmēm dzīvojamos namos, kas atrodas privātajā īpašumā. Īres maksa par kvadrātmetru palielināsies vairākas reizes. Var iebilsts, ka īres maksa īpatsvars kopējā patēriņa grozā ir neievērojams lielums – 1%. Konkrētā gadījumā nedrīkst vadības no republikas vidēji svērtā rādītāja, kur plusi, līdzsvaro mīnus. Katrai mājsaimniecei ir savs patēriņa grozs, ar saviem patēriņa grupu svāriem un līdz ar to sava inflācija. Latvijas iedzīvotāji, kuriem liktenis ir lēmis dzīvot privātajā īres namā, izjutīs varenu izmaksu inflācijas triecienu no kura pasargāti ir privatizēto dzīvokļu iemītnieki.

Šādā situācijā vienīgais ceļš kā nepieļaut inflācijas saglabāšanu augstā līmenī ir nepieļaut administratīvi regulējamo cenu jaunu kāpumu. Vispirms jāpārbauda cik pamatotas ir „Latgāzes” un „Latveņergo” vēlmes paaugstināt piegādājamās enerģijas veidu cenu. Ja tas ir nepieciešams, jāapsver iespēja kompensēt gāzes un elektroenerģijas piegāžu augstākās apmaksas, nepaceļot attiecīgos tarifus tiešajiem enerģijas patērētājiem.

Radikāls inflācijas apturēšanas līdzeklis ir it visu cenu administratīvā iesaldēšana. Šādam solim ir daudz mīnusu un pretinieku sakarā ar bailēm sagraut attīstības stimulus. Lai īstenotu efektīvu antiinflātorisko programmu nepieciešama stingra politiskā guba.

Satura rādītājs

Ievads	3
1. nodaļa. Dažas makroekonomikas metodoloģijas atziņas	4
1.1. Ko pēta makroekonomika	4
1.2. Motivācija makroekonomikā	5
1.3. Atgriezeniskā saikne makroekonomikā	9
1.4. Pozitīvā un normatīvā makroekonomika	12
1.5. Secinājumi	13
2. nodaļa. Makroekonomiskie pamatrādītāji	14
2.1. Iekšzemes kopprodukts (IKP)	14
2.1.1. Iekšzemes kopprodukta saturs un aprēķināšana	14
2.1.2. Iekšzemes kopprodukts makroekonomisko pamatrādītāju sistēmā	19
2.2. Nacionālais ienākums un tā izlietojums	25
2.3. Neformālā ekonomika un tās paveidi	28
2.4. IKP aprēķināšanas diskusijas jautājumi	33
2.5. IKP dinamika pasaulē	36
2.5.1. IKP dinamika pasaules galvenajos centros	36
2.5.2. Sakarība starp valstu IKP pieaugumu	37
2.5.3. ES – 15 dalībvalstu izaugsme	39
2.5.4. ES jauno dalībvalstu attīstības solis	39
2.5.5. IKP uz vienu iedzīvotāju un vienu strādājošo	41
2.5.6. Neatkarīgo valstu savienības (NVS) izaugsme	43
2.5.7. Pasaules IKP sadalījums pa valstu grupām	44
2.6. Globalizācija un IKP pieaugums	46
2.6.1. Globalizācijas būtība	46
2.6.2. Globalizācijas cildinātāji un kritiķi	49
2.6.3. Globalizācijas rītdiena	52
2.7. Latvijas IKP dinamika	53
2.7.1. Latvijas IKP pieauguma vispārējais raksturojums	53
2.7.2. IKP Latvijas reģionos	64

2.8. Iekšzemes kopprodukta agregātā	
izlietojuma problēmas	66
2.8.1. IKP izlietojuma būtība	66
2.8.2. Latvijas iekšzemes kopprodukta	
izlietojuma IKP izlietojums 90. gadu	
pirmajā pusē izmaiņas	68
2.8.3. Privātais patēriņš	71
2.8.4. Valsts patēriņš	76
2.8.5. Eksporta importa samērs	76
2.8.5.1. Eksporta dinamika	76
2.8.5.2. Produkcijas eksporta struktūra	81
2.8.5.3. Produkcijas eksporta ģeogrāfija	83
2.8.5.4. Pakalpojumu eksports	85
2.8.5.5. Importa dinamika	86
2.8.5.6. Produkcijas importa ģeogrāfija	88
2.8.5.7. Pakalpojumu imports	90
2.8.5.8. Ārējās tirdzniecības bilance	90
2.8.5.9. Pakalpojumu eksporta importa bilance	93
2.8.5.10. Starpība starp kopējo eksportu	
un importu	94
2.9. Latvijas IKP izaugsmes prognoze	95
2.9.1. Problēmas nostādne	95
2.9.2. Valsts ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija	97
2.9.3. Konverģences temps un ilgtermiņa	
attīstības scenārijs	98
2.9.4. Ekonomiskās politikas prioritātes	102
2.9.5. Vidējā termiņa IKP izaugsmes prognoze	104
2.9.6. Latvijas IKP izlietojuma prognoze	107
2.10. Secinājumi	108
2.11. Pamattermiņu tulkojums	112
2.12. Uzdevumi	113
2.13. Pašpārbaudes jautājumi	114
3. nodaļa. Ekonomikas izaugsmes mehānisms	116
3.1. Atražošanas veidi	116
3.2. Ekstensīvā un intensīvā ekonomikas izaugsme	118

3.3. Investīciju multiplikatora un akseleratora mehānisms	120
3.3.1. Nodarbinātības multiplikators	120
3.3.2. Dž. M. Keinsa investīciju multiplikators	121
3.3.3. Investīciju multiplikatora darbības problēmas Latvijā	126
3.3.4. Akseleratora darbība	132
3.4. Globalizācija un investīcijas Latvijas ekonomikā	136
3.5. Investīcijas Latvijas tautsaimniecībā un ekonomiskā izaugsme	137
3.6. Investīcijas pēc īpašuma formām	142
3.7. Ārvalstu investīcijas	144
3.8. ES struktūrfondi un Kohēzijas fonds	152
3.9. Secinājumi	156
3.10. Pamattermiņu tulkojums	158
3.11. Uzdevumi	159
3.12. Pašpārbaudes jautājumi	160
Pielikums. Vai Latvijas ekonomikai draud pārkarsēšana	161

Ls. 2.90

3.3. Investīciju multiplikators un akumulators	130
3.3.1. Nodarbinātības multiplikators un akumulators	130
3.3.2. Dž.M. Kinas investīciju multiplikators un akumulators	131
3.3.3. Investīciju multiplikators darbības ekonomijā	132
3.3.4. Akumulators darbības ekonomijā	132
3.3.5. Globalizācija un investīcijas Latvijas ekonomijā	136
3.3.6. Investīcijas Latvijas tautsaimniecībā un atpūstā	137
3.3.7. Ekonomiskā izaugsme	142
3.3.8. Investīcijas pēc izaugsmes tempa veidus	144
3.3.9. Ārvalstu investīcijas atpūstā veidus	152
3.3.10. ES atbilstība un konkurētspēja veidus	156
3.3.11. Secinājumi	158
3.3.12. Pamatprincipu pārskats	159
3.3.13. Pārbaudes ieteikumi	160
3.3.14. Latvijas ekonomiskās darbības ieteikumi	161
3.3.15. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.16. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.17. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.18. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.19. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.20. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.21. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.22. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.23. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.24. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.25. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.26. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.27. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.28. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.29. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.30. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.31. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.32. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.33. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.34. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.35. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.36. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.37. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.38. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.39. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.40. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.41. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.42. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.43. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.44. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.45. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.46. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.47. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.48. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.49. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.50. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.51. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.52. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.53. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.54. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.55. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.56. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.57. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.58. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.59. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.60. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.61. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.62. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.63. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.64. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.65. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.66. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.67. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.68. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.69. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.70. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.71. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.72. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.73. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.74. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.75. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.76. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.77. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.78. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.79. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.80. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.81. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.82. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.83. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.84. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.85. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.86. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.87. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.88. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.89. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.90. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.91. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.92. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.93. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.94. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.95. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.96. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.97. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.98. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.99. Pārbaudes ieteikumi	161
3.3.100. Pārbaudes ieteikumi	161

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308059225

2008-3
1216

Veidarbības index BIAI.5 bas indikators

Kategorija turpina veikt regulāru monitoringu
vienu reizi ceturksni, sākot ar 2005.gada 4.ceturksni.

Grāfiskā ir attēloti uzņēmējdarbības uzticēšanās indikatori
mīkro un mazā biznesā par 5 ceturksniem:

- ražošanas sektorā;
- mazum un vairumtirdzniecības sektorā;
- pakalpojumu sektorā;
- būvniecības sektorā.

Lietšķās un ekonomiskās situācijas aptaujas rezultāti Latvijas mīkro
un mazā biznesa 4. sektoros parādīja sekojošus galvenos trendus:
kopumā Latvijas mīkro un mazā biznesā lietšķās situācijas uztvere
ir pozitīva un optimistiska:

- dominē pozitīva finansālā situācija;
- tiek atzīmēta pozitīva situācija

Latvijas mīkro un mazā biznesa kreditešana.

BSA laboratorija piedāvā Latvijas pilsētām un reģioniem veikt
pētījumu, virzītu uz investīciju pievilcības pases radīšanu.

- Investīciju pievilcības pasu sastādīšanu Latvijas pilsētās un reģionos:
- a) pilsētu un reģionu kopīgo investīciju potenciāla pētīšana;
 - b) pilsētu un reģionu investīciju riska pētīšana;
 - c) reģionālā mērķetinga veiksāna.

Pilsētas (reģiona) investīciju pievilcība ir kompleks, integrēts
rādītājs, kas atspoguļo sociāl-ekonomiskās attīstības līmeni, tā arī
iedzīvotāju dzīves kvalitātes līmeni.

